
**Strategie rovnosti,
začlenění a participace Romů
(Strategie romské integrace)
2021–2030**

duben 2021

1 Úvod

1.1 Základní informace o strategii

ZÁKLADNÍ INFORMACE O STRATEGII	
Název Strategie	Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021-2030 (Strategie romské integrace) (zkráceně „Strategie“)
Kategorie Strategie	národní, střednědobá, s celospolečenským dopadem
Zadavatel Strategie	vláda České republiky
Gestor tvorby Strategie	Úřad vlády České republiky, Odbor lidských práv a ochrany menšin
Koordinátor tvorby Strategie	Odbor lidských práv a ochrany menšin Úřadu vlády, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny
Rok zpracování Strategie	2019-2021
Schvalovatel Strategie	vláda České republiky
Datum schválení	10.5.2021
Forma schválení	projednání vládou
Poslední aktualizace	
Související legislativa	Doporučení Rady ze dne 12. března 2021 o rovnosti, začlenění a účasti Romů, 2021/C 93/01 Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin, ve znění pozdějších předpisů Zákon č. 29/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů Nařízení vlády č. 98/2002 Sb., kterým se stanoví podmínky a způsob poskytování dotací ze státního rozpočtu na aktivity příslušníků národnostních menšin a na podporu integrace příslušníků romské komunity Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin Evropská charta regionálních či menšinových jazyků Návrh Nařízení Evropského parlamentu a Rady o společných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu plus, Fondu soudržnosti a Evropském námořním a rybářském fondu a o finančních pravidlech pro tyto fondy a pro Azylový a migrační fond, Fond pro vnitřní bezpečnost a Nástroj pro správu hranic a víza (COM/2018/375 final - 2018/0196 (COD))
Doba realizace Strategie	2021–2030
Odpovědnost za implementaci	členové vlády, kterým jsou v rámci Strategie uloženy úkoly
Kontext vzniku Strategie	Situace romské menšiny patří stále k nejnaléhavějším problémům společenského vývoje po roce 1989. Od přijetí tzv. Bratinkovy zprávy o situaci romské komunity v ČR vládou 29. října 1997 usiluje vláda o zlepšení situace Romů prostřednictvím cílených koncepcí. Stávající Strategie navazuje na Strategii romské integrace do 2020. Reaguje rovněž na strategický rámec EU pro rovnost, začlenění a účast Romů.
Stručný popis řešeného problému a obsahu Strategie	Cílem Strategie je zvrátit negativní trendy ve vývoji situace Romů v ČR zejména v oblastech vzdělávání, bydlení, zaměstnanosti a zdraví; urychlit pozitivní změny a dosáhnout pokroku při odstraňování neodůvodněných a nepřijatelných rozdílů mezi podstatnou částí Romů a většinovou populací, zajistit účinnou ochranu Romů před diskriminací a anticiganismem a povzbudit emancipaci Romů, rozvoj romské kultury a jazyka.

1	Úvod	1
1.1	Základní informace o strategii	1
1.2	Kontext vzniku Strategie	5
1.3	Účel Strategie	7
1.4	Uživatelé Strategie	8
1.5	Základní používané pojmy	8
1.6	Ostatní relevantní strategické dokumenty	9
2	Definice a analýza řešeného problému	12
2.1	Definice řešeného problému	12
2.1.1	Data	12
2.1.2	Sebeidentifikace	13
2.2	Prostředí a očekávaný budoucí vývoj	14
2.2.1	Institucionální zajištění romské integrace	14
2.2.2	Očekávaný budoucí vývoj	14
2.3	Souhrn výsledků klíčových analýz	15
3	Vize a základní strategické směřování	18
3.1	Logika intervence, hierarchie cílů Strategie	18
3.2	Vize	19
3.3	Strategické cíle	20
4	Emancipace – podpora rovnosti, začleňování a participace	23
4.1	Výchozí unijní rámec	23
4.2	Výchozí národní rámec	23
4.3	Popis situace	24
4.3.1	Počty osob hlásících se k romské národnosti	25
4.3.2	Účast na řešení záležitostí týkajících se romské menšiny	26
4.3.3	Rozvoj romské kultury	27
4.3.4	Uchování a rozvoj romského jazyka	30
4.3.5	Rozšiřování a přijímání informací v romském jazyce	31
5	Anticiganismus	33
5.1	Výchozí unijní rámec	33
5.2	Výchozí národní rámec	34
5.3	Popis situace	34
5.3.1	Násilí z nenávisti	34
5.3.2	Statistiky násilí z nenávisti	35
5.3.3	Formy útoků násilí z nenávisti	37
5.3.4	Antipatie vůči Romům	40
5.3.5	Diskriminace	40
5.3.6	Mediální obraz Romů	41
5.3.7	Obraz Romů na internetu	42
6	Vzdělávání	44
6.1	Výchozí unijní rámec	44
6.2	Výchozí národní rámec	44
6.3	Popis situace	46
6.3.1	Předškolní vzdělávání	47
6.3.2	Základní vzdělání	48
6.3.3	Sekundární vzdělávání	50
6.3.4	Terciární vzdělávání	51
6.3.5	Podpora inkluzivního a kvalitního vzdělávání	52
7	Bydlení	55

Obsah

7.1	Výchozí unijní rámec	55
7.2	Výchozí národní rámec	55
7.3	Popis situace	57
7.3.1	Sociálně vyloučené lokality	60
8	Zaměstnanost.....	67
8.1	Výchozí unijní rámec	67
8.2	Výchozí národní rámec	67
8.3	Popis situace	67
8.3.1	Sociálně vyloučené lokality	69
9	Zdraví	73
9.1	Výchozí unijní rámec	73
9.2	Výchozí národní rámec	73
9.3	Popis situace	74
9.3.1	Diskriminace a nerovný přístup v oblasti zdraví	74
9.3.2	Nezákoně sterilizace.....	74
9.3.3	Nedostupnost zdravotní péče	75
9.3.4	Zdravotní nerovnosti	76
9.3.5	Zdravotní gramotnost.....	78
10	Implementace Strategie	82
10.1	Implementační struktura a systém řízení implementace Strategie	82
10.2	Plán realizace aktivit	82
10.3	Časový harmonogram	82
10.4	Rozpočet a zdroje financování	82
10.5	Systém monitorování a evaluace realizace Strategie	85
10.6	Systém řízení rizik a předpoklady realizace Strategie	85
11	Postup tvorby Strategie	87
11.1	Autoři Strategie a zúčastněné strany	87
11.2	Popis postupu tvorby Strategie	87
12	Seznam použité literatury a zdroje.....	88

Seznam zkratk

CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČOI	Česká obchodní inspekce
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ČŠI	Česká školní inspekce
ECRI	Evropská komise proti rasismu a netoleranci Rady Evropy
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
FRA	Agentura Evropské unie pro základní práva
KVOP	Kancelář Veřejného ochránce práv
LMP	Lehké mentální postižení
MK	Ministerstvo kultury
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MRK	Muzeum romské kultury
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MV	Ministerstvo vnitra
NEET	z ang. „Not in Education, Employment or Training“, označení pro mladé lidi, kteří nejsou zaměstnáni, ani se neúčastní vzdělávání nebo odborné přípravy
NKÚ	Nejvyšší kontrolní úřad
OSN	Organizace spojených národů
PSP ČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR
RVNM	Rada vlády pro národnostní menšiny
RVZRM	Rada vlády pro záležitosti romské menšiny
SDGs	Cíle udržitelného rozvoje
SVL	Sociálně vyloučená/é lokalita/y
SVP	Speciální vzdělávací potřeby

1.2 Kontext vzniku Strategie

Situace romské menšiny patří k nejnáléhavějším otázkám české společnosti po roce 1989. Je vážnou výzvou ve sféře lidsko-právní a sociálně-ekonomické. Přes dílčí úspěchy, např. při vytváření podmínek pro emancipaci Romů, v oblasti podpory romské kultury a romského jazyka či zahájení zásadních reforem ve vztahu ke vzdělávání romských dětí a fungování institucí napomáhajících integraci Romů, se nepodařilo dosáhnout celkového pozitivního obratu. Nadále přetrvávají trendy vedoucí k marginalizaci, sociálnímu vyloučení a k územní segregaci části Romů. Romové čelí denně předsudkům, nesnášenlivosti a diskriminaci. Ačkoliv po zhroucení komunistického režimu došlo k zásadním, paradigmatickým změnám v ochraně lidských práv a při prosazování rovnosti, česká společnost stále selhává, pokud jde o efektivní ochranu práv a ochranu před diskriminací romské menšiny.

Na počátku 90. let 20. století došlo k uznání Romů jako národnostní menšiny a k zapojení romských představitelů do politického života, záhy se však ukázalo, že sociální postavení značné části romské menšiny se začalo rychle zhoršovat. V reakci na tuto situaci přijala v roce 1997 vláda tzv. Bratinkovu zprávu,¹ která poprvé po roce 1989 na vládní úrovni ukázala na dramatický ekonomický a sociální propad značné části romské menšiny. V reakci na znepokojivá zjištění byla v roce 2000 zpracována první Koncepce romské integrace.² Koncepce byla aktualizována v roce 2005 a následně v roce 2009. V únoru 2015 vláda přijala svým usnesením č. 127 Strategii romské integrace do roku 2020, na kterou současná Strategie navazuje.

Jako členská země Evropské unie (dále jen „EU“) je Česká republika (dále jen „ČR“) vázána právem EU a řadou unijních dokumentů, které upravují realizaci společných politik a cílů členskými státy. Jedním z nich je **Doporučení Rady o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech (2013/C 378/01)** ze dne 9. 12. 2013, které se stalo výchozím dokumentem předcházející Strategie romské integrace do roku 2020. Jedná se o první nástroj „soft law“ (právně nezávazný nástroj) výslovně zaměřený na Romy. Podle doporučení Rady bylo navrženo zavést tematická opatření k zajištění plné rovnosti Romů v oblastech přístupu ke vzdělání, zaměstnání, zdravotní péči, sociálním službám a bydlení. Dokument identifikoval horizontální politická opatření v oblastech boje proti diskriminaci (anticiganismu),³ ochrany romských dětí a žen, snížení chudoby, podpory sociálního začlenění a posílení sociálního postavení Romů.⁴ Členské státy EU měly přijmout opatření k naplňování doporučení Rady nejpozději do konce roku 2016 a podat o tom zprávu Evropské komisi. Následně byl nastaven monitorovací cyklus naplňování doporučení Rady ze strany členských států Evropskou komisí.

Ve sdělení z prosince 2018 nazvaném **Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020**, Evropská komise konstatovala, že daný rámec je klíčový pro rozvoj unijních a vnitrostátních nástrojů integrace Romů, avšak cíle „ukončení vyloučení Romů“ nebylo dosaženo. Evropská komise proto doporučila se v dalším období soustředit na lepší začleňování romské integrace napříč politikami (tzv. mainstreaming), boj proti anticiganismu, a zlepšení partnerství a zapojení Romů. Dále Evropská komise doporučila zaměřit se na rozmanitost v rámci romského obyvatelstva a věnovat pozornost konkrétním skupinám (jako jsou romské ženy, děti a mládež), lepšímu stanovování cílů, sběru dat a reportingu. Kromě pokračování ve čtyřech integračních oblastech (vzdělávání, zaměstnanost, bydlení a zdraví) by nový rámec měl zahrnovat samostatnou tematickou oblast zaměřenou na boj proti diskriminaci a anticiganismu, přičemž tato problematika by měla zůstat průřezovou prioritou v integračních oblastech. V zájmu posílení postavení a zapojení Romů do politického života a podpory jejich hlasu v tvorbě politik by podle Evropské komise mělo dojít k navýšení institucionální, personální a finanční kapacity a zdrojů Národních kontaktních míst.⁵

¹ Usnesení vlády ČR ze dne 29. října 1997 č. 686 ke Zprávě o situaci romské komunity v ČR a k současné situaci v romské komunitě.

² Usnesení vlády ČR ze dne 14. června 2000 č. 599.

³ V českém oficiálním překladu byl antigypsyism přeložen jako „protiromské smýšlení“. Více k užití překladu tohoto termínu kapitola 1.5 Základní používané pojmy.

⁴ Doporučení Rady ze dne 9. prosince 2013 o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech, Úř. věst. (2013/C 378/01). Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=cs](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=cs).

⁵ Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě: Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52018DC0785>. Národním kontaktním místem pro integraci Romů je v ČR Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny.

V říjnu 2020 představila Evropská komise nový **Strategický rámec pro rovnost, začlenění a účast Romů v EU**.⁶ Tento strategický rámec je tvořen Sdělením komise „Unie rovnosti: strategický rámec EU pro rovnost, začlenění a účast Romů“ (dále jen „sdělení“)⁷ a Doporučením Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021.⁸

Sdělení Komise představuje první příspěvek k implementaci Akčního plánu EU proti rasismu 2020 – 2025.⁹ Plán vymezuje cíle v sedmi klíčových oblastech: rovnost, začlenění, participace, vzdělávání, zaměstnanost, zdravotní péče a bydlení. Jako minimální cíle do roku 2030 navrhla Evropská komise na úrovni EU:

1. alespoň o polovinu snížit procento Romů, kteří byli vystaveni diskriminaci;
2. zdvojnásobit procento Romů, kteří svoji zkušenost s diskriminací ohlásí;
3. alespoň o polovinu snížit propast chudoby mezi Romy a obecnou populací;
4. alespoň o polovinu snížit rozdíl v účasti na předškolním vzdělávání;
5. alespoň o polovinu snížit podíl romských dětí, které navštěvují segregované základní školy v členských státech s významnou romskou populací;
6. alespoň o polovinu snížit rozdíly v zaměstnanosti a rozdíly v zaměstnanosti žen a mužů;
7. alespoň o polovinu snížit rozdíly ve střední délce života;
8. alespoň o třetinu snížit rozdíly, pokud jde o deprivaci v oblasti bydlení;
9. zajistit, aby alespoň 95 % Romů mělo přístup k vodě z vodovodu.

Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 reaguje na nutnost bojovat na úrovni EU proti diskriminaci největší evropské etnické menšiny a dosáhnout rovného zacházení s touto menšinou prostřednictvím podpory rovnosti a sociálního a ekonomického začlenění. Doporučení hodnotí opatření oznámená členskými státy od roku 2016 na základě předchozího doporučení Rady z roku 2013, přezkoumává je a rozšiřuje. Účelem je obnovit a nahradit toto doporučení poskytnutím přísnějších pokynů členským státům a potvrzením jejich obnoveného dlouhodobého závazku řešit přetrvávající problémy a výzvy, kterým čelí romská komunita.

Obdobně jako v programovém období 2014–2020, které zahrnovalo tzv. předběžnou tematickou podmínku pro čerpání z Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF) zaměřenou na integraci Romů, tak i nové programové období 2021–2027 počítá s tzv. základní tematickou podmínkou definovanou jako **Vnitrostátní strategický rámec politiky inkluze Romů**, jejíž znění je následující:

„Je zaveden vnitrostátní strategický rámec politiky v oblasti inkluze Romů, který zahrnuje:

1. Opatření ke zrychlení integrace Romů, prevenci a odstraňování segregace s přihlédnutím k hledisku rovnosti žen a mužů a situaci mladých Romů a musí stanovit základní a měřitelné milníky a cíle;
2. Opatření na monitorování, hodnocení a přezkum opatření pro integraci Romů;
3. Opatření k prosazování začleňování Romů na regionální a místní úrovni;
4. Opatření zajišťující, že jeho koncepce, provádění, monitorování a přezkum jsou prováděny v úzké spolupráci s romskou občanskou společností a všemi dalšími příslušnými zúčastněnými stranami, a to na regionální i místní úrovni.“¹⁰

⁶ Strategický rámec pro rovnost, začlenění a účast Romů v EU. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_en.

⁷ Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě. Unie rovnosti: strategický rámec EU pro rovnost, začlenění a účast Romů. COM/2020/620 final. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0023.02/DOC_1&format=PDF.

⁸ Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021. (2021/C 93/01). Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32021H0319%2801%29>.

⁹ Unie rovnosti: Akční plán EU proti rasismu na období 2020 – 2025. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/files/union-equality-eu-action-plan-against-racism-2020-2025_cs.

¹⁰ Znění odpovídá kompromisnímu návrhu Přílohy IV návrhu Nařízení Evropského parlamentu a Rady o společných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu plus, Fondu soudržnosti a Evropském námořním a rybářském fondu a finančních pravidlech pro tyto fondy a pro Azylový a migrační fond, Fond pro vnitřní bezpečnost a Nástroj pro správu hranic a víza, který byl projednán na jednání COREPER II dne 18. 12. 2019. Pracovní překlad z AJ do ČJ, str. 30. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX:52018PC0375>.

Na mezinárodní úrovni se situací Romů dlouhodobě intenzivně zabývá Rada Evropy, která přijala dva zásadní dokumenty v oblasti ochrany práv národnostních menšin a ochrany menšinových jazyků: **Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin** (1995) a **Charta regionálních či menšinových jazyků** (1998). Oba dokumenty ČR ratifikovala a jsou pro ni právně závazné. V rámci monitorování naplňování závazků ČR pravidelně zasílá Radě Evropy zprávy o plnění obou dokumentů.¹¹

Na univerzální úrovni je dodnes jedinou právně závaznou normou upravující práva příslušníků národnostních menšin ustanovení **čl. 27 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech** Organizace spojených národů (dále jen „OSN“) (1976). Podobně jako u dokumentů Rady Evropy, i v rámci OSN ČR připravuje pravidelné zprávy o plnění závazků vůči národnostním menšinám, včetně romské menšiny.

1.3 Účel Strategie

Hlavním cílem Strategie 2030 je nastavení nástrojů v systémech vládní politiky, a to prostřednictvím účinných mechanismů a procesů, které mají za cíl posilovat rovné a spravedlivé zacházení a rovné příležitosti s respektem k občanské a národnostní identitě Romů. Realizace obsahu tohoto národního dokumentu počítá s aktivní participací zástupců romské národnostní menšiny. Občanské zplnomocnění příslušníků romské národnostní menšiny má vést k jejich občanské, socio-ekonomické, politické, a kulturní emancipaci. Účelem Strategie je vytvořit rámec pro opatření, která rozvinou pozitivní změny, jichž bylo dosaženo v některých oblastech romské integrace, a pro opatření, která povedou ke zvrácení negativních trendů tam, kde negativní trendy přetrvávají, a/nebo se prohlubují. Cílem je odstranění všech neodůvodněných a nepřijatelných rozdílů mezi situací značné části Romů a většinové populace, zajištění účinné ochrany Romů před diskriminací a anticiganismem a povzbuzení emancipace Romů, romské kultury, jazyka a participace Romů. Hlavní cíle Strategie tak úzce navazují na cíle Strategie romské integrace do roku 2020 a reflektují skutečnost, že tyto cíle nebyly v řadě oblastí dosaženy.¹²

Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 reviduje dosavadní úkoly a přístupy a navazuje na ně v několika směrech:

- Navazuje na hlavní cíl Strategie romské integrace do roku 2020, která na rozdíl od předešlých romských koncepcí, jejichž cílem bylo „dosažení bezkonfliktního soužití příslušníků romských komunit s ostatní společností“, redefinovala cíl na „odstraňování neodůvodněných a nepřijatelných rozdílů mezi romskou minoritou a majoritou a zvrácení negativních trendů ve vývoji situace značné části Romů“.
- Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 výrazněji reflektuje potřebu vytváření politik, které jsou založeny na důkazech a které jsou měřitelné.
- Předpokládá vytvoření lepšího systému monitoringu, který bude více zacílen na sledování dosahování indikátorů stanovených v rámci Strategie.

Integrální součástí Strategie je její propojení na politiky prováděné nebo koordinované na úrovni EU a současně na mezinárodní iniciativy v rámci Rady Evropy a na doporučení kontrolních mechanismů OSN. Politika vlády v oblasti romské integrace se doplňuje s vládní politikou ochrany práv příslušníků národnostních menšin, která směřuje k zachování a rozvoji romské identity, kultury a jazyka. Zatímco romská integrace je úkol dlouhodobý, ale principiálně dočasný, podpora národnostních menšin je trvalý úkol, který je dán ústavními základy státu.“ (Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025, Úřad vlády ČR 2006).

Celá Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 – 2030 je koncipována jako otevřená strategie se všemi souvisejícími důsledky, včetně rozpočtových a předpokládá se průběžná aktualizace této strategie.

¹¹ Za zpracování zpráv o plnění závazků plynoucích z obou dokumentů odpovídá Úřad vlády ČR, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. Všechny zprávy z monitorovacích cyklů jsou zveřejněny na stránkách Úřadu vlády ČR zde: www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/.

¹² Naplňování Strategie romské integrace do roku 2020 bude vyhodnoceno v roce 2021.

1.4 Uživatelé Strategie

Jelikož Strategie bude přijata formou usnesení vlády, primárními uživateli Strategie jsou ministerstva a další orgány veřejné správy a orgány samosprávy, pokud vykonávají úkoly v přenesené působnosti. Sekundární okruh Strategie zahrnuje orgány samospráv na všech úrovních, Parlament ČR a jeho orgány, zejména specializované výbory a komise, prezidenta republiky a další ústřední instituce, např. Český statistický úřad (dále jen „ČSÚ“), Česká školní inspekce (dále jen „ČŠI“), Kancelář veřejného ochránce práv (dále jen „KVOP“), církve, politické strany a hnutí, nestátní neziskové organizace napomáhající integraci Romů do společnosti, akademickou obec, média a širokou veřejnost. V neposlední řadě je Strategie určena pro romskou menšinu jako takovou, především pro romské aktivisty a aktivistky a lokální romské lídry a lídryně, kteří mohou být hybateli žádoucích změn „zdola“. Vzhledem k tomu, že jde o široké spektrum uživatelů, budou po schválení Strategie vytvořeny komunikační nástroje za účelem přiblížení Strategie specifickým cílovým skupinám, zejména médiím, neziskovým organizacím a široké veřejnosti.

1.5 Základní používané pojmy

Vzhledem k tomu, že Strategie navazuje na Strategii romské integrace do roku 2020, vychází ze stejných definic klíčových pojmů, jako jsou Romové, emancipace, sociální vyloučení, sociální začleňování či diskriminace. Strategie reaguje na skutečnost, že Evropská komise začíná nahrazovat pojem integrace, který může evokovat asimilaci či tlak na přizpůsobení menšiny normám většinové společnosti, pojmy *inkluze*, *začlenění* a *účast* (viz Strategický rámec pro rovnost, začlenění a účast Romů v EU z roku 2020,¹³ který vystřídal Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020.)¹⁴

Emancipací tato Strategie rozumí rovnost, začlenění, účast (participaci) a občanské zplnomocňování romské národnostní menšiny. Romové jsou občané ČR a stát vytváří národnostním menšinám podmínky k jejich plné občanské rovnosti a užívání práva na sebeurčení, přičemž deklarovaná či přisuzovaná národnostní příslušnost nesmí být nikomu na újmu.

Novým pojmem, který Strategie důsledněji používá, je pojem *anticiganismus*.¹⁵ **Anticiganismus** představuje ekvivalent anglického termínu *antigypsyism*. V některých oficiálních dokumentech¹⁶ je překládán jako „protiromské smýšlení“.¹⁷ Termín označuje obecně protiromské postoje ztělesněné podle Evropské komise proti rasismu a netoleranci Rady Evropy (dále jen „ECRI“) ve „specifických formách rasismu, ideologií založené na rasové nadřazenosti, formách dehumanizace a institucionálního rasismu vycházejících z historické diskriminace, projevujících se mimo jiné násilím, slovními projevy nenávnosti, vykořisťováním, stigmatizací a nejostudnějšími formami diskriminace.“¹⁸

Podle definice, kterou zavádí Aliance proti anticiganismu, je anticiganismus historicky konstruovaný, přetrvávající komplex rasismu proti sociálním skupinám identifikovaným v rámci jednotícího stigma *gypsy (cikáni)*, nebo pod jinými souvisejícími výrazy, a zahrnuje: 1. homogenizaci a esencializaci vnímání a popisu těchto skupin, 2. přiřazování specifických charakteristik těmto skupinám, 3. diskriminující sociální struktury a násilné praktiky, které mají degradující a ostrakizující efekt a

¹³ Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě - Unie rovnosti: strategický rámec EU pro rovnost, začlenění a účast Romů (COM(2020) 620 final). Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_en.

¹⁴ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020. KOM(2011) 173. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0173&from=cs>.

¹⁵ Bližší k anticiganismu, jeho definicím a identifikaci viz kapitola 5. Anticiganismus.

¹⁶ Např. Doporučení Rady ze dne 9. prosince 2013 o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech, Úř. věst. (2013/C 378/01). Dostupné z [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=cs](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=cs).

¹⁷ V českém prostředí se vyskytuje i užívání v transkripci jako *anticikanismus*. Strategie užívá transkripci *anticiganismus* dle *Monitorovací zprávy občanské společnosti o implementaci národní strategie romské integrace v České republice*. Monitorovací zpráva o občanské společnosti o implementaci národní strategie romské integrace v České republice. Dostupné z <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-czech-republic-2017-eprint-fin-cz-2.pdf>.

¹⁸ ECRI General Policy Recommendation no. 13. On Combating Anti-Gypsyism and Discrimination against Roma. Strasbourg, 2020. Dostupné z: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>.

reprodukuje strukturální nevýhody.¹⁹ Jde o specifický rasismus namířený vůči Romům, Sintům, travelerům a dalším, který vede k širokému spektru diskriminačních výrazů a praktik, včetně mnoha implicitních nebo skrytých projevů.²⁰

Gypsiness/cikánství ve slově anticiganismus neodkazuje na konkrétní stigmatizované osoby, ale nastavuje zrcadlo dominantním normám společnosti a zdůrazňuje, jak by se její členové neměli chovat.²¹ Anticiganismus totiž není menšinový problém, nýbrž společenský fenomén, který má původ v tom, jak se veřejnost dívá na ty, jež považuje za „cikány“. Protože je hluboce zakořeněný v sociálních a kulturních postojích, mocenské dynamice a institucionální praxi evropských společností, v boji proti anticiganismu je zapotřebí přesunout pozornost směrem ke kolektivní imaginaci většiny, která ignoruje romskou kulturu a perspektivy.²²

Definice Aliance proti anticiganismu také zdůrazňuje historický charakter anticiganismu spolu se skutečností, že nemá žádný stálý obsah, nýbrž se přizpůsobuje a adaptuje na měnící se sociální, ekonomickou a politickou realitu a objevuje se vždy znovu.²³ Historická diskriminace a pronásledování přitom nekončí samotným aktem anticiganismu, nýbrž oběti nadále negativně ovlivňuje na hospodářské, sociální a psychologické úrovni. Historické segregáčnické politiky na příklad izolovaly romské komunity od ekonomických příležitostí a na mnoha místech dodnes výrazně určují jejich ekonomickou situaci.²⁴

1.6 Ostatní relevantní strategické dokumenty

Ke klíčovým relevantním dokumentům pro Strategii rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 patří zejména dokumenty, které určují směřování celé ČR, a pak strategie pro oblasti, v nichž romská inkluze probíhá (vzdělávání, zaměstnání, zdraví, bydlení, boj proti předsudečné nenávisti, kriminalitě). Další důležitou skupinou jsou dokumenty, jež se zabývají jiným průřezovým tématem (např. rovností žen a mužů).

Strategické dokumenty určující směřování ČR

Mezi základní výchozí dokumenty pro formulaci Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 patří **Strategický rámec Česká republika 2030**²⁵, který byl přijat usnesením vlády č. 292 ze dne 19. dubna 2017. Tento strategický rámec udává směřování ČR v nejbližších desetiletích s cílem zvýšit kvalitu života v ČR a zajistit udržitelný rozvoj po sociální, ekonomické a environmentální stránce. Zároveň se jedná o zastřešující rámec pro rezortní, regionální a lokální strategie a koncepce. Pro romskou strategii jsou důležité zejména specifické cíle:

- 2.3 S obecnou mírou nezaměstnanosti se zároveň snižuje i podíl dlouhodobě nezaměstnaných na celkové nezaměstnanosti
- 3.1 Dlouhodobě se snižuje podíl osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením
- 3.4 Je zajištěn rovný přístup k osobám ohroženým diskriminací na základě pohlaví, věku, péče o závislé osoby, zdravotního postižení, etnicity, národnosti, sexuální orientace, vyznání nebo svetonázoru. Zvláštní důraz je kladen na předcházení vícečetné diskriminaci.
- 4.1 Vzdělávací systém je inkluzivní a vzájemně prostupný, neselektuje žáky a žákyně v útlém věku na talentované a netalentované a omezuje závislost vzdělávacích drah a výsledků na jejich socioekonomickém zázemí.
- 5.2 Snižují se vlivy způsobující nerovnosti v oblasti zdraví.

¹⁹ Alliance against Antigypsyism. Antigypsyism – A Reference Paper. 2016. Dostupné z: <https://abv.a52.myftpupload.com/wp-content/uploads/2017/07/Antigypsyism-reference-paper-16.06.2017.pdf>. Str. 5.

²⁰ Ibid. Str. 8.

²¹ Ibid.

²² Ibid. Str. 3.

²³ Ibid. Str. 5.

²⁴ Ibid. Str. 7.

²⁵ Strategický rámec Česká republika 2030. Dostupné z: www.cr2030.cz/strategie/.

Strategický rámec ČR 2030 je implementačním dokumentem pro naplňování cílů udržitelného rozvoje v ČR (dále jen „SDGs“)26. Pomocným dokumentem, který vyhodnocuje relevanci SDGs pro ČR a jejich propojení na Strategický rámec ČR 2030 je dokument Implementace Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj v ČR27 (usnesení vlády č. 670 ze dne 17. října 2018). Pro Strategii rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 jsou relevantní zejména SDGs:

- SDG 1 Vymýtit chudobu ve všech jejích formách všude na světě
- SDG 3 Zajistit zdravý život a zvyšovat jeho kvalitu pro všechny v jakémkoli věku
- SDG 4 Zajistit inkluzivní a spravedlivé kvalitní vzdělávání a podporovat příležitosti celoživotního vzdělávání pro všechny
- SDG 8 Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny
- SDG 10 Snížit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi

Mezi další relevantní strategické dokumenty určující směřování ČR patří:

- Národní koncepce realizace politiky soudržnosti v ČR po roce 202028 (usnesení vlády č. 562 ze dne 30. července 2019)
- Národní program reforem ČR29

Sektorové strategické rámce

Z národních sektorových strategických dokumentů je pro Strategii klíčová Strategie sociálního začleňování 2021–2030, jako národní dokument zastřešující hlavní oblasti významné pro sociální začleňování osob sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených. Romové patří podle Strategie sociálního začleňování 2021–2030 mezi nejohroženější skupiny z hlediska chudoby a sociálního vyloučení.30 Strategie sociálního začleňování navrhuje cíle a opatření v oblastech zaměstnanosti, zadluženosti, sociálních služeb, rodiny, vzdělávání, bydlení, zdraví či bezpečnosti. Romové jsou jednou z cílových skupin těchto tzv. mainstreamových opatření. V řadě oblastí pak Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 navazuje opatřeními specificky zaměřenými na Romy, zejména opatřeními na zabránění diskriminace v přístupu k jednotlivým oblastem. Strategie tedy neduplikuje opatření obsažená ve Strategii sociálního začleňování 2021–2030, naopak jejím cílem je doplňovat mainstreamová opatření Strategie sociálního začleňování 2021–2030 a vytvářet podmínky pro to, aby Romové dosahovali na tato opatření.

Mezi další relevantní sektorové strategické dokumenty, které se týkají jednotlivých oblastí romské integrace, patří:

- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2019–202331
- Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+32
- Strategie sociálního začleňování 2021 - 203033

²⁶ Cíle udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals, SDGs) byly přijaty OSN dne 25. září 2015 v rámci dokumentu Agenda 2030 pro udržitelný rozvoj.

²⁷ Implementace Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj v ČR. Dostupné z: [www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/agenda_2030/\\$FILE/OUR_ImplementaceAgendy2030_20190121.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/agenda_2030/$FILE/OUR_ImplementaceAgendy2030_20190121.pdf).

²⁸ Národní koncepce realizace politiky soudržnosti v ČR po roce 2020. Dostupné z: www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/nkr-schvalena-verze.pdf.

²⁹ Národní program reforem České republiky. Dostupné z: www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/aktualne/Narodni-program-reform-2019--web.pdf.

³⁰ Viz Strategie sociálního začleňování 2021-2030. Dostupné z: www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030.pdf/df1647d-ebf7-efe3-e797-efcf865cb171.

³¹ Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2019–2023. Dostupné z: www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dz-cr-2019-2023.

³² Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. Dostupné z: www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030.

³³ Strategie sociálního začleňování 2021 – 2030. Dostupné z: www.mpsv.cz/web/cz/strategie-socialniho-zaclenovani-2021-2030.

- Národní strategie rozvoje sociálních služeb 2016 - 2025³⁴
- Koncepce boje proti projevům extremismu a předsudečné nenávisti pro rok 2020³⁵
- Koncepce sociálního bydlení ČR 2015–2025³⁶
- Koncepce bydlení České republiky do roku 2020 (revidovaná)³⁷
- Politika územního rozvoje České republiky (Úplné znění závazné od 11.9.2020)³⁸
- Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030³⁹
- Strategický rámec rozvoje péče o zdraví v České republice do roku 2030⁴⁰
- Strategie prevence kriminality na léta 2016 až 2020 a Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020⁴¹
- Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám do roku 2020 a Akční plán Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám do roku 2020⁴²
- Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+⁴³

Strategie zabývající se horizontálními otázkami

- Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015-2020⁴⁴
- Státní politika vůči nestátním neziskovým organizacím na léta 2015–2020⁴⁵
- Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014–2020⁴⁶

³⁴ Národní strategie rozvoje sociálních služeb 2016 – 2025. Dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/NSRSS.pdf/bca93363-6f0b-52ab-a178-4852b75dab6f>.

³⁵ Koncepce boje proti projevům extremismu a předsudečné nenávisti pro rok 2020. Dostupné z: www.databaze-strategie.cz/cz/mv/strategie/koncepce-boje-proti-projevum-extremismu-a-predsudecne-nenavisti-pro-rok-2020.

³⁶ Koncepce sociálního bydlení ČR 2015–2025. Dostupné z:

https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/koncepce_soc_bydleni_2015.pdf.

³⁷ Koncepce bydlení České republiky do roku 2020 (revidovaná). Dostupné z: [www.mmr.cz/cs/ministerstvo/bytova-politika/koncepce-strategie/koncepce-bydleni-ceske-republiky-do-roku-2020-\(revidovana\)](http://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/bytova-politika/koncepce-strategie/koncepce-bydleni-ceske-republiky-do-roku-2020-(revidovana)).

³⁸ Politika územního rozvoje České republiky. Dostupné z: www.mmr.cz/getmedia/4f3be369-24df-4975-81cb-c8fb91b4e65c/PUR_CR-Uplne-zneni-zavazne-od-11_9_2020.pdf.aspx?ext=.pdf.

³⁹ Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030. Dostupné z: www.komora.cz/legislation/163-19-strategicky-ramec-politiky-zamestnanosti-do-roku-2030-t-20-12-2019/.

⁴⁰ Strategický rámec rozvoje péče o zdraví v České republice do roku 2030. Dostupné z:

www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/191203_zdravi2030_eklep.pdf.

⁴¹ Strategie prevence kriminality na léta 2016 až 2020 a Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020. Dostupné z: www.databaze-strategie.cz/cz/mv/strategie.

⁴² Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám do roku 2020 a Akční plán Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám do roku 2020. Dostupné z: www.mvcr.cz/clanek/strategie-pro-praci-policie-cr-ve-vztahu-k-mensinam-do-roku-2020.aspx.

⁴³ Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+. Dostupné z:

www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/srr21.pdf.pdf.

⁴⁴ Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015-2020. Dostupné z:

www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/dokumenty/Narodni-plan-OZP-2015-2020_2.pdf.

⁴⁵ Státní politika vůči nestátním neziskovým organizacím na léta 2015–2020. Dostupné z:

www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/statni_politika.pdf.

⁴⁶ Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014–2020. Dostupné z:

www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Strategie_pro_rovnost_zen_a_muzu_2014-2020.pdf.

2.1 Definice řešeného problému

Dosavadní aktivity vlády, ministerstev, krajů a obcí a dalších institucí a aktérů nevedly k výraznému zlepšení postavení romské menšiny. Na jedné straně se sice kontinuálně zvyšuje povědomí společnosti o závažnosti situace, na druhé straně společnost doposud nenašla v některých oblastech, přes objektivně vysoké investice, efektivní cesty k dosahování nápravy. Dosud se projevovala rovněž tendence reagovat na negativní jevy represivními opatřeními. Dělo se tak nejen na lokální, ale i na vládní úrovni (tzv. opatření proti zneužívání dávek), což však v praxi nevedlo k pozitivnímu vývoji. Naopak, posílilo to tendence majority vidět zdroj problémů v Romech samotných, nikoli v přístupu většiny či v systémových otázkách. Obdobné důsledky mělo i zavedení tzv. bezdoplatkových zón obcemi pomocí opatření obecné povahy,⁴⁷ kdy v městech identifikovaných lokalitách došlo k pozastavení vyplacení sociálních dávek všem nově přichozím obyvatelům. (Více o bezdoplatkových zónách v kapitole Bydlení).

Příklady dobré praxe se sice objevují na místní úrovni, jejich četnost je však malá a nedokáže změnit celkový obraz. Začlenění Romů přitom představuje úkol, který proniká všemi základními oblastmi společenského a politického života a zasahuje celé území státu, i když se značnými regionálními a místními odlišnostmi a specifiky.

Při tvorbě Strategie bylo nutné se vypořádat s problémy penetrujícími v různé míře všechny tematické kapitoly, které zároveň představují limity z hlediska specifičtějšího popisu situace a následně při tvorbě opatření a kritérií.

2.1.1 Data

Už Strategie romské integrace do roku 2020⁴⁸ upozorňovala na nedostatečné zmapování situace skupin Romů, kteří nejsou "výraznými nositeli romské kultury a identity, ani nežijí v situaci sociálního vyloučení." Z toho důvodu předchozí Strategie upozorňovala na obtížnost formulace cílů za situace, kdy neznáme "startovací čáru". Přes apel předchozí Strategie nedošlo k výraznému posunu v této oblasti. Za účelem založení politiky na datech a objektivních skutečnostech i tato Strategie vycházela např. u celkové nezaměstnanosti a ve vzdělanostním složení z dat vztahujících se k obyvatelům SVL hlásících se k romské národnosti. Primární je sice nedostatek dat o sociálně začleněných Romech, avšak je nutno dodat, že ani data o Romech sociálně vyloučených nejsou v řadě oblastí dostupná a aktuální. Monitoring situace Romů proto vyžaduje zpravidla zapojení akademické obce a využití sociálních šetření a výzkumů.

Jak uvádí výsledná zpráva KVOP k výzkumu etnického složení žáků základních škol speciálních: „(...) aby bylo možné vytvořit, implementovat a průběžně hodnotit antidiskriminační politiku a konkrétní programy rovného zacházení, zainteresované strany musí mít k dispozici data, která jim umožní důkladně popsat a pochopit danou situaci.“⁴⁹ Pro sledování pokroku integračních politik a opatření s dopadem na Romy je proto důležité přijmout a aplikovat metody sledování dat o Romech. Na monitoring a získávání dat o Romech je kladen mimořádný důraz napříč logickými rámci, které definují strategické a specifické cíle spolu s indikátory a jednotlivými opatřeními, a tvoří přílohu textové části této Strategie (viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 –

⁴⁷ Zákon č. 98/2017 Sb. ze dne 8. března 2017, kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, ustanovil nevzniknutí nároku na doplatek na bydlení, pokud se byt nebo jiný obytný prostor nachází v oblasti se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů, která je vyhlášována opatřením obecné povahy. Nárok na doplatek na bydlení zůstává pouze u těch osob, jejichž vlastnické právo nebo právo na užívání bytu nebo obytného prostoru vzniklo před vyhlášením opatření obecné povahy.

⁴⁸ Strategie romské integrace do roku 2020. Dostupné z: www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf.

⁴⁹ Veřejný ochránce práv. Popis metody a výsledky výzkumu etnického složení žáků bývalých zvláštních škol v ČR v roce 2011/2012. Brno, 2013, str. 3. Dostupné z: www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-metoda.pdf.

2030). Tato strategie předpokládá aktivní zapojení členů RVZRM do přípravy a vyhodnocování sběru těchto dat.

2.1.2 Sebeidentifikace

Při popisu situace v jednotlivých oblastech i jejich monitorování je důležité pracovat s rozdílným počtem osob, jež se samy za Romy označují (při sčítání nebo jiné příležitosti), a které jsou takto označeny svým okolím. Situace je problematictější v případě, kdy konkrétní osobě je okolím připsována romská identita v důsledku čehož se stává subjektem diskriminace, ačkoliv samotná dotčená osoba tuto identifikaci odmítá, případně ve chvíli diskriminačního jednání se s touto identitou ztotožňuje avšak např. v rámci monitoringu nikoliv. Fluidní sebeidentifikace je prozatím nedostatečně popsáný jev jak mezi sociálně vyloučenými Romy, tak i mezi Romy sociálně začleněnými. Sociálně statusové charakteristiky mohou být z tohoto důvodu zkreslené, stejně jako některé z prezentovaných dat (Úřad vlády ČR 2018: 4, ČSÚ 2011, Hušek, Tvrda 2016), což vede některé autory k závěrům, že o Romech v ČR nemáme příliš informací, a že převažují spíše domněnky a předpoklady (Šotola 2016: 34).

Během posledního sčítání lidu, domů a bytů se v roce 2011 přihlásilo k romské národnosti celkem 12 953 osob. Jako mateřský jazyk „romský“ uvedlo při sčítání 4 919 osob, „český a romský“ 33 351 osob, „slovenský a romský“ 2100 osob.⁵⁰ Pouze menší část z nich uvedla pouze romskou národnost (5 135), většina (7 818) uvedla příslušnost k romské národnosti v kombinaci s jinou národností (ČSÚ, 2011)⁵¹. Kvalifikované odhady však hovoří o tom, že v ČR žije 262 000 Romů (Úřad vlády ČR, 2019: 30). Důvody pro nepřihlášení se k romské národnosti mohou být různé, od špatných historických asociací spojených se současným anticiganismem ve společnosti až po nedůvěru v instituce. Někteří Romové se proto raději „ukryjí“ a uvedou to, co si myslí, že se od nich očekává (Klíčová, 2006: 235-241).

Jak ukázal např. výzkum na východním Slovensku (Uherek 2010, 2012), přestože se „integrování Romové“ vymezují vůči Romům z osad, a naopak relativizují rozdíly mezi nimi a majoritou, v přístupu na trh práce a ve společenském uplatnění jsou na tom stejně, jako Romové z osad: „Pro Romy hraje vnější připsování etnické identity ze strany členů majority v jejich životech často fatální roli, a to bez ohledu na jejich subjektivní přihlášení se k etnické skupině či národu.“ (Šotola 2016: 34, 38). Většinová část české společnosti si často myslí, že na základě stereotypů umí popsat, kdo jsou Romové. Pak nezáleží na tom, co si o sobě myslí Rom, a jak se sám identifikuje, protože je zaškatulkován a stigmatizován bez ohledu na svou vůli (Uherek 2010: 21). Z hlediska přímých důsledků anticiganismu (např. v oblasti bydlení nebo zaměstnanosti) není primární absence nebo odmítání sebeidentifikace s romskou národností (případně identitou), ale naopak klíčovou roli hraje připsování romské národnosti (případně identity) ze strany okolí.

Mechanismus, na jehož základě dochází k přisouzení připsané „romské“ identity a který je nakonec určujícím faktorem pro život jedinců, u nichž k takto připsané identitě dochází, odmítají a ani nemohou replikovat orgány státní správy. Orgány státní správy mohou podle zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (tzv. menšinový zákon) sbírat data o připsané romské identitě pouze dokud není konkrétní osoba spojena s národností. Takto dochází k patové situaci vedoucí k nedostatku dat a nemožnosti sledovat úspěšnost konkrétních obecně zaměřených opatření a intervencí.⁵²

⁵⁰ ČSÚ: Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu.

⁵¹ V rámci zveřejněných výsledků Sčítání lidu, domů a bytů za rok 2011 (viz https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=OBCR614A&z=T&f=TABULKA&katalog=30715&u=v1050_VUZEMI_97_19&v=v1051_null_null_null#w=) jsou uvedeny pouze některé kombinace zvolených národností, ze kterých je jedna romská (romská a česká, moravská, slezská a slovenská). Celkový počet osob, které si zvolily romskou národnost, činí pak 12 852 osob. Počet osob, které se přihlásily k romské národnosti, který je uvedený v textu (12 953), vznikl sečtením všech zvolených kombinací, a to na základě podrobných tabulek od ČSÚ.

⁵² K této situaci se opakovaně vyjádřila také Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, která na svém jednání vzala usnesením č. 12/2019 ze dne 21. října 2019 na vědomí priority sestavené občanskými členy Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, mezi něž patří, mimo jiné, změna legislativy související s možností sběru etnických dat. Viz celý dokument „Jedenáct priorit Rady vlády pro záležitosti romské menšiny“ zde: www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Jednani_Rady/Priority-RVZRM-final.pdf.

2.2 Prostředí a očekávaný budoucí vývoj

2.2.1 Institucionální zajištění romské integrace

Jako stálý **poradní a iniciační orgán** vlády v oblasti romské participace a začleňování působí Rada vlády pro záležitosti romské menšiny (dále jen „RVZRM“), které předsedá člen vlády, v jehož působnosti jsou lidská práva a rovné příležitosti. V případě, že nebude žádný člen vlády pověřen touto agendou, je předsedou RVZRM předseda vlády. Členem RVZRM je dále zmocněnec vlády pro lidská práva, který má v gesci také agendu romské menšiny. Z národnostního hlediska se naplňováním práv příslušníků romské menšiny zabývá poradní a iniciační orgán Rada vlády pro národnostní menšiny (dále jen „RVNM“). Sekretariáty obou poradních orgánů vlády jsou součástí Odboru lidských práv a ochrany menšin Úřadu vlády ČR. Kapacitně je však příslušný útvar zajišťující roli kanceláře (sekretariátu) dlouhodobě poddimenzovaný.

Sít' pro koordinaci romské participace a začleňování napojenou na RVZRM představují dále koordinátoři pro romské záležitosti působící při krajských úřadech, romští poradci na obcích s rozšířenou působností⁵³ a terénní pracovníci na obcích. Výkon těchto funkcí je komplikovaný přetrvávajícími překážkami, jako je kumulace funkcí či nejednotné postavení v organizační struktuře úřadu, které někdy brání efektivní komunikaci. Komplikací je také personální poddimenzování sítě romských poradců.

V roce 2019 byla funkce krajských koordinátorů zřízena ve všech 14 krajích a průměrná výše jejich úvazků byla na agendu romských záležitostí 0,8. V roce 2019 působilo v ČR 157 romských poradců s průměrnou výší úvazku na agendu romské participace a začleňování 0,11 (Úřad vlády ČR 2020: 16 - 17), což je nedostačující zejména v těch obcích s rozšířenou působností, kde se vyskytují SVL.

Romové jako národnostní menšina mají Listinou základních práv a svobod garantované právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin. Na centrální úrovni je realizace tohoto práva zajištěna prostřednictvím výše zmíněných poradních orgánů vlády, RVNM a RVZRM. Minimálně polovinu členů obou poradních orgánů tvoří zástupci občanské veřejnosti, v případě RVZRM romští představitelé, kteří pracují na zlepšení postavení Romů ve společnosti a významně přispívají k jejich integraci. Občanští členové RVZRM se zejména aktivně zasazují o monitorování plnění závazků jednotlivých rezortů v oblasti začleňování a participace Romů, podávají podněty a návrhy opatření v oblasti vzdělávání, bezpečnosti, zaměstnanosti, zdraví či bydlení Romů.⁵⁴

Zcela nezastupitelné jsou aktivity neziskového sektoru, a to jak při prosazování zájmů Romů jako národnostní menšiny, tak v oblasti sociální pomoci a integrace. Aktivity, jako je kvalitní a dlouhodobá činnost zpravodajského serveru Romea,⁵⁵ umožňují problémy většiny a menšiny pojmenovat a mluvit o nich, což je prvním krokem k řešení. Aktivity organizací neziskového sektoru mohou být propojeny se sociálními či politickými hnutími a vytváří tak základ občanské romské společnosti.

2.2.2 Očekávaný budoucí vývoj

Povaha výše popsaných zásadních celospolečenských jevů, které jsou překážkou romské integrace, neumožňuje reálně předpokládat ukončení jejich působení. Dosažení základního cíle Strategie, tj. zvratu v procesu marginalizace romské menšiny, je proto velmi nesnadným úkolem. Lze očekávat obtížné prosazování navržených opatření v politickém prostředí, zejména na regionální úrovni a rovněž jejich odmítání částí skeptické veřejnosti. Výrazné úsilí bude proto nutné vynaložit na komunikaci s veřejností, na osvětu a na vyjednávání s klíčovými aktéry. Významnou roli budou hrát i aktéři na unijní a mezinárodní úrovni jak v rovině vynuucování stávajících závazků ČR (např. dodržování unijních antidiskriminačních směrnic, naplňování rozsudku ESLP ve věci *D. H. a ostatní proti České republice*

⁵³ Romskými poradci rozumíme pracovníky zajišťující integraci příslušníků romské menšiny ve správním obvodu obecního úřadu s rozšířenou působností.

⁵⁴ Pro víc informací o konkrétních aktivitách občanských členů RVZRM viz zápisy ze zasedání RVZRM a Výroční zprávy o činnosti RVZRM zde: www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=490.

⁵⁵ Zpravodajský server Romea.cz spravuje nezisková organizace Romea, o.p.s., která vznikla v roce 2014 jako nástupnický subjekt sdružení Romea založeného 2002. Blíže viz www.romea.cz.

z roku 2007)⁵⁶, tak i cílenou snahou ovlivnit příští dění (např. nastavením podmínek pro čerpání finančních prostředků z fondů EU).

2.3 Souhrn výsledků klíčových analýz

Oddělení kanceláře Rady vlády po záležitosti romské menšiny (dále jen „Kancelář RVZRM“) každoročně zpracovává **Zprávu o stavu romské menšiny** v uplynulém roce, která je předkládána vládě. Poslední zpráva za rok 2019 byla schválena vládou 23. listopadu 2020. Zpráva shrnuje nejen informace o situaci romské menšiny, zpracované na základě podkladů resortů a krajů, ale využívá i jiné dostupné zdroje informací, především nezávislé výzkumy a analýzy. Níže uvedený souhrn výsledků klíčových analýz vychází z těchto zpráv, dále pak zejména z výzkumů FRA, Agentury pro sociální začleňování a z dalších odborných studií.

Jak ale připomínají každoroční zprávy o stavu romské menšiny, v současné době není v ČR k dispozici dostatek aktuálních kvalitních šetření, výzkumů a analýz, které by pokrývaly celé území ČR. Byla sice provedena řada lokálních studií, například i v souvislosti s činností Agentury pro sociální začleňování,⁵⁷ jejich závěry však nelze bez dalších informací aplikovat na celou ČR. Předpokladem účinnější tvorby strategií a realizace opatření pro integraci Romů na národní úrovni je proto výraznější **podpora výzkumu**.

Na základě výše uvedených zdrojů lze identifikovat tyto klíčové problémy, které vyžadují přijetí opatření:

Oblast emancipace, podpory rovnosti, začleňování a participace

- **Nízká účast Romů na řešení veřejných záležitostí.**

Oblast participace je klíčová pro emancipaci Romů, ale také pro zajištění změny v dalších tematických kapitolách, od problému anticiganismu, po oblast zdraví. Podle dostupných dat nejsou dostatečně využity možnosti zapojení Romů v oblasti řešení záležitostí týkajících se národnostních menšin (výbory pro národnostní menšiny) (ÚV ČR 2019a:15), a zároveň se Romové pouze malou měrou účastní na správě věcí veřejných prostřednictvím politických práv zakotvených v Listině základních práv a svobod. V současnosti Romové nemají svého zástupce v PSP ČR, v zastupitelstvech krajů a obcí je jejich zastoupení pouze nepatrné (Romea 2018). Problémem je také nízká volební účast, zejména v SVL (Otevřená společnost 2018: 3).

Oblast anticiganismu

- **Vysoká míra pocíťované diskriminace z důvodu romské národnosti**

32 % respondentů uvedlo, že bylo v posledních 12 měsících diskriminováno na základě romského původu (FRA, 2016: 36-39).

- **Vysoká míra pocíťovaného obtěžování nebo pronásledování z důvodu romské národnosti**

56 % respondentů uvedlo, že bylo v posledních 12 měsících obtěžováno nebo pronásledováno na základě romského původu (FRA, 2018a: 21).

Oblast vzdělávání

- **Nízká účast romských dětí v předškolním vzdělávání (s výjimkou účasti na posledním povinném ročníku).**

34 % romských dětí ve věku od čtyř let do věku zahájení povinné základní školní docházky navštěvovalo předškolní vzdělávání. Děti z obecné populace navštěvovaly předškolní

⁵⁶ D.H. a ostatní proti České republice. Stížnost č. 57325/00 (ESLP, 13.11. 2007).

⁵⁷ Agentura pro sociální začleňování byla na základě usnesení vlády ze dne 30. července 2019 č. 552 k 1. lednu 2020 zařazena do organizační struktury MMR, jako jeden z odborů sekce pro bydlení a sociální začleňování.

vzdělávání 2,5 krát častěji (86 %) (FRA, 2016: 23).⁵⁸ Nízké zapojení do předškolního vzdělávání u romských dětí potvrzuje i každoroční zjišťování MŠMT z kvalifikovaných odhadů počtu romských dětí v předškolním vzdělávání.

- **Předčasné odchody romských žáků ze vzdělávání**

57 % romských žáků ve věku 18–24 let předčasně odešlo ze vzdělávání ve školním roce 2015/2016. Obecná míra odchodů ze vzdělávání se pohybuje kolem 6 % (FRA, 2016: 27).

- **Přetrvávající segregace romských dětí ve vzdělávání**

I přesto, že meziročně došlo ke snížení počtu škol s více než 34 % romských žáků ze 147 (2018) na 133 (2019) a snížení počtu škol s více než 50 % romských žáků ze 70 (2018) na 69 (2019), počet škol s více než 75 % i 90 % romských žáků meziročně vzrostl. Ve školách s více než 75 % romských žáků bylo v roce 2019 vzděláváno téměř 15 % všech romských žáků, dalších téměř 10 % romských žáků bylo vzděláváno ve školách s více než 90% zastoupením romských žáků. Z celkového počtu 50 škol, kde je více než 75 nebo 90 % romských žáků se všechny z nich nachází na území Ústeckého a Moravskoslezského kraje (Úřad vlády ČR 2020: 35). Příčiny tohoto stavu mohou spočívat v některých dílčích aspektech mimo kompetence rezortu školství.. Vliv zcela jistě mají i aspekty ležící vně školství, například v oblasti bydlení, zaměstnanosti, sociálního vyloučení či zdravotnictví.

Oblast bydlení

- **Existence prostorově segregovaných lokalit a nízká kvalita bydlení v těchto lokalitách.**

Podle Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR (GAC spol. s r. o.: 2015a, GAC spol. s r. o.: 2015b) se v ČR nachází 606 sociálně vyloučených lokalit, přičemž přibližně 80 % obyvatel lokalit tvoří Romové. Jedním z největších problémů SVL je nízká kvalita bydlení, na kterou poukazuje jak Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR, tak výzkum FRA z roku 2016. Podle něj až 21 % Romů žilo v roce 2016 v obydlích s prosakující střechou, vlhkými zdmi, podlahami nebo základy nebo trouchnivějšími okenními rámy nebo podlahou, z obecné populace se s těmito těžkostmi potýkalo 9,2 % osob. Problémem obydlí je i přelidněnost. Pokud pro obecnou populaci platilo, že na osobu v domácnosti připadlo 1,4 místnosti, u Romů to bylo pouze 0,7 místnosti (FRA, 2016: 35).

- **Diskriminace a projevy anticiganismu na trhu s bydlením:**

Romové tvoří jednu z nejohroženějších skupin na trhu s bydlením nejen z důvodu jejich velkého zastoupení mezi nízkopříjmovými domácnostmi, ale především z důvodu diskriminace a anticiganismu. Anticiganistické postoje se mohou projevovat např. v pravidlech pro přidělování obecních bytů či v latentní neochotě poskytnout byt majitelem nemovitosti. Na základě dat FRA z roku 2016 se čtvrtina oslovených Romů v ČR cítila diskriminována v přístupu k bydlení v předchozích 12 měsících a až 65 % v posledních 5 letech. Ve srovnání s dalšími státy, které byly zařazeny do výzkumu, byla míra pociťované diskriminace v přístupu k bydlení v ČR druhá nejvyšší (FRA 2016: 37-38).⁵⁹

- **Absence zákona o sociálním bydlení**

Absenci zákona o sociálním bydlení identifikoval NKÚ ve Výroční zprávě 2018 jako jednu ze zásadních překážek v efektivním provádění politiky podpory bydlení v ČR (NKÚ, 2019: 43). NKÚ konstatuje, že zcela chybí definice pojmu a vymezení základních atributů systému sociálního bydlení. Přijetí zákona o sociálním bydlení by k tomuto vymezení přispělo. Podle NKÚ „vzhledem k neustálému odkládání přijetí zákona o sociálním bydlení (...) hrozí riziko, že dostupnost bydlení pro různě ohrožené skupiny obyvatel se bude nadále zhoršovat a počet těchto obyvatel poroste.“ (NKÚ, 2019: 45).

Oblast zaměstnanosti

⁵⁸ Data pocházejí z období před novelou zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, provedenou zákonem č. 178/2016 Sb., který zavedl s účinností od září 2017 povinné předškolní vzdělávání pro děti, které do 31. srpna dosáhnou věku pěti let.

⁵⁹ Výzkum probíhal v 9 státech EU. V míře výskytu diskriminace na základě romského původu v oblasti bydlení v posledních 12 měsících ČR předstihlo Maďarsko, v posledních 5 letech Portugalsko (FRA 2016: 37-38).

- **Nízká míra placené práce u Romů** (v roce 2016 43 % Romů ve věku 20-64 let uvedlo jako svou hlavní činnost "placená práce" (včetně plného/částečného úvazku, příležitostné práce, samostatné výdělečné činnosti, sezónní práce, práce v posledních 4 týdnech). Míra zaměstnanosti u obecné populace byla v tomto období na úrovni 75 % (FRA, 2016: 19). V souvislosti s příznivým hospodářským vývojem a nízkou mírou nezaměstnanosti po roce 2016 pravděpodobně došlo ke zlepšení situace Romů v oblasti zaměstnání, zejména z důvodu zadlužení však přetrvává i participace mimo legální pracovní trh. Je potřeba nadále sledovat vývoj po roce 2021, který může být ovlivněn současnou krizí spojenou s globální pandemií COVID-19.
- **Vysoký podíl mladých Romů ve věku 16-24 let, kteří nejsou zaměstnáni, ani se neúčastní vzdělávání či odborné přípravy** (51 % mladých Romů v roce 2016 uvedlo, že patří do této skupiny, v obecné populaci byl podíl mladých lidí ve věku 15-24 let, kteří nebyli zaměstnáni, ani ve vzdělávání či odborné přípravě pouze 8 % v roce 2015 (FRA, 2016: 21). Podobně jako u míry zaměstnanosti i tady pravděpodobně došlo ke zlepšení. Nadále je však potřeba sledovat vývoj po roce 2021.

Oblast zdraví

- **Nízká střední délka života při narození u Romů** (Střední délka života je u Romů o 10–15 let kratší než u většinové populace. Podle studie Roma Inclusion Index 2015 (Bojadjeva 2015: 43) je průměrná délka života Romů 68,5 let, zatímco u většinové společnosti 78,5)
- **Odškodnění obětem nucených sterilizací** (K těmto událostem docházelo zejména za minulého režimu, kdy v roce 1972 zavedlo tehdejší Československo politiku, která umožnila orgánům veřejné správy podporovat sterilizaci romských žen a žen s postižením umístěných v ústavech pro mentálně postižené s cílem kontrolovat jejich porodnost. I přesto, že politika podpory sterilizace byla ukončena v roce 1991, k případům nedobrovolných zákroků docházelo ještě dlouho po vzniku samostatné republiky.)⁶⁰

Chudoba

- **Vysoká míra příjmové chudoby a zadlužení u Romů** (S nezaměstnaností, ale také se špatnými bytovými podmínkami, nízkým vzděláním či nízkou úrovní zdraví, diskriminací na trhu práce a anticiganismem se výrazně pojí chudoba. Chudoba je tedy průřezový problém, který zasahuje do všech oblastí života Romů (58 % Romů v ČR bylo v roce 2016 ohroženo příjmovou chudobou. Ve srovnání s mírou příjmové chudoby obecné populace za rok 2016 (9,7 %) byli Romové ohroženi chudobou šestkrát častěji. Podíl Romů ohrožených chudobou byl nejvyšší v oblastech, které dle respondentů obývali residenti, z nichž byli „všichni“ nebo „většina“ romského původu (FRA 2016: 15)).
- **Vysoká míra zadlužení u Romů** (Všechny cíle Strategie jsou významně ovlivňovány dluhovou problematikou, především týkající se zaměstnanosti, bydlení, ale i zdraví a vzdělávání. Pro dosažení většiny cílů je nutné snížit míru zadlužení romského obyvatelstva, zejména žijícího v SVL.)

Kromě těchto klíčových problémů jednotlivé tematické oblasti (viz níže) popisují řadu dalších problémových zjištění a překážek v oblasti začleňování a participace romské menšiny v ČR. Bez pozitivního vývoje rovněž v těchto dílčích problémových oblastech nedojde ani ke zlepšení situace ve výše uvedených klíčových problémech, protože jednotlivé problémy a opatření na ně reagující jsou vzájemně podmíněny a propojeny.

⁶⁰ Více viz např. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/288621.pdf>.

3.1 Logika intervence, hierarchie cílů Strategie

Tematické pokrytí Strategie vycházelo z analýzy více zdrojů. V první řadě z národních a mezinárodních dokumentů, dále z doporučení a zpráv. Zdroje můžeme typologizovat linií jejich inicializace na “zdola” (*bottom-up*) a “shora” (*top-down*). Mezi zdroje tzv. “zdola” formulovaných cílů a prioritních oblastí, jež pokrývá Strategie, patří *Doporučení Národní romské platformy III pro implementaci Strategie romské integrace do roku 2020*, které identifikovalo jako klíčové čtyři oblasti: nezaměstnanost, bydlení, vzdělávání a participace. Dále můžeme vycházet z výsledků konzultací uvedených ve *Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě: Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitřní strategii do roku 2020* (Evropská komise 2018), z nichž vyplynulo, že úspěšné strategie integrace Romů na evropské i vnitrostátní úrovni musí pokrývat alespoň klíčové oblasti vytyčené v rámci EU a také boj proti protiromskému smýšlení. Ze seznamu 20 možných vnitrostátních prioritních oblastí 76 % respondentů na vnitrostátní úrovni vidí hlavní prioritu v oblasti vzdělávání, 57 % v oblasti zaměstnanosti a více než třetina označila za prioritní boj proti diskriminaci a protiromskému smýšlení, dostupnost bydlení a přístup ke zdravotní péči.⁶¹ Hodnocení dále navrhuje, aby se potírání diskriminace a protiromského smýšlení (boj proti anticiganismu) staly zvláštní prioritní oblastí hodnoceného rámce, jejímž specifickým cílem bude zákaz diskriminace. Tato oblast by zároveň měla zůstat průřezovou prioritou (Evropská komise 2018: 10).

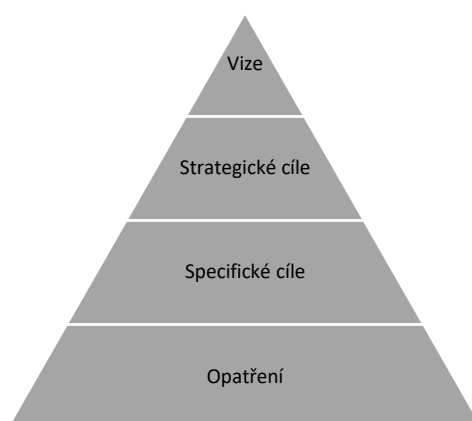
Tematické kapitoly Strategie jsou členěny na následující vnitřní oddíly: *Výchozí unijní a mezinárodní rámec* popisuje základní kontext evropského práva a souvisejících dokumentů vztahující se k tematické oblasti. Obdobně oddíl *Výchozí národní rámec* shrnuje aktuální národní právní úpravu vymezující mantinely, v nichž se mohou aktéři tématu pohybovat. Záměrem obou oddílů je reflexe **horizontální a vertikální provázanosti** Strategie na další strategické dokumenty. Oddíl kapitol *Popis situace* agreguje dostupná data, vycházející z národních dokumentů, zpráv a odborných výzkumů a analýz poskytujících data, jejichž relevance vychází z transparentnosti a replikovatelnosti uvedených metodologických postupů. Preferovány byly zdroje mapující a vycházející z období platnosti Strategie 2020 (2015 až 2020), z důvodů neexistence aktuálnějších zdrojů anebo s ohledem na výpovědní a informační hodnotu bylo vycházeno i ze zdrojů starších. Účelem předchozích oddílů je shromáždění a předložení materiálů v takové podobě a kvalitě, aby bylo umožněno vládě na jejich základě učinit **informované a odpovědné rozhodnutí**. Závěrečná část obsahuje **konkrétní a adresná opatření** projednaná s gestory (viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030). Gestorství zároveň **určuje odpovědnost** za dosažení vytyčených cílů. Opatření, která jsou zacílena **na řešení konkrétních významných problémů**, vycházejí z dat v oddílech *Popis situace* a *zhodnocení předpokládaných a reálných přínosů*.

Průřezovými, horizontálními oblastmi, neoddělitelnými od tematických kapitol Strategie, jsou diskriminace a boj proti ní a dále pak postavení romských žen a mládeže. Opatření, která směřují k naplňování této Strategie, mají těžiště ve specifických opatřeních, jejichž beneficienty jsou převážně, nikoli však výlučně, Romové. Explicitní, nikoli však exkluzivní přístup, se objevuje zejména v kontextu EU⁶² (heslo „hlavně pro Romy, ale nejen pro Romy“). Jedná se o přístup, který spočívá v konkrétní podpoře i dalších skupin, které se ocitly ve stejných nebo obdobných socio-ekonomických životních podmínkách. Typickým příkladem použití tohoto přístupu může být **mikroregionální přístup** – zacílení opatření na SVL, obývaná většinově či ve velké míře Romy.

⁶¹ Zjištění vycházejí z názorů národních kontaktních míst pro Romy, organizací občanské společnosti, jednotlivců z členských států EU a zemí zapojených do procesu rozšíření (Evropská komise 2018: 1).

⁶² Princip „jednoznačného, ale ne výlučného zaměření“ je obsažen v dokumentu Deset společných základních zásad týkajících se začleňování Romů. Ty byly přiloženy k závěrům Rady ze dne 8. června 2009. Zahnují: 1) konstruktivní, pragmatické a nediskriminační politiky, 2) jednoznačné, ale ne výlučné zaměření, 3) mezikulturní přístup 4) usilování o začlenění do většinové společnosti, 5) povědomí o genderovém rozměru, 6) převod politik vybudovaných na průkazném základě, 7) využívání nástrojů EU, 8) zapojení regionálních a místních orgánů, 9) zapojení občanské společnosti 10) aktivní účast Romů.

Schéma 1: Hierarchické cíle Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030

Strategie je koncipována jako *otevřená*; na specifické cíle mohou navazovat další soubory opatření a akční plány, jak pro dílčí sektory, tak s regionální dimenzí. Příkladem může být akční plán pro oblast inkluzivního vzdělávání, nebo v případě regionálního zaměření strategie romské integrace jednotlivých krajů.

Nejpalčivějším problémem při vytváření návrhů určitých opatření je stanovení vhodných indikátorů pro měření dosaženého pokroku, jakož i stanovení kvantitativně formulovaných cílů. Tato situace je dána nedostatkem základního zmapování situace Romů v ČR v klíčových oblastech jako je zaměstnanost, vzdělání, bydlení a zdraví. Existující studie se soustředí převážně na situaci obyvatel ve vyloučených lokalitách a mnohé z nich jsou regionálního charakteru. Například v oblasti zaměstnanosti Romů chybí statistická data vztahující se k celé romské populaci, včetně tzv. střední třídy. Chybí rovněž metody pro šetření různých stránek situace romské populace například pro míru chudoby. Tato situace není pro ČR jedinečná, a proto se ČR podílí na činnosti pracovní skupiny Agentury EU pro základní práva (dále jen „FRA“), která navrhla portfolio indikátorů pro monitoring a intervence strategií romské integrace po roce 2020 (FRA 2019b).

Klíčové předpoklady portfolia se skládají z matice složené z *výsledkových indikátorů (outcome indicators)*, *specifických podoblastí (focused sub-areas)* a *zvláštních opatření (specific measures)*. Sada *výsledkových indikátorů* slouží k monitorování celkového pokroku v jednotlivých tematických oblastech. Každá z tematických oblastí se skládá ze *specifických podoblastí*, u nichž jejich pokrok přispívá k dosažení cílů dané tematické oblasti. Cílů konkrétních *specifických podoblastí* je dosahováno prostřednictvím *zvláštních opatření* (ať už mainstreamových nebo cílených), které lze seskupit podle typologie/kategorií v závislosti na konkrétním obsahu plánovaných akcí. Každá z tematických kapitol Strategie pracuje s výsledkovými i procesními indikátory pro některé specifické cíle doporučenými FRA.

3.2 Vize

Vize, k níž by česká společnost měla v oblasti romské participace, rovnosti a začleňování směřovat, byla již definována Strategií romské integrace do roku 2020 a tato vize zůstává stejná. Je jí překonání všech historicky podmíněných znevýhodnění romské menšiny, a dosažení takového stavu, kdy nebudou existovat neodůvodněné a nepřijatelné rozdíly mezi značnou částí Romů a převážnou částí majoritní společnosti v neprospěch Romů v žádné sféře společenského života. Romové si uchovají svoji specifičnost, jako národnostní menšina, tedy svoji identitu, jazyk, kulturu, národní povědomí a tradice, a budou přispívat touto rozmanitostí k obohacení společnosti. Soužití Romů s ostatní společností bude bezkonfliktní.

Pro dosažení uvedeného lze globální cíle Strategie definovat ve dvou propojených rovinách: 1. Emancipační a 2. Desegregační. Zatímco v první rovině především v oblastech kultury a částečně i vzdělávání (především z konceptuálního hlediska) bylo dosaženo již v předchozím období obratu, který přispívá k posílení postavení Romů, v rovině desegregační přetrvávají stále významné nerovnosti

v oblasti vzdělávání, bydlení a zdraví. Zlepšení situace v oblasti zaměstnanosti lze přičíst spíše celkové hospodářské situaci a obecně nízké míře nezaměstnanosti v období před pandemií Covid-19. Ve vzdělávání došlo během roku 2020 ke zhoršení situace vlivem pandemie Covid-19, kvůli ztíženému přístupu některých romských dětí a dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí k distanční výuce, což prohloubilo již existující nerovnosti.⁶³ Konceptuálně lze v desegregační rovině očekávat zlepšení současného stavu na linii systémového boje proti anticiganismu spolu se snižováním obecných i institucionálních diskriminačních překážek především v socioekonomické rovině.

3.3 Strategické cíle

Na základě identifikovaných problémů byly stanoveny následující strategické cíle:

Podpora a rozvoj občanské, socio-ekonomické, politické a kulturní emancipace romské národnostní menšiny, tzn. podpora rovnosti, začleňování a participace⁶⁴

- **Snížit míru anticiganismu**
- **Zvýšit úroveň dosaženého vzdělání Romů**
- **Zajistit rovný přístup Romů ke kvalitnímu bydlení**
- **Zajistit rovný přístup Romů k zaměstnání**
- **Zajistit rovný přístup Romů ke kvalitní zdravotní péči a sociálním službám**

Průřezovým strategickým cílem je: **Zajistit kapacity a zdroje pro implementaci Strategie.**

Plnění strategických cílů Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 přispěje nejenom k plnění stanovené vize, ale rovněž k plnění Strategického rámce ČR 2030, resp. v obecnějším smyslu Implementace Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj v ČR. Propojení jednotlivých strategických cílů s vybranými specifickými cíli Strategického rámce ČR 2030 a cílů udržitelného rozvoje demonstruje Tabulka 1: Příspěvek Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021-2030 k naplňování cílů udržitelného rozvoje v ČR.

Kromě uvedených hlavních indikátorů pro plnění strategických cílů Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 uvádíme v jednotlivých logických rámcích další tzv. pomocné indikátory, které jsou relevantní pro plnění specifických a potažmo strategických cílů.

Specifické postavení má strategický cíl **Podpora a rozvoj občanské, socio-ekonomické, politické a kulturní emancipace romské národnostní menšiny** a průřezový strategický cíl **Zajistit kapacity a zdroje pro implementaci Strategie**. Plnění těchto dvou cílů je zásadní pro plnění všech dalších strategických cílů. Posilování účasti Romů na rozhodovacích procesech, podpora rozvoje jejich identity, včetně rozvoje kultury, jazyka a uchování historie, je základním předpokladem pro zlepšení situace romské menšiny i v oblastech vzdělávání, bydlení, zaměstnanosti či zdraví. Zároveň prostřednictvím komunitní práce a aktivním zapojování Romů ve všech sférách společnosti strategický cíl v oblasti emancipace přispívá k boji proti stereotypům a předsudkům, tudíž ke snižování anticiganismu ve společnosti. Na druhé straně je pro plnění všech tematických strategických cílů nevyhnutné posílit pozici klíčových aktérů odpovědných za romskou integraci na centrální, krajské a místní úrovni, včetně finančního zajištění jednotlivých pozic, posílit koordinaci napříč veřejnou správou, neziskovým sektorem či výzkumnými institucemi, a v neposlední řadě zajistit potřebná data k vyhodnocování stanovených indikátorů. Tyto oblasti jsou zahrnuty v průřezovém strategickém cíli.

⁶³ Viz např. Spolupráce škol s žáky, kteří žijí ve složitých životních podmínkách, v čase opatření přijatých v souvislosti s šířením Covid-19. Výběrové šetření v základních a mateřských školách ve spolupracujících lokalitách ASZ. Výzkumný tým Agentury pro sociální začleňování, 2020. Dostupné z: www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/spoluprace-skol-s-zaky-covid-19/.

⁶⁴ Tyto cíle obsahově korespondují se třemi horizontálními cíli nového rámce EU pro rovnost, začlenění a účast Romů. Snižováním míry chudoby se zabývá Strategie sociálního začleňování 2021-2030, která explicitně uvádí, že jednou z nejvíce ohrožených skupin z hlediska chudoby a sociálního vyloučení jsou Romové.

Důležitým nástrojem, který se prolíná značnou částí řešených oblastí napříč kapitolami, ačkoliv mu není v materiálu věnován zvláštní oddíl, a který bezprostředně souvisí se strategickým cílem **Zajistit rovný přístup Romů ke kvalitní zdravotní péči a sociálním službám**, je sociální práce. Tato profesionální aktivita je zaměřena na ochranu lidské důstojnosti a práv a spočívá v pomoci jednotlivcům, skupinám či komunitám ve snaze zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování v jejich přirozeném prostředí (viz Strategie sociálního začleňování 2021 – 2030, 49). Strategický význam sociální práce spočívá v jejím holistickém zaměření a zároveň v možnosti vysoce individualizovaného charakteru intervencí. Vzhledem k potenciálu sociální práce, resp. sociálních pracovníků v různých identifikovaných oblastech, je nutné vytvořit podmínky pro jejich maximální uplatnění a zapojení v různých systémech (úřady, úřady práce, sociální služby, školy, věznice atd.). Pro zajištění synergie jednotlivých aktérů, efektivní vynakládání finančních prostředků a především pozitivních dopadů na sociálně vyloučené, je nezbytně nutné propojovat nástroje sociální politiky. Je zapotřebí apelovat na dostatečné personální zabezpečení, a především na dostupnost, dostatečnou personální a časovou kapacitu a posílení kompetencí potřebných pro propojování uvedených opatření a garanci etických principů sociální práce ve vztahu ke klientům.

Tabulka 1: Příspěvek Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021-2030 k naplňování cílů udržitelného rozvoje v ČR

SDGs	Vybrané specifické cíle Strategického rámce ČR 2030	Vybrané ukazatele pro měření pokroku v plnění SDGs v kontextu EU ⁶⁵	Hlavní indikátory pro měření pokroku v plnění strategických cílů SRI 2021–2030	Strategické cíle SRI 2021–2030
Cíl č. 1 Vymýtit chudobu ve všech jejích formách všude na světě	3.1 Dlouhodobě se snižuje podíl osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením	Osoby ohrožené příjmovou chudobou po sociálních transferech (% obyvatel) Osoby žijící v obydlích s prosakující střechou, vlhkými zdmi, podlahami nebo základy nebo trouchnivějšími okenními rámy nebo podlahou (% obyvatel)	Romové ohrožení příjmovou chudobou po sociálních transferech (% Romů) ⁶⁶ Romové žijící v obydlích s prosakující střechou, vlhkými zdmi, podlahami nebo základy nebo trouchnivějšími okenními rámy nebo podlahou (% Romů)	Zajistit rovný přístup Romů ke kvalitnímu bydlení
Cíl č. 3 Zajistit zdravý život a zvyšovat jeho kvalitu pro všechny v jakémkoli věku	5.2 Snižují se vlivy způsobující nerovnosti v oblasti zdraví	Střední délka života při narození (roky)	Střední délka života při narození u Romů (roky)	Snížit nerovnosti ve zdraví Romů
Cíl č. 4 Zajistit inkluzivní a spravedlivé kvalitní vzdělávání a podporovat příležitosti celoživotního vzdělávání pro všechny	4.1 Vzdělávací systém je inkluzivní a vzájemně přístupný, neselektuje žáky a žákyně v útlém věku na talentované a netalentované a omezuje závislost vzdělávacích drah a výsledků na jejich socioekonomickém zázemí.	Účast na předškolním vzdělávání (% věkové skupiny ve věku od 4 let do věku zahájení povinné školní docházky) Osoby předčasně opouštějící vzdělávací systém (% obyvatel ve věku 18–24 let)	Účast na předškolním vzdělávání romských dětí (% romských dětí ve věku od 4 let do věku pro zahájení povinné školní docházky) Romští žáci předčasně opouštějící vzdělávací systém (% Romů ve věku 18–24 let)	Zvýšit úroveň dosaženého vzdělání u Romů
Cíl č. 8 Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny	2.3 S obecnou mírou nezaměstnanosti se zároveň snižuje i podíl dlouhodobě nezaměstnaných na celkové nezaměstnanosti	Mladí lidé, kteří nejsou zaměstnáni ani se neúčastní vzdělávání a odborné přípravy (% obyvatel ve věku 15–29 let) Míra zaměstnanosti (% obyvatel ve věku 20–64 let)	Mladí Romové, kteří nejsou zaměstnáni ani se neúčastní vzdělávání a odborné přípravy (% Romů ve věku 16–24 let) ⁶⁷ Míra zaměstnanosti Romů (% Romů ve věku 20–64 let)	Zajistit rovný přístup Romů k zaměstnání
Cíl č. 10 Snížit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi	3.4 Je zajištěn rovný přístup k osobám ohroženým diskriminací na základě pohlaví, věku, péče o závislé osoby, zdravotního postižení, etnicity, národnosti, sexuální orientace, vyznání nebo světového názoru. Zvláštní důraz je kladen na předcházení vícečetné diskriminaci.		Romové, kteří uvedli, že byli diskriminováni na základě romského původu v posledních 12 měsících (% Romů) Romové, kteří uvedli, že byli obtěžováni nebo pronásledováni z důvodů své romské národnosti v průběhu posledních 12 měsíců (% Romů)	Snížit míru anticiganismu

⁶⁵ Viz ukazatele pro měření pokroku v plnění cílů udržitelného rozvoje v kontextu EU: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/indicators>.

⁶⁶ Průřezový indikátor pro strategické cíle, zejména vzdělávání, bydlení, zaměstnanost a zdraví.

⁶⁷ Průřezový indikátor pro strategické cíle v oblasti vzdělávání a zaměstnanosti.

4.1 Výchozí unijní rámec

Lisabonská smlouva zavedla do primárního práva EU pojem „příslušníci menšin“ a *Listina základních práv EU* učinila pojem „národnostní menšiny“ termínem práva EU, ačkoli definice obou pojmů nebyly v dokumentech zahrnuty. Dodržování práv příslušníků menšin bylo čl. 2 *Smlouvy o EU* zařazeno mezi základní hodnoty, na kterých je EU založena. Explicitní výčet menšinových práv však ve Smlouvách není uveden. Na více místech je zdůrazněn respekt vůči kulturní a jazykové rozmanitosti (čl. 3 odst. 3 *Smlouvy o EU*, čl. 22 *Listiny základních práv EU* či v čl. 165 a čl. 167 *Smlouvy o fungování EU*).

Problematicke ochrany práv národnostních menšin se podrobněji věnoval Evropský parlament, a to v rámci právně nezávazných usnesení. V roce 2013 např. EP přijal usnesení o evropských jazycích, jimž hrozí zánik, a o jazykové rozmanitosti v Evropské unii (2013/2007(INI)) (Evropský parlament, 2013). Z novějších usnesení se ochraně práv menšin věnovalo usnesení EP ze dne 7. února 2018 o ochraně a nepřipustnosti diskriminace menšin v členských státech EU (2017/2937(RSP)), které zdůraznilo spjatost práv národnostních menšin s právním státem. Zároveň toto usnesení vyzvalo členské státy k respektování práv na používání menšinových jazyků (Evropský parlament, 2018a). V usnesení ze dne 13. listopadu 2018 o minimálních standardech pro menšiny v EU (2018/2036(INI)) Evropský parlament vyzval Evropskou komisi, aby vypracovala společný rámec minimálních standardů EU pro ochranu menšin. Evropská komise a členské státy by podle tohoto usnesení měly chránit kulturní a jazykovou identitu národnostních a etnických menšin a vytvořit podmínky pro jejich podporu (Evropský parlament, 2018b).

4.2 Výchozí národní rámec

ČR je povinna chránit práva příslušníků národnostních menšin a vytvářet podmínky pro realizaci těchto práv, a to v souladu s vnitrostátní legislativou (Ústavou, Listinou základních práv a svobod, zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, tzv. menšinový zákon aj.) a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, které ratifikovala.

Z mezinárodně právních dokumentů v oblasti ochrany práv příslušníků národnostních menšin mají pro ČR nejzásadnější význam dokumenty Rady Evropy, jako je *Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin* a *Evropská charta regionálních či menšinových jazyků*. Tyto pro ČR závazné dokumenty ovlivnily přijetí a obsah menšinového zákona. ČR pravidelně předkládá Radě Evropy monitorovací zprávy o plnění závazků plynoucích z mezinárodně právních dokumentů a po jejich vyhodnocení obdrží od příslušného výboru Rady Evropy⁶⁸ doporučení pro zlepšení úrovně ochrany národnostně menšinových práv.

Ústavní pořádek ČR, konkrétně čl. 3 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, zakotvuje právo svobodně rozhodovat o své národnosti, přičemž jakékoliv ovlivňování rozhodování o své národnosti je zakázáno. Hlásit se k národnostní menšině je tedy právem, nikoli povinností. Vláda rovněž respektuje vícevrstevnou identitu Romů. Nikdo nesmí být nucen „vzdát se“ svého původu či identity, aby se mohl považovat za příslušníka českého národa (ÚV ČR 2006: 2). Možnost přihlásit se k několika národnostem je zohledněna i při Sčítání lidu, domů a bytů, které probíhá v intervalu 10 let na základě zvláštního právního předpisu.

Podle menšinového zákona a mezinárodních smluv mezi další práva národnostních menšin patří zejména právo na sdružování, účast na řešení záležitostí týkajících se národnostních menšin, jazyková

⁶⁸ Podle čl. 24 *Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin* je sledování provádění úmluvy pověřen Výbor ministrů Rady Evropy. V případě *Evropské charty regionálních či menšinových jazyků* zprávy předložené generálnímu tajemníkovi Rady Evropy projedná výbor expertů (čl. 16).

práva, právo na vzdělání v jazyce národnostní menšiny, právo na rozvoj kultury a právo na rozšiřování informací ve svém jazyce, přičemž výkon některých práv je upraven dalšími právními předpisy.⁶⁹

Legislativní rámec pro výkon práv příslušníků národnostních menšin je dále doplněn nařízením vlády č. 98/2002 Sb., kterým se stanoví podmínky a způsob poskytování dotací ze státního rozpočtu na aktivity příslušníků národnostních menšin a na podporu integrace příslušníků romské komunity. Na jeho základě orgány státní správy poskytují dotace ze státního rozpočtu na podporu aktivit národnostních menšin v oblasti kultury, vzdělávání a užívání jazyka.

Předpokladem pro využívání práv příslušníků národnostních menšin u romské menšiny je zejména její emancipace. Emancipace je chápána jako vymanění se vlastní silou z nerovnoprávného postavení, přičemž pro emancipaci je rozhodující vůle podstatné části menšiny pro emancipaci. Bez této vůle, o níž rozhodují samotní Romové, může společnost zajistit jen individuální rovnoprávnost (Úřad vlády ČR 2015: 13).

Emancipaci Romů se věnovala již Strategie romské integrace do roku 2020,⁷⁰ která usilovala o vytváření předpokladů pro emancipaci příslušníků romské menšiny. Významným milníkem a zároveň příkladem úspěšné emancipace související s plněním Strategie romské integrace do roku 2020 je např. odkoupení vepřína v Letech u Písku, který stál na místě genocidy Romů a Sintů za druhé světové války, státem, nebo vybudování Památníku holocaustu v Hodoníně u Kunštátu. Těchto úspěchů – investic ve veřejném zájmu - bylo dosaženo především díky kolektivní emancipaci romské menšiny. Do budoucna je proto důležité pokračovat ve vytváření podmínek pro užívání všech národnostně menšinových práv, včetně zachování existujících forem podpory rozvoje romské kultury, která významným způsobem napomáhá kolektivní emancipaci romské menšiny.

4.3 Popis situace

Řada národnostně menšinových práv, resp. nástrojů k jejich uplatňování, je podmíněna tím, že určitý podíl občanů se přihlásí k národnostní menšině oficiální cestou, tj. v rámci sčítání lidu. Od práva na účast na řešení záležitostí týkajících se národnostní menšiny prostřednictvím výborů pro národnostní menšiny, po právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny, příslušné právní úpravy stanovují procentuální hranici osob hlásících se k národnostní menšině na území kraje nebo obce. Kromě této podmínky je rovněž potřeba projevu vůle části příslušníků národnostní menšiny, že o uplatnění příslušného národnostně menšinového práva mají zájem.⁷¹

Mnohá základní práva příslušníků národnostních menšin však nejsou přímo provázána s existencí výborů pro národnostní menšiny. Jedná se o právo na rozvoj kultury příslušníků národnostních menšin, právo na rozšiřování a přijímání informací v jazyce národnostní menšiny, vytváření a šíření rozhlasových a televizních pořadů ve vztahu k příslušníkům národnostních menšin, či právo na užívání jména a přijmení v jazyce národnostní menšiny.

⁶⁹ Např. zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů apod.

⁷⁰ V kapitole 4. Podpora Romů jako svébytné národnostní menšiny, podpora romského jazyka a kultury, str. 35.

⁷¹ Viz např. podmínku pro vznik národnostního výboru v § 117 odst. 3 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení); § 78 odst. 2 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení); § 78 odst. 2 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze nebo podmínky pro vznik tříd a škol se vzděláváním v jazyce národnostních menšin v § 14 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

4.3.1 Počty osob hlásících se k romské národnosti

Počet osob hlásících se k romské národnosti při sčítání lidu dlouhodobě klesá či stagnuje. Pokud se v roce 1991 k romské národnosti přihlásilo 32 903 osob, tak v roce 2001 to bylo přibližně o dvě třetiny méně (11 746), resp. 12 530 osob, včetně těch, kteří uvedli dvojí národnost. V roce 2011 počet osob, které se přihlásily k romské národnosti jako výlučné národnosti anebo jako jedné ze dvou národností činil 12 953 osob, v tomto případě se jednalo o mírný růst.

Tabulka 2: Osoby hlásící se k romské národnosti ve sčítání lidu z let 1991, 2001 a 2011

národnost	1991	2001	2011
romská	32 903	11 746	5 135
romská a jiná	nezjištěno ⁷²	784	7 818
celkem	32 903	12 530	12 953

Zdroj: Český statistický úřad, 1991. *Pramenné dílo 1991 - obyvatelstvo v datech. Tab. 7. Obyvatelstvo podle národnosti a pohlaví, pětiletých věkových skupin a státní příslušnosti*; Český statistický úřad, 2003. *SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ K 1.3. 2001 - obyvatelstvo Česká republika*; Český statistický úřad, 2014. *Národnostní struktura obyvatel*.

Romové byli na území dnešní ČR v průběhu 20. století vystaveni trojímu šoku: (1) vyvraždění většiny usedlé populace v koncentračních táborech za druhé světové války, (2) socialistickému experimentu násilné asimilace kombinovanému s paternalistickými praktikami, (3) tržní transformaci (Navrátil, Šimíková, 2002: 10). To vše zásadním způsobem formovalo ochotu Romů se veřejně hlásit ke svému romství. Tragické zkušenosti Romů s úředním sčítáním a oficiální evidencí založené na etnicitě tvoří historické milníky romské diskriminace: je třeba zmínit sérii protituláckých zákonů z období Rakouska-Uherska (Janák, 1969: 86), zákon č. 117/1927 Sb., „o potulných cikánech“,⁷³ spojený se sběrem antropometrických a daktyloskopických dat, které za druhé světové války posloužily jako databáze osob určených k likvidaci nacistickým úřadům (Nečas, 2002: 83), či soupisy kočujících osob v socialistickém Československu plynoucí ze zákona č. 74/1958 Sb., který kočovný způsob života zakazoval.⁷⁴ Soupisy osob proběhly na konci 50. let formou nájezdů na romské tábory a zabavování a likvidace majetku, během sčítání navíc docházelo k vysoké chybovosti, a na seznamech se tak objevily tisíce osob, které tam nepatřily (Jurová, 2008: 69).

Je proto pochopitelné, že důvodem pro nepřihlášení se k romské národnosti může být strach a nedůvěra v anonymitu sčítání lidu a zkušenosti s diskriminací, anticiganismem a rasistickými útoky. Někteří Romové se raději „ukryjí“ a uvedou to, co si myslí, že se od nich očekává. Nízký počet osob hlásících se k romské národnosti může také souviset s protichůdnými nároky na Romy ze strany většinové společnosti. Romové jsou denně konfrontováni s normativem češství, požaduje se po nich totožné jednání, ale zároveň jsou vyzýváni k deklaraci svého romství. Na jednu stranu je po nich požadováno přizpůsobení se habitu, normám a socio-kulturním strategiím (životní styl) dle normativních představ většinové národnosti a na druhou stranu se po nich požaduje přizpůsobení i stejnému způsobu deklarování kolektivní existence (uvažování v kategorii národnosti) (Klíčová 2006: 252-253).

Jako další důvod poklesu počtu osob hlásících se ve sčítání lidu k romské národnosti V. Ševčíková (2012: 43) uvádí tzv. „križi romství“ po roce 1989. Podle ní se krize romství projevuje jako „sdílené ztrácení etnického sebevědomí Romů“. V Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 jsou členské státy EU vyzývány, aby podporovaly „pozitivní obraz Romů a vzorové příklady, např. prostřednictvím podpory setkávání různých skupin obyvatelstva a vzorového učení.“⁷⁵

⁷² V roce 1991 byly případné zápisy dvojí národnosti zpracovány podle první uvedené národnosti.

⁷³ Zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1927/052-1927.pdf>.

⁷⁴ Zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Dostupné z: <https://www.zakonyprolid.cz/cs/1958-74>.

⁷⁵ Viz https://ec.europa.eu/info/files/proposal-draft-council-recommendation-roma-equality-inclusion-and-participation_cs. Str. 20.

Taková systematická podpora může nejen posilovat boj proti diskriminaci, ale může také Romy podpořit v přijetí a deklaraci své identity.

Přestože přihlášení se k určité národnosti a národnostní menšině představuje nepovinnou deklaraci, ve svém důsledku hraje v životě národnostních menšin významnou roli. Znalost národnostního složení obyvatelstva je nezbytná pro utváření sociální politiky (národnostní, kulturní, jazykové, integrační) a je předpokladem pro uznávání národnostních menšin žijících na území ČR a práv z jejich postavení vyplývajících. Proto i při přípravě sčítání v roce 2021 spolupracoval ČSÚ s Úřadem vlády ČR a RVZRM. Při sčítání jsou již pravidelně připravovány instrukce k vyplnění sčítacích formulářů v jazycích nejpočetnějších menšin na území ČR. Je proto žádoucí i do budoucna zavést metodickou podporu a školení sčítacích komisařů, kteří mohou respondentům v případě zájmu pomoci zorientovat se v rozdílech mezi kategoriemi „národnost“ a „občanství.“ Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl A: Emancipace – podpora rovnosti, začleňování a participace).

4.3.2 Účast na řešení záležitostí týkajících se romské menšiny

Příslušníci romské menšiny mají dle menšinového zákona, stejně jako příslušníci dalších národnostních menšin, právo na aktivní účast v kulturním, společenském a hospodářském životě a ve veřejných záležitostech. Na celostátní úrovni byly proto zřízeny RVNM a RVZRM, ve kterých mají Romové své zástupce. Za účelem posílení účasti Romů v rozhodovacím procesu na národní úrovni se romská občanská společnost dlouhodobě shoduje na nutnosti zřízení funkce zmocněnce pro romské záležitosti.⁷⁶

Zástupci romské menšiny jsou dále členy dotačních komisí na Ministerstvu kultury (dále jen „MK“), Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) a Úřadu vlády ČR. Dále jsou také zastoupení v některých dalších pracovních orgánech státní správy, jako jsou pracovní skupiny zřizované Ministerstvem práce a sociálních věcí (dále jen „MPSV“) či Ministerstvem vnitra (dále jen „MV“). Na úrovni krajů, hlavního města Prahy, a obcí s rozšířenou působností jsou zřizovány výbory pro národnostní menšiny.⁷⁷ Pro vznik výboru je potřebné, aby se v posledním sčítání lidu přihlásilo k národnosti jiné než české alespoň 5 % občanů kraje/hl. města Prahy nebo 10 % občanů obce. O vznik výboru musí zároveň požádat spolek zastupující zájmy národnostní menšiny.

V roce 2019 byly na úrovni krajů a hl. města Prahy zřízeny v souladu se zákonem 4 výbory pro národnostní menšiny, a to v kraji Jihomoravském, Karlovarském, Moravskoslezském a hl. městě Praze. Ve všech těchto výborech byli Romové zastoupeni s výjimkou kraje Moravskoslezského, kde v roce 2019 nepůsobil žádný Rom (situace v Moravskoslezském kraji se změnila po krajských volbách na podzim roku 2020, kdy i ve výboru pro národnostní menšiny zastupitelstva kraje jsou osoby, které se identifikují jako Romové). Nad rámec zákona byl ve většině krajů zřízen jiný poradní orgán, který se tematice národnostních menšin věnuje. Romové byli zastoupeni v orgánech v Královéhradeckém kraji, v Libereckém kraji, v Olomouckém kraji a v Ústeckém kraji.

Podle údajů ČSÚ na základě posledního Sčítání lidu, domů a bytů 55 obcí splnilo podmínku pro zřízení výboru pro národnostní menšiny podle zákona o obcích. Výbor byl v roce 2019 zřízen v necelé polovině (25) těchto obcí. V roce 2019 byli Romové zastoupeni ve výborech pro národnostní menšiny v obcích Cheb, Aš, Vysoké Mýto, Chomutov. Důvody pro nezřízení výboru pro národnostní menšiny v obcích, v nichž je splněna zákonná podmínka, mohou souviset s nezájmem o zřízení výboru ze strany příslušníků národnostních menšin nebo neexistencí spolku zastupujícího zájmy národnostní menšiny či migrací obyvatel v době sčítání lidu (ÚV ČR 2019a:15). U Romů může být navíc důvodem pro nezřízení výboru pro národnostní menšiny nedostatečný podíl osob hlásících se k romské národnosti, což může být také důvodem pro nízké zapojení romské menšiny do řešení veřejných záležitostí.

⁷⁶ Viz např. požadavek Celostátní asociace Romů České republiky z roku 2012 zde: www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/vladni-zmocnenec-pro-romy, nebo 4. prioritá RVZRM z roku 2019 zde: www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Jednani_Rady/Priority-RVZRM-final.pdf.

⁷⁷ Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení) § 117 odst. 3; Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích (krajské zřízení) § 78 odst. 2; Zákon č. 131/2000 Sb. o hlavním městě Praze § 78 odst. 2.

Kromě specifických orgánů, které jsou zřizovány speciálně pro národnostní menšiny k zajištění jejich účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostních menšin, mají Romové jako občané ČR také možnost účasti na správě věcí veřejných prostřednictvím politických práv zakotvených v Listině základních práv a svobod (čl. 17-23). Užívání těchto práv mezi Romy je však nízké. Romové jsou podprezentováni ve volených orgánech jak na národní, tak na regionální úrovni. Poslední romský kandidát do PSP ČR byl zvolen v roce 1998. Přispívá k tomu zejména nízká volební účast Romů a nízký počet romských kandidátů v poslaneckých volbách. Ve volbách do PSP ČR v roce 2017 byla průměrná volební účast 60,8 %. Nízkou volební participaci Romů lze demonstrovat na příkladu statutárního města Most, lokalitě Chánov, ve které žijí převážně sociálně vyloučení Romové. Volební účast zde nedosáhla ani 5 % (4,4 %). Nízkou účast zaznamenaly i další "romské lokality", např. Ostrava – Přívoz (17 %), lokality v Brně (20-27 %). Romských kandidátů do PSP ČR je navíc velmi málo (nejvíc Romů kandidovalo ve volbách v roce 2013, 20 osob) a pokud kandidují, jsou často zařazeni na nevolitelná místa kandidátních listin (Otevřená společnost 2018: 3). Obdobná situace v oblasti voleb je i na místní úrovni. V posledních komunálních volbách, které se konaly v říjnu 2018, bylo do místních zastupitelstev zvoleno 13 romských zastupitelů, přičemž odhadovaný počet všech romských kandidátů byl 170 (Romea 2018). Když srovnáme počet zvolených romských představitelů se všemi zvolenými zastupiteli, kterých bylo přibližně 60 000 (0,02 %) (ČSÚ 2018a), tak jsme daleko pod odhadovanou mírou zastoupení Romů v české společnosti (cca 2,5 %). Současně s volbami do místních zastupitelstev také probíhaly volby třetiny senátorů, ve kterých jediní dva romští kandidáti nebyli úspěšní (Romea 2018).

Evropská komise v Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 vyzývá členské státy k přijetí opatření, která „podporují budování kapacit a vedení v romské občanské společnosti, aby se Romové mohli zapojit do všech fází politického cyklu a veřejného života.“⁷⁸ Podstatné je především posílit zastoupení Romů na místní úrovni prostřednictvím komunitně vedeného místního rozvoje, zapojovat romskou mládež a ženy a zvyšovat zaměstnávání Romů ve veřejných institucích. Aby bylo dosaženo zvýšení aktivní účasti Romů v rozhodovacích procesech, je třeba podporovat aktivity zaměřené na účast Romů ve volbách a komunitní aktivity zaměřené na zvyšování občanských kompetencí Romů. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl A: Emancipace – podpora rovnosti, začleňování a participace).

V rámci této Strategie je komunitní práce chápána jako „metoda participativního přístupu (řešení) ke kolektivním/společným problémům, která vychází z konceptu občanské společnosti a participativní demokracie“ (Henderson, Thomas 2007). Komunita definuje společné cíle a potřeby, určuje priority, proces a postupy a aktivně se účastní řešení.⁷⁹ Komunitní práce se neomezuje se pouze na oblasti SVL a sociální práci se sociálně vyloučenými Romy, ale působí i jako nástroj prevence sociálního vyloučení s přesahem do komunitního organizování, participace místní veřejnosti, zapojování institucionálních partnerů, posilování občanské společnosti a rozvoje sousedského soužití v obcích se SVL i mimo ně. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl A: Emancipace – podpora rovnosti, začleňování a participace).

4.3.3 Rozvoj romské kultury

Právo podílet se na kulturním životě je zakotveno v článku 27 (1) *Univerzální deklarace lidských práv*: „Každý má právo se svobodně účastnit kulturního života.“ Článek 15, 1 (a) *Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* stanoví, že státy uznávají právo každého „účastnit se kulturního života“. Podle článku 2 *Deklarace OSN o právech příslušníků národnostních nebo etnických, náboženských a jazykových menšin* mají menšiny právo "požívat své vlastní kultury, vyznávat a praktikovat své vlastní náboženství a používat svůj vlastní jazyk, v soukromí i na veřejnosti, svobodně a bez zasahování nebo jakékoli formy diskriminace.“ Přístup ke kulturním právům (*cultural rights*) definuje Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva jako "právo každého (...) znát a chápat

⁷⁸ Viz https://ec.europa.eu/info/files/proposal-draft-council-recommendation-roma-equality-inclusion-and-participation_cs. Str. 21.

⁷⁹ Viz Manuál Agentury pro sociální začleňování pro komunitní práci: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/manual-komunitni-socialni-prace/>.

svou vlastní kulturu a kulturu ostatních prostřednictvím vzdělávání a získávat kvalitní vzdělání a odbornou přípravu s náležitým ohledem na kulturní identitu."⁸⁰

Jakkoli jsou kulturní práva obecně považována za tzv. měkkou část lidských práv, úroveň uznání kulturních práv menšin může být indikátorem hlubokých problémů a napovědět mnohé o tom, jak se země, jejichž menšiny byly v minulosti vystaveny pronásledování a genocidě, s tímto traumatem vyrovnaly.⁸¹

Romové žijící na území ČR byli o svou kulturní identitu a způsob života z velké části násilně připraveni vlivem diskriminačních opatření, která si zachovávala historickou kontinuitu napříč státními útvary a režimy (Nečas, 2002, Jurova, 2008, Spurny, 2007). Již zmíněná neochota a strach hlásit se k romské národnosti může mít proto historické kořeny, její překonání je však zásadním předpokladem procesu úspěšného zplnomocňování Romů a jejich aktivní občanské participace. Jedním ze způsobů, jak může stát aktivně přispět k procesu usmíření, je proto podpora kulturních a vzdělávacích aktivit spojených s osvětou o romských dějinách, jazyku a historii. Především reflexe romského holocaustu, pokusu o genocidu Romů, v jehož důsledku došlo za přispění protektorátních úřadů k vyhlazení 90% romské populace, a snaha o důraznější akcent na tuto kapitolu českých dějin se stala v posledních letech jedním ze zdrojů romského emancipačního procesu.

Popis situace

Podle § 12 menšinového zákona se státu ukládá pozitivní závazek vytvářet podmínky k tomu, aby příslušníci národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí v ČR, mohli rozvíjet svou kulturu, tradice a jazyk. Za tímto účelem by měl stát podporovat nejen tradiční kulturní formy (divadla, muzea, galerie, knihovny), ale i dokumentační činnosti národnostních menšin a živou kulturu.

Stěžejní roli v uchovávaní a zpřístupňování romské kultury a historie zastává Muzeum romské kultury (dále jen "MRK"), které je příspěvkovou organizací MK. V MRK je umístěna stálá expozice s názvem Příběh Romů/Le Romengero drom, která přibližuje dějiny Romů od jejich předků ve starověké Indii až po události druhé světové války a současnost. MRK vytváří a uchovává sbírkové fondy, v nichž dokládá dějiny a kulturu různých romských skupin světa. Z nich pak vychází výstavní činnost, která zahrnuje také řadu dočasných expozic. MRK se zabývá výzkumnou, dokumentační, vzdělávací, lektorskou, publikační činností a organizací dalších veřejných akcí a kulturních aktivit. V roce 2018 vydalo MRK publikaci *Amendar* (v českém překladu „z nás, od nás“), která představuje medailony 254 inspirativních romských osobností a za níž získalo cenu Gloria Musealis v kategorii Muzejní publikace.⁸² MRK je zároveň správcem památníků romského holocaustu v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Již Svaz Cikánů-Romů (1969 – 1973) v 70. letech neúspěšně usiloval o výstavbu památníku romského holocaustu na místě původního sběrného tábora v Letech u Písku. Teprve v roce 2017 stát po mnoha protestech, blokáдах, dlouhodobé kampani občanské společnosti a díky práci nestátní neziskové organizace Výbor pro odškodnění romského holocaustu, z.s., odkoupil velkokapacitní vepřín, který stál na místě původního sběrného tábora, a došlo ke zbourání objektu za účelem zajištění místa důstojné piety. Výsledek architektonické soutěže na stavbu památníku byl představen v červnu 2020.⁸³

Každoročně jsou pořádány veřejné akce kulturního i vzdělávacího charakteru u příležitosti oslav Mezinárodního dne Romů 8. dubna. Dále například Den romského odboje 16. května odkazuje na povstání Romů ve vyhlazovacím táboře Auschwitz II – Birkenau v roce 1944. Tento den je zároveň i příležitostí pro připomenutí Romů, kteří se účastnili antifašistického odboje, a bojovali v partyzánských oddílech (blíže Tesař 2016) a spojeneckých armádách během druhé světové války.

Mezi další výrazné akce ze sféry živé kultury, které zároveň napomáhají boření bariér mezi Romy a většinovou populací, patří Světový romský festival Khamoro. O jeho nadnárodním významu svědčí

⁸⁰ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, 21 December 2009, E/C.12/GC/21, 15 (b).

⁸¹Stamatopoulou, E. (2012). Monitoring Cultural Human Rights: The Claims of Culture on Human Rights and the Response of Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, 34(4), p. 1171.

⁸² <https://amendar.cz/>.

⁸³ <https://letypamatnik.cz/architektonicka-soutez/>.

například v roce 2019 získané ocenění prestižní evropské značky pro umělecké festivaly, tzv. EFFE Label (*Europe's quality stamp for remarkable arts festivals*), která zaručuje jeho vysokou kvalitu a hodnotu. Ocenění se uděluje na základě výběru mezinárodních expertů z festivalového prostředí. Organizátoři se však potýkají s rostoucími obtížemi při zajištění finanční podpory pro festival. Současná podpora festivalu Khamoro ze státního rozpočtu je nedostačující, což může přímo ovlivnit vlastní existenci festivalu a jeho kvalitu.

Hlasem kulturní emancipace Romů jsou také romští umělci. Výraznými zástupci jsou např. výtvarnice Ladislava Gažiová, divadelní skupina AraArt, umělecké konceptuální projekty Romane KALE panthera/Roma Black Panthers, hudebníci Tomáš Kačo či Radek Bagár.

Předpokladem kulturní emancipace romské národnostní menšiny zůstává posílení financování aktivit zaměřených na podporu romské kultury, tvorby romských umělců a vzdělávacích aktivit věnovaných romským dějinám. Protože nositeli a hybateli emancipačního procesu jsou sami Romové, klíčový je rozvoj projektů iniciovaných Romy a podporujících romskou paměť, identitu a sebevědomí.

4.3.3.1 Odškodnění zločinů a křivd spáchaných na Romech za druhé světové války

Na území Protektorátu Čechy a Morava docházelo za přispění místních úřadů ke genocidě Romů a Sintů v roce 1942 a 1943 v táborech v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. V roce 1943 probíhaly transporty Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Čeští a moravští Romové a Sintové byli v té době téměř vyvražděni, pobyt v kárných pracovních „cikánských táborech“ a koncentračních táborech přežilo pouze 583 z celkového počtu asi 5500 osob (Nečas, 2002: 55).

V roce 2016 přiznala Německá spolková republika jednorázové odškodnění za utrpení ve výši 2.556 euro posledním žijícím romským obětem nacismu.⁸⁴ Prostředky byly vyčleněny z fondu pro nežidovské oběti a romské organizace, ve spolupráci s Výborem pro odškodnění romského holocaustu, z.s., o ně požádaly prostřednictvím MZV ČR. Odškodnění se vztahovalo pouze na držitele osvědčení zákona č. 255/1946 Sb., o utrpení v době nacismu, vydaného Ministerstvem obrany ČR. Úřady nedisponují informacemi o přesném počtu romských žadatelů, kteří již byli v minulosti odškodněni v rámci kompenzačních programů obětem nacismu. Jako problematické se vzhledem k době, která uplynula od druhé světové války, jeví, že tyto kompenzace se nevztahovaly na dědice obětí, a že se jednalo pouze o jednorázovou, relativně nízkou částku, nikoliv o pravidelné vyplácení odškodného. Výbor pro odškodnění romského holocaustu, z.s., proto nepřestává usilovat o odškodnění pro romské oběti holocaustu analogicky obětem židovským.⁸⁵

Ze strany vlády ČR dosud nebyl učiněn krok ke spravedlivé kompenzaci majetku, který byl Romům za druhé světové války zabaven. Protože se jedná o výrazný symbolický krok v rámci procesu usmíření, je navrhováno vytvořit analýzu majetkových poměrů Romů a Sintů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v období 1938 – 1945, která umožní vytvoření adekvátního kompenzačního mechanismu a následné spravedlivé odškodnění romských obětí. Z hlediska velkého časového odstavu od zločinů spáchaných na romské menšině za druhé světové války je třeba se pokusit o co nejrychlejší získání informací a podkladů pro kompenzace a odškodnění. Potřebný základní výzkum a vybudování badatelské infrastruktury by tak měly mít vysokou prioritu. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl A: Emancipace – podpora rovnosti, začleňování a participace).

⁸⁴ Viz www.sinti-roma-berlin.de/index.php/aktuell/tschechische-roma-erhalten-entschaedigung.html.

⁸⁵ Viz https://www.mzv.cz/file/1387173/Zprava_o_plneni_zavazku_IHRA.pdf. Str. 5.

4.3.4 Uchování a rozvoj romského jazyka

ČR je jako signatář *Evropské charty regionálních či menšinových jazyků* mezinárodně vázána ochraňovat romský jazyk. V červnu 2019 přijal Výbor ministrů Rady Evropy na svém 1350. jednání doporučení ke 4. monitorovací zprávě k provádění tohoto dokumentu, ve kterém vyzývá ČR, aby “pokračovala v opatřeních zvyšujících povědomí a toleranci vůči všem regionálním či menšinovým jazykům a kulturám, které jsou integrální součástí kulturního dědictví ČR, a to jak v obecných osnovách všech stupňů vzdělávání, tak i v médiích;” a specificky “nadále chránila a podporovala romštinu včetně zvýšení podílu výuky romštiny jako menšinového jazyka ve spolupráci s mluvčími romštiny, a vytvořila příznivé podmínky k jejímu užívání ve veřejném životě.”

Romština je vnímána jako prvek romské identity, ačkoli za Romy se považují i ti, kteří romsky nemluví. Série sociolingvistických výzkumů Semináře romistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy uskutečněných v letech 2007–2009 ukázala, že skupina mluvčích romštiny se s každou novou generací zužuje. Respondenti výzkumu tvrdili, že častěji komunikují romsky se staršími členy rodiny (rodiče, prarodiče), a naopak v komunikaci s dětmi, vnoučaty nebo mezi dětmi navzájem se využívá víc neromský jazyk. Romské děti školního věku výzkumníci rozdělili do tří skupin dle úrovně romštiny. U přibližně 30 % dětí je předpoklad aktivní kompetence romštiny, dalších 30 % dětí romštinu téměř neovládá. Mezi těmito dvěma skupinami jsou děti s různou mírou pasivní kompetence romštiny. U dětí olašských Romů však převládá aktivní kompetence romštiny (Kubaník, Červenka, Sadílková 2010: 24,30 a 35).

Na pokles užívání romštiny působilo vícero příčin, např. přesídlení slovenských Romů do ČR a s tím související rozdělení příbuzenských skupin a větší kontakt s neromským obyvatelstvem; dlouhodobá asimilace Romů (včetně jazykové); vliv školy a státních institucí, které Romům doporučovaly mluvit s dětmi česky a další (Kubaník, Červenka, Sadílková 2010: 37). Jak ukázala poslední hodnotící zpráva Výboru expertů Rady Evropy (2018: 8), vliv pedagogů na používání romštiny je pořád silný: “Mnoho rodičů si ve shodě s převládajícím přesvědčením i s častým názorem pedagogů myslí, že češtině se romské děti nejlépe naučí v prostředí, v němž se bude mluvit výhradně česky. ... Výbor expertů zjistil i případy, kdy pedagogicko-psychologičtí poradci romským žákům doporučovali, aby romštinu nepoužívali, pokud se chtějí naučit správně česky.”

Jak bylo uvedeno výše, podle posledních tří sčítání lidu klesá, resp. stagnuje počet osob hlásících se k romské národnosti. V případě počtu osob s romským mateřským jazykem je však situace příznivější. Výrazně se sice snížil počet osob hlásících se k romské národnosti s romským mateřským jazykem. Ve sčítáních lidu v letech 1991 a 2001 většina osob, které se přihlásily k romské národnosti, uvedla mateřský jazyk romštinu (1991: 50,5 % a 2001: 56,8 %). V roce 2011 jich však bylo pouze 16,3 % (viz Tabulka 3: Romština jako mateřský jazyk a romská národnost v cenzech z let 1991, 2001 a 2011). Na druhé straně, od sčítání lidu v roce 2001, v rámci, kterého měly poprvé osoby při sčítání lidu možnost zvolit víc než jeden mateřský jazyk, počet osob, které uvedly jako svůj mateřský jazyk romštinu a osob, které se přihlásily k romskému a dalšímu mateřskému jazyku, vzrostl. V roce 2011 si až 41 087 osob zvolilo jako mateřský jazyk romštinu nebo romštinu v kombinaci s jiným jazykem (viz Tabulka 4: Osoby s romským mateřským jazykem nebo jeho kombinací s češtinou).

Fakt, že je více osob, které uvedly romský jazyk jako jazyk mateřský, než osob, které se přihlásily k romské národnosti, může např. znamenat, že údaj o mateřském jazyku je ve sčítání lidu pochopitelnější a/nebo méně konfliktní kategorií než národnost. Zároveň nelze tento údaj považovat za reálný stav mluvčích romštiny, jedná se pouze o osoby, pro které bylo uvedení romštiny jako mateřského jazyka z nějakého důvodu a podle daných požadavků podstatné/srozumitelné/nekonfliktní (Kubaník 2010: 26-27).

Tabulka 3: Romština jako mateřský jazyk a romská národnost v cenzech z let 1991, 2001 a 2011

	1991	shoda	2001	shoda	2011	shoda
národnost	32 903	16 630 (50,5 %)	11 746	6 672 (56,8 %)	5 135	837 (16,3 %)
mateřský jazyk	24 294		23 211		4 919	

Zdroj: Český statistický úřad, 1991. *Pramenné dílo 1991 - obyvatelstvo v datech. Tab. 6. Obyvatelstvo podle národnosti, podle mateřského jazyka a podle pohlaví. Český statistický úřad, 2014. Národnostní struktura obyvatel.*

Tabulka 4: Osoby s romským mateřským jazykem nebo jeho kombinací s češtinou

jazyk	1991	2001	2011
romský	24 294	23 211	4 919
romský a jiný	nezjištěno	12 970	36 168 ⁸⁶
celkem	24 294	36 181	41 087

Zdroj: Český statistický úřad, 1991. *Pramenné dílo 1991 - obyvatelstvo v datech. Český statistický úřad, 2003. Sčítání lidu, domů a bytů k 1.3. 2001- obyvatelstvo Česká republika. Český statistický úřad, 2014. Národnostní struktura obyvatel.*

Podle Zprávy o stavu romské menšiny (2019b: 26 - 27) se romština v roce 2018 vyučovala na čtyřech vysokých školách, dvou středních školách a jedné základní škole.⁸⁷ Výuka romštiny na vysokých školách probíhala v rámci samostatného studijního oboru romistika (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) nebo jiných studijních oborů (Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Filozofická fakulta Ostravské univerzity). Romský jazyk se dále vyučoval jako součást tematicky blízkých předmětů na Střední odborné škole managementu a práva, s.r.o. v Jihlavě (v rámci předmětu multikulturní výchova) a na Střední škole prof. Z. Matějčka v Ostravě (v rámci předmětu práce s menšinami). V rámci předmětu multikulturní výchova se vyučoval romský jazyk na ZŠ Floriána Bayera v Kopřivnici. Bohužel, dle posledních údajů již byla i na této škole výuka zrušena, tzn. v tuto chvíli není romština vyučována na žádné ze základních škol.

Původní tvorbě romských autorů v romském i českém jazyce se věnuje nakladatelství romské literatury KHER,⁸⁸ jehož aktivity přispívají k posilování identity Romů a prezentují jejich tvorbu pro většinovou společnost. Na rozvoji a uchování romského jazyka se podílí také romští spisovatelé sdružení v prvním českém romském klubu spisovatelů Paramisára (v překladu „vypravěči“).⁸⁹ Povědomí o historii, jazyce a kultuře Romů prostřednictvím publikační a vzdělávací činnosti rozšiřuje organizace Romano džaniben.⁹⁰

4.3.5 Rozšiřování a přijímání informací v romském jazyce

Za účelem zachování a rozvoje kultury, tradic a jazyka stát podporuje také národnostně menšinový tisk, rozhlasové a televizní vysílání. Za tímto účelem poskytuje MK a Úřad vlády ČR dotace ze státního rozpočtu. Zároveň je rozvoj kulturní identity národnostních menšin úkolem veřejnoprávního rozhlasového a televizního vysílání.⁹¹ V současnosti je romština podporována ve veřejnoprávním rozhlase v podobě formátu O ROMA VAKEREN. Jedná se o publicisticko-kulturně-společenský magazín, ve kterém je romština používána částečně při dominantní češtině. V České televizi momentálně specificky romské vysílání není zařazeno. Formát Sousedé (měsíčník) a Babylon (týdeník) cílí na všechny národnostní menšiny. Dle Výboru expertů Rady Evropy (2018: 7, 13) se romština vyskytuje ve veřejnoprávních médiích omezeně a doporučuje proto, aby se její zastoupení v

⁸⁶ V roce 2011 kombinaci „český a romský“ jazyk uvedlo 33 351 osob, kombinaci „slovenský a romský“ 2100 osob. Viz https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=mate%C5%99sk%C3%BD+jazyk+&bkv=bWF0ZcWZc2vDvSBqYXp5ayA.&katalog=all&pvo=OBCR614B

⁸⁷ Jedná se o informace od koordinátorů pro romské záležitosti. Podle statistik MŠMT se romština nevyučuje na žádné základní, střední nebo vysoké škole. V rámci statistického sledování se sleduje pouze výuka jazyka jako samostatného předmětu, nikoli dílčí výuka (nejen romského) jazyka na základních a středních školách v rámci jiných vyučovaných předmětů. MŠMT také nemá k dispozici informace o vyučovaných předmětech na vysokých školách (pouze o studijních oborech a programech).

⁸⁸ <http://www.kher.cz/>.

⁸⁹ Viz <https://www.slovo21.cz/aktuality/734-klub-romskych-spisovatelu-paramisara-ma-velke-ambice>, <http://www.krajinoupribehu.cz/literatura-romu/>, mezi významné spisovatele patří např.: Vladimír Oláh, Elena Lacková, Tera Fabiánová, Jan Horváth Dóme, Irena Eliášová, Jana Hejkrliková, Stanislava Míková, Iveta Kokyová, Dana Hrušková, Renata Berkyová.

⁹⁰ Viz <https://www.dzaniben.cz/publication.html?t=201901>.

⁹¹ Dle § 2 odst. 2 písm. d) zákona č. 484/1991 Sb., České národní rady o Českém rozhlasu, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 483/1991 Sb., České národní rady o České televizi, ve znění pozdějších předpisů.

rozhlasovém a televizním vysílání zvýšilo. Tímto doporučením a hledáním možností k rozšíření romštiny v televizním a rozhlasovém vysílání se dlouhodobě zabývá také Pracovní skupina pro národnostně menšinové vysílání zřízená RVNM, kde mají Romové dva zástupce.

Přínos k zajištění rozvoje kultury národnostních menšin je navíc jedním z hodnotících kritérií při rozhodování Rady pro rozhlasové a televizní vysílání o udělení licence pro provozování soukromého rozhlasového a televizního vysílání.⁹² Podle § 31 odst. 4 zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, je provozovatel vysílání povinen sestavovat skladbu tak, aby ve svém vysílání poskytoval vyváženou nabídku pro všechny obyvatele se zřetelem na jejich věk, pohlaví, barvu pleti, víru, náboženství, politické či jiné smýšlení, národnostní, etnický nebo sociální původ a příslušnost k menšině.

V rámci oslav Mezinárodního dne Romů 2019 se uskutečnilo online hlasování⁹³ (Ara Art 2019) na téma prezentace romské komunity ve veřejnoprávních médiích. Celkem se hlasování zúčastnilo 178 respondentů, přičemž třetinu (34 %) z nich tvořili Romové. Drtivá většina respondentů (94 %) bez ohledu na národnost souhlasila s tvrzením, že v České televizi by měl být pravidelně vysílán pořad s romskou tematikou připravovaný Romy. Pravidelný pořad by dle téměř dvou třetin respondentů (64 %) měl být vysílán jednou týdně, přičemž tato frekvence vysílání zvítězila jak u romských, tak u neromských respondentů. Co se týká délky pořadu, nejvíce hlasů dostaly možnosti 31-60 minut (49 %) a 16-30 minut (46 %), u romských respondentů bylo pořadí těchto možností obrácené.

Kromě veřejnoprávních sdělovacích prostředků existuje prostor pro rozvoj romského vysílání komunitním způsobem a s využitím možností internetu. Dle platformy Kreativní Česko (2016) v ČR chybí třetí rozhlasový a televizní vysílací sektor (vedle veřejnoprávního a soukromého vysílání), tj. komunitní média. Jedná se o občanské, participativní, alternativní rádia a televize, které jsou nezávislé, v rámci redakcí pracují neprofesionální žurnalisté a rozhodování není vertikální. V komunitních médiích komunity vysílají „samy o sobě, pro sebe i pro ostatní“ (Kreativní Česko 2016).

Ve vztahu k mediálnímu obsahu je potřeba upozornit na další dvě skutečnosti: mediální gramotnost Romů a mediální prezentaci Romů. Studie Mediální gramotnost ohrožených skupin: senioři, etnické a národnostní menšiny a vybrané aspekty mediální gramotnosti (FOCUS Marketing & Social Research 2016: 53, 55, 56) byla zaměřena na mediální gramotnost ve vztahu ke komerčním sdělením, konkrétně testovala, zda jsou ohrožené skupiny schopné odlišit různé formáty komerčního sdělení (teleshopping, audiotext, vysílání televize Šlágr, product placement, reklamu a sponzoring) od standardních redakčních obsahů, jestli nejsou náchylní k manipulaci těmito formáty nebo jestli znají svoje práva. V rámci studie Romové vykázali podprůměrné hodnoty indexu mediální gramotnosti, čímž se spolu s Vietnamci a Ukrajinci zařadili mezi nejohroženější národnostní menšiny z hlediska mediální gramotnosti. Nízké hodnoty indexu vykazovali také respondenti s nízkým vzděláním, nízkým ekonomickým statusem, nízkou mírou začlenění do většinové společnosti, nízkou mírou znalosti češtiny a silní konzumenti televizních obsahů.

Zobrazování Romů v médiích je často negativní, spojující Romy s obtížemi a tím podporující stereotypní myšlení až nenávisť ze strany majority. Tento způsob prezentace Romů v médiích odpovídá charakteristikám prezentace rasy v médiích podle Teuna A. van Dijka (1987: 45). Podle něho jsou etnické menšiny v médiích prezentovány pouze okrajově, a když jsou prezentovány, tak negativně. V médiích jsou navíc opomíjena témata související s každodenním životem etnických skupin a s případy diskriminace. Podrobněji se problematice mediálního obrazu Romů věnuje kapitola 5. Anticiganismus.

⁹² § 17 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁹³ Reprezentativnost hlasování je ovlivněna charakterem respondentů – pravděpodobně většinově návštěvníky oslav Mezinárodního dne Romů, u kterých lze předpokládat spíše pozitivní vnímání romské menšiny.

5.1 Výchozí unijní rámec

EU je podle čl. 2 *Smlouvy o EU* založena kromě jiného na dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin. Zákaz diskriminace je ukotven jak v čl. 2 a čl. 3 odst. 3 *Smlouvy o EU*, tak v čl. 10 a čl. 19 *Smlouvy o fungování EU* a v čl. 21 *Listiny základních práv EU*. Zákaz diskriminace na základě rasy nebo etnického původu je pak podrobně upraven *Směrnicí Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ* (dále jen "Směrnice o rasové rovnosti").

ECRI definovala ve svém doporučení (ECRI General Policy Recommendation no. 13) *On Combating Anti-Gypsyism and Discrimination against Roma* anticiganismus, jako "specifickou formu rasismu, ideologii založenou na rasové nadřazenosti, formu dehumanizace a institucionálního rasismu vycházející z historické diskriminace, projevující se mimo jiné násilím, slovními projevy nenávisti,⁹⁴ vykořisťováním, stigmatizací a nejostudnějšími formami diskriminace" (ECRI, 2011). Uvedenou definici převzal do svého usnesení ze dne 25. října 2017 o aspektech týkajících se základních práv v integraci Romů v EU; boj proti anticiganismu (2017/2038/INI)) i Evropský parlament, který používá pojem „anticiganismus“ ve svých zprávách a usneseních od roku 2005 a průběžně vyzývá Evropskou komisi a členské státy k přijetí opatření k boji proti anticiganismu.⁹⁵

Na základě uvedeného usnesení Evropského parlamentu zpracovala FRA studii *A Persisting Concern: Anti-Gypsyism as a Barrier to Roma Inclusion* (2018a), v níž je anticiganismus charakterizován jako hlavní příčina diskriminace a sociálního vyloučení Romů, podkopávající integraci v oblasti vzdělání, bydlení, zaměstnanosti a zdraví (FRA, 2018a). Také Evropská komise v Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 zdůrazňuje, že diskriminace, protiromské smýšlení a sociální a ekonomické vyloučení jsou propojené jevy: „Neexistuje rovnost, pokud stále dochází k diskriminaci, a s diskriminací nelze účinně bojovat, aniž by se zároveň řešilo protiromské smýšlení a zlepšení sociálního a ekonomického začlenění a účasti romských obyvatel.“ (Evropská komise, 2021: 3).

I z tohoto důvodu a na základě *Zprávy o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie do roku 2020* by měl boj proti diskriminaci a protiromskému smýšlení (anticiganismu) tvořit samostatnou prioritní oblast nového rámce EU pro vnitrostátní strategie inkluze Romů (Evropská komise, 2018: 9).

Rada EU schválila v roce 2016 závěry v oblasti integrace Romů a boje proti diskriminaci a rasismu, resp. anticiganismu, s názvem *Accelerating the Process of Roma Integration* (Rada EU, 2016). V nich Rada EU vyzývá členské státy, aby:

- Uznavly diskriminaci a rasismus vůči Romům a přijaly opatření na národní a lokální úrovni na posílení právních záruk proti diskriminaci, rasismu, xenofobii, násilí z nenávisti, a to v souladu s *Chartou základních práv EU*, především čl. 21 a *Rámcovým rozhodnutím Rady 2008/913/SVV ze dne 28. listopadu 2008 o boji proti některým formám a projevům rasismu a xenofobie prostřednictvím trestního práva*.
- Bojovaly proti všem formám rasismu vůči Romům (anticiganismus), protože je základní příčinou jejich sociální exkluze a diskriminace.
- Řešily předsudky vůči Romům prostřednictvím zvyšování povědomí veřejnosti, např. podporou pozitivního obrazu Romů, jejich kultury, jazyka, historie, přes školní kurikula, média, akademické programy a výzkumy.

⁹⁴ Původní angl. termín *hate speech*.

⁹⁵ Viz Usnesení Evropského parlamentu ze dne 28. dubna 2005 o situaci Romů v Evropské unii (P6_TA(2005)0151), usnesení Evropského parlamentu ze dne 15. dubna 2015 u příležitosti Mezinárodního dne Romů – anticiganismus v Evropě a vyhlášení dne památky obětí genocidy Romů za druhé světové války v Evropské unii (P8_TA(2015)0095), usnesení Evropského parlamentu ze dne 25. října 2017 o aspektech týkajících se základních práv v integraci Romů v EU: boj proti anticiganismu (P8_TA(2017)0413), usnesení Evropského parlamentu ze dne 12. února 2019 o nutnosti posílit strategický rámec EU pro národní strategie pro začleňování Romů na období po roce 2020 a o zintenzivnění boje proti anticiganismu.

V rámci rakouského předsednictví v Radě EU byla dále přijata doporučení expertů *Conference on Anti-Gypsyism. How to Address Anti-Gypsyism in a Post-2020 EU Roma Framework?* (Federal Chancellery of Austria 2019), např.:

- Uznat horizontální povahu anticiganismu. Opatření mají být horizontálního charakteru a směřovat do všech politik.
- Bojovat proti strukturálnímu anticiganismu (např. segregace).
- Financovat boj proti anticiganismu z evropských fondů (např. přímá podpora romských a pro-romských organizací).
- Posílit vymáhání antidiskriminační legislativy a přístup ke spravedlnosti. Posílit schopnost Romů domáhat se spravedlnosti, pokud jsou oběti diskriminace.
- Definovat indikátory měření anticiganismu, např. kriminální statistiky – druh nahlášené diskriminace; případy anticiganismu nahlášených policii apod.

5.2 Výchozí národní rámec

Boj proti diskriminaci a rasismu Romů je dlouhodobým cílem vládních strategií týkajících se romské integrace. V rámci dlouhodobé *Koncepce romské integrace do roku 2025* (Úřad vlády ČR, 2006: 2) vláda vyjádřila odhodlání vytvářet podmínky pro postihování diskriminace a „vytváření tolerantního prostředí bez předsudků, v němž příslušnost ke skupině vymezené rasou, barvou pleti či národností není důvodem k odlišnému posuzování jednotlivce a zacházení s ním, a kde je naopak různost respektována a ceněna jako obohacení společnosti a pozitivně přijímána.“ Vytvořením reálnějšího a diferencovaného pohledu společnosti na Romy má být předpokladem pro to, aby přihlášení se k romské národnosti nebylo nikomu na újmu. Jak ukazují některé výzkumy (např. Klíčová, 2006: 235-241), strach pramenící z negativní historické zkušenosti, negativní vnímání ze strany většinové populace nebo rasismus jsou často důvody pro nepřihlášení se k romské národnosti.⁹⁶

Strategie romské integrace do roku 2020 již pro specifickou formu rasismu namířenou proti Romům použila termín „anticiganismus“, přičemž vycházela z definice ECRI (Úřad vlády ČR, 2015: 26). S anticiganismem spojovala zejména násilné projevy, které nezřídka doprovázely pochody neonacistů v roce 2012, ale také rozšířené negativní postoje a stereotypy široké veřejnosti, často replikovány médii.

Národní strategické dokumenty

- Koncepce boje proti projevům extremismu a předsudečné nenávisti pro rok 2020
- Strategie prevence kriminality na léta 2016 až 2020 a Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020
- Strategie sociálního začleňování 2021–2030
- Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám do roku 2020 a Akční plán Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám do roku 2020

5.3 Popis situace

5.3.1 Násilí z nenávisti

Násilí z nenávisti, kterého se Romové v ČR stávají oběťmi, lze definovat jako jednání motivované předsudky nebo nenávistí namířené proti osobě, skupinám, jejich majetku, hodnotám a způsobu života, kdy se jedná o symbolický útok vůči jednotlivci z důvodů jeho příslušnosti k určité skupině. Motivem incidentu je právě skupinová charakteristika napadaného, kterou není možné změnit nebo není spravedlivé tuto změnu požadovat (In Iustitia, 2019a).

MV zavedlo pojem „projevy předsudečné nenávisti“ *Zprávou o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky za rok 2018*. Předsudečná nenávist je definována jako jednání,

⁹⁶ Podrobněji viz kapitola Emancipace.

kteří je motivováno nesnášenlivostí a společenskými předsudky vůči určité skupině obyvatel. Zpravidla se jedná o skupiny definované rasou, národností, etnicitou, náboženstvím, sexuální orientací, politickým nebo jiným smýšlením, sociálním původem apod. Nemusí se jednat o skutečnou příslušnost k určité skupině, ale i o příslušnost domnělou (např. je-li osoba mylně považována pro tmavší pleť za Roma, ale ve skutečnosti není Rom). Takové projevy nemusí nutně naplňovat skutkovou podstatu některého z trestných činů. Může se jednat o fyzické násilí, slovní útoky, či využívání urážlivé symboliky. Projevy předsudečné nenávisti se liší od extremistických zejména tím, že nemusí být spojeny s některou z totalitárních ideologií. Osoby, které se jich dopouštějí, nemusejí být nutně členové či příznivci extremistických hnutí. Rovněž u nich absentuje jasné volání po svržení systému pluralitní demokracie a jeho nahrazení systémem totalitním (MV, 2019: 5, srov. Kalibová, 2011:12-13, In Iustitia, 2019b:17).

Legislativně jsou nejzávažnější projevy násilí z nenávisti řazené mezi trestné činy z nenávisti podle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "trestní zákoník"). K trestným činům s nenávistnou pohnutkou zahrnutou v základní skutkové podstatě patří např. § 352 odst. 2 násilí vůči skupině obyvatelů a proti jednotlivci, § 355 hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob nebo § 356 podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod. V případě vraždy podle § 140 odst. 1, 2, 3 písm. g), ublížení na zdraví podle § 146 odst. 1, 2 písm. e) a dalších trestných činů je nenávistná pohnutka součástí kvalifikované skutkové podstaty trestného činu, tzn., použije se vyšší trestní sazba. Nenávistná pohnutka je rovněž zařazena jako tzv. obecná přitěžující okolnost v § 42 písm. b), přičemž se uplatní v případě, že skutková podstata konkrétního trestného činu neobsahuje zvláštní přitěžující okolnost (kvalifikovanou skutkovou podstatu). Obecná přitěžující okolnost se pak bere do úvahy při rozhodování o výši trestu ukládaného v rámci základní trestní sazby.

Dalšími trestnými činy z nenávisti jsou např. těžké ublížení na zdraví pro skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině nebo národnosti poškozeného podle §145 odst. 1, 2 písm. f), omezování osobní svobody podle §171 odst. 1, 3 písm. b), či vydírání (§175 odst. 1,2, písm. f)).

Obětí násilí z nenávisti mají podle zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), ve znění pozdějších předpisů, status zvlášť zranitelné oběti. Tento status obětem přiznává zvláštní práva, např. právo na doprovod důvěrníka, zastupování zmocněncem, bezplatnou právní pomoc či ochranu před pachatelem (Toušek a kol. 2019: 83-84).

5.3.2 Statistiky násilí z nenávisti

Z výsledků šetření FRA z roku 2016 vyplynulo, že 53 % romských žen a 59 % romských mužů v ČR se vyjádřilo, že bylo obtěžováno nebo pronásledováno z důvodů své romské národnosti v průběhu posledních 12 měsíců. Zároveň se jednalo o nejvyšší míru obtěžování na základě národnosti u romského obyvatelstva mezi členskými státy EU (FRA 2018a: 21).⁹⁷ Přímou zkušenost s fyzickým násilím v roli oběti z důvodů romské národnosti mělo v průběhu předchozích 12 měsíců roku 2016 5 % Romů v ČR a 34 % znalo někoho z blízkého rodinného kruhu, kdo se stal obětí násilí z důvodů romské národnosti.

MV vede statistiky trestných činů s extremistickým podtextem, které zahrnují kromě trestných činů z nenávisti (např. podle § 355 trestního zákoníku) i skutky spojené s činností extremistických hnutí (např. podpora a propagace hnutí podle § 403, 404, 405 nebo výtržnictví na sportovních a veřejných akcích podle § 358 trestního zákoníku), přičemž tyto trestné činy nemusí být vždy předsudečně motivovány. Trestné činy s extremistickým podtextem jsou prezentovány každoročně ve Zprávách o extremismu na úrovni statistik Policie ČR, Nejvyššího státního zastupitelství, Ministerstva spravedlnosti ČR a Probační a mediační služby ČR. V případě policejních statistik se jedná o trestné činy, u kterých bylo v daném roce zahájeno trestní řízení, nikoli trestné činy, které se v daném roce staly (In Iustitia, 2019b:17).

⁹⁷ Česká republika s 56% zkušeností s obtěžováním z důvodu etnicity během posledních 12 měsíců předcházející dotazování, předstihla Řecko (50%), Slovensko (37%), Chorvatsko (31%), Španělsko (30%), Rumunsko (27%), Portugalsko (20%), Maďarsko (18%) a Bulharsko (12%) (FRA 2018: 20-21).

Na rozdíl od MV organizace In Iustitia⁹⁸ používá v rámci metodiky k předsudečnému násilí jako hlavní analytickou jednotku předsudečný incident neboli předsudečný útok, který mohl cílit na jednu nebo více společenských skupin, ale nemusel být stíhaný podle trestního zákoníku. Dle této metodiky tak nedochází ke slučování více předsudečných útoků pod jeden trestný čin nebo incident, jako se někdy děje u Policie ČR. Pokud je tedy spácháno více útoků na jeden cíl, každý útok se počítá samostatně, stejně jako v případě útoku více pachatelů na jednu osobu nebo stejný cíl v různém čase na různých místech (In Iustitia, 2019b: 19). Podobně jako v definici projevů předsudečné nenávisti MV i u incidentů z nenávisti organizace In Iustitia není důležité, jestli se oběť, která byla napadena z důvodu romství, považuje za Roma. Podstatné je, že pachatel ji napadl z tohoto důvodu (In Iustitia, 2019b: 68).

Tabulka 5: Incidenty z nenávisti vůči Romům (In Iustitia) a trestné činy s extremistickým podtextem motivované nenávistí vůči Romům (MV)

zdroj	2014	2015	2016	2017	2018
In Iustitia	34	34	53 ⁹⁹	38	32
MV	53	33	25	27	36

Zdroj: In Iustitia, 2019b: Zpráva o předsudečném násilí v České republice v roce 2017, Kvartální zprávy o násilí z nenávisti za rok 2018; Ministerstvo vnitra ČR 2015/2016/2017/2018: Zpráva o extremismu na území České republiky v roce 2014/2015/2016/2017; Ministerstvo vnitra ČR, 2019: Zpráva o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky 2018.

Statistiky MV neobsahují činy, o nichž se policie nedozvěděla nebo je jako trestné činy nevyhodnotila (tzv. skrytá či latentní kriminalita) (In Iustitia, 2019b: 17). Míra latence je právě v případech násilí z nenávisti vyšší než u jiných typů viktimizace. Oběti násilí z nenávisti často svou viktimizaci policii neoznamují. Podle výzkumu realizovaného Západočeskou univerzitou v Plzni pouze 8 % respondentů ze SVL, kteří se stali obětí násilí z nenávisti v posledních 12 měsících, oznámilo svou viktimizaci policii. Mezi nejčastější důvody neoznámení viktimizace policii patřily odpovědi průzkumu “nestálo to za to”, “policie by s tím nic neudělala” a “nedůvěřuji policii” (Toušek a kol. 2018: 136-137).

Kromě neoznamování případů násilí z nenávisti ze strany obětí, příčina vysoké míry latence násilí z nenávisti může souviset i se způsobem vyhodnocení a následné evidence nahlášeného útoku ze strany policie. Podle výzkumu realizovaného v ČR, Anglii a Walesu, Irsku, Lotyšsku a Švédsku (Schweppe, Haynes a Walters, 2018: 60-63) kvalita policejní evidence násilí z nenávisti strádá z důvodu nejednotného chápání nenávistných pohnutek ze strany policistů. Ve snaze omezit nedostatečnou evidenci nenávistných útoků ze strany policie, některé zkoumané státy¹⁰⁰ uplatňují tzv. “percepční test”. Pokud oběť při výslechu řekne, že útok byl motivovaný nenávistí, tak policie útok zaeviduje jako násilí z nenávisti. Aby byla tato metoda úspěšná, je však potřebné, aby policisté věděli, co je násilí z nenávisti, tzn. zajistit jejich vzdělávání v této oblasti.

Je proto žádoucí vytvoření pracovní skupiny, která se bude zabývat problematikou percepčního testu, a s ním souvisejícím pilotním projektem. Prioritním úkolem pracovní skupiny by bylo vyhodnotit využití percepčního testu v prostředí Českého práva a přesné vytyčení jeho účelu. Podle výsledku tohoto úkolu by se tato pracovní skupina měla zaměřit na případné sestavení a dohodnutí podoby testu, stanovení metod jeho využití a vyhodnocení, včetně způsobu následné publikace jeho výsledků. Jako metodickou podporu lze využít příručku vydanou FRA v roce 2018 pro příslušníky ozbrojených složek v zemích EU (Preventing unlawful profiling today and in the future, FRA, 2018). Je rovněž potřeba zajistit vzdělávání v oblasti násilí z nenávisti pro justiční čekatelé a státní zástupce. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl B: Anticiganismus).

⁹⁸ Organizace In Iustitia se specializuje na pomoc obětem předsudečného násilí: www.in-ius.cz/o-nas/.

⁹⁹ Na zvýšení počtu incidentů mělo vliv napadení R. B. (blíže In Iustitia, 2019: 33).

¹⁰⁰ Anglie a Wales, Irsko a Švédsko (Schweppe, Haynes a Walters, 2018: 60).

5.3.2.1 *Institucionální rasismus*

Jednou z příčin nedůvěry příslušníků menšin k policii je rasismus, který se vyskytuje v řadách ozbrojených bezpečnostních sborů. Tento problém je globální, byť jeho intenzita se v různých zemích různí. V roce 2020 byl např. výrazně mediálně artikulován v souvislosti se zabitím Afroameričana George Floyd policistou. K incidentu došlo ve Spojených státech amerických, kde je jednou z častých příčin úmrtí mladých mužů tmavé pleti policejní násilí (Edwards, Hedwig, Esposito 2019).

Institucionální rasismus převládá také v systémech trestní justice napříč EU a ovlivňuje, jak jsou rasistické trestné činy zaznamenávány, vyšetřovány a stíhány. Výzkumná zpráva Evropské sítě proti rasismu (ENAR), pokrývající 24 členských států EU včetně ČR, prezentuje data o rasistických trestných činech spáchaných v letech 2014 až 2018, a analyzuje praxi orgánů činných v trestním řízení s ohledem na zaznamenávání, vyšetřování a stíhání trestných činů z nenávisti, které byly rasisticky motivovány. Zpráva ukazuje, že se určité formy rasismu stále projevují v rámci trestního řízení, od oznamování rasistického zločinu policii přes vyšetřování až po stíhání (ENAR, 2018).

Výzkum FRA z roku 2018 došel k závěrům, že 63 % obětí rasistických fyzických útoků ze strany policie v zemích EU incident nikomu neohlásí, buď proto, že cítí, že by to nic nezměnilo, nebo proto, že již policii nedůvěřují (FRA, 2018). V roce 2020 FRA vyzvala členské státy EU, aby přijaly opatření proti diskriminačnímu etnickému profilování (*racial profiling*) ze strany policie¹⁰¹. Na podzim 2020 zadalo německé ministerstvo vnitra k vypracování vědeckou studii, která se má zaměřit na výzkum rasistických postojů v řadách německých ozbrojených bezpečnostních sborů.¹⁰² Dá se očekávat, že potřeba podobné analýzy bude v příštích letech napříč zeměmi EU sílit. Existence monitoringu a sběru dat o výskytu rasistických postojů mezi policisty v ČR by výrazně zjednodušila zajištění podpory při vymáhání práva, která je jedním z cílů této Strategie. Aby bylo dosaženo posílení důvěry příslušníků romské menšiny v orgány výkonné moci, je rovněž žádoucí podporovat vyšší zastoupení Romů mezi příslušníky Policie ČR, jak doporučuje Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace ve své Závěrečné zprávě z šetření o ČR ze srpna 2019 (CERD, 2019). Romové lze k tomu, aby k policii sami vstupovali, motivovat např. formou náborových kampaní. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl B: Anticiganismus).

5.3.3 *Formy útoků násilí z nenávisti*

Ačkoliv násilí z nenávisti se netýká pouze Romů, právě ti jsou v ČR statisticky nejohroženější skupinou (Graf 1: Nejčastější pohnutky k předsudečnému násilí v meziročním srovnání (v %)). Stěžejní roli pro motivaci i legitimizaci násilí z nenávisti páchaného na Romech hraje právě anticiganismus, vycházející z celkové atmosféry ve společnosti i mediálního obrazu Romů. Vyvolávání obecné shody o tom, že Romové představují ohrožení sdílené představy o spořádané společnosti, může vést k bagatelizaci, či dokonce v řadě případů k pozitivnímu hodnocení útoku vůči představiteli takové skupiny (Kalibová, 2011:16-17). Je proto třeba podporovat komunikaci ze strany Policie ČR směrem k veřejnosti: policie by měla veřejnost transparentně informovat o povaze a okolnostech medializovaných případů trestních činů motivovaných nenávistí proti skupině osob, uvádět na pravou míru případné dezinformace, bojovat proti předsudkům a stereotypům a současně informovat o společenské škodlivosti a trestní odpovědnosti podobných činů.

K individuálním útokům na Romové dochází obvykle v místech, kde poškození patří k menšině, a naopak zřídka v SVL s významným zastoupením romské menšiny (výjimku tvoří organizované útoky krajní pravice). Důležitou roli při útocích hraje zástupnost obětí. Obvyklé jsou případy napadení integrovaných romských rodin, neboť aktér útoku násilí z nenávisti nenapadá konkrétního člověka, ale osobu, která symbolicky reprezentuje skupinu, vůči níž chová zášť (Kalibová, 2011:16-17). Násilí z nenávisti lze však zaznamenat i v SVL. Podle závěrů výběrového šetření realizovaného Západočeskou univerzitou v Plzni

¹⁰¹ <https://fra.europa.eu/en/news/2020/stop-racist-harassment-and-ethnic-profiling-europe>.

¹⁰² Viz https://www.zeit.de/politik/2020-10/rassismus-polizei-studie-horst-seehofer-zustimmung-rechtsextremismus?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

se v průběhu roku 2017 stalo obětí nenávistně motivovaného násilí 18 % respondentů ze SVL, z nichž největší podíl se přihlásil k romské národnosti (24 %) (Toušek a kol. 2018: 106-107).¹⁰³

Mezi nejčastější formy útoku v roce 2017 patřily slovní útok, zastrašování nebo vyhrožování a fyzický útok. Nejvíce útoků proti Romům se odehrálo v hlavním městě Praze (7), Jihočeském (5) a Ústeckém kraji (5) (In Iustitia, 2019b: 69, 77).

Nenávistné projevy na internetu (*hate speech*)

OSN nenávistné projevy, neboli *hate speech*, charakterizuje jako „*jakýkoliv druh psané nebo mluvené komunikace, která užívá pejorativní nebo diskriminační jazyk na základě náboženství, etnického původu, rasy, pohlaví nebo jiného faktoru identity.*“¹⁰⁴ Rámcové rozhodnutí Rady Evropy 2008/913/SVV ze dne 28. listopadu 2008 O boji proti některým formám a projevům rasismu a xenofobie prostřednictvím trestního práva¹⁰⁵ kriminalizuje veřejné podněcování k násilí nebo nenávisti namířené proti skupině osob definované rasou, barvou pleti, náboženstvím nebo etnickým původem. Rámcové rozhodnutí definuje takové projevy nenávisti jako trestný čin, i když k nim dochází online.

Terčem útoků na internetu, zejména na sociálních sítích a v diskuzních fórech, se Romové stávají často. V posledních letech se nejznámějším případem projevů nenávisti ve virtuálním světě stalo slovní napadení zpěváka Radka Bangy (Gipsy.cz) v roce 2016, a to z důvodu jeho příslušnosti k romské národnosti. Jak bylo uvedeno výše, jeho případ ovlivnil i statistiku incidentů z nenávisti organizace In Iustitia (viz Tabulka 5: Incidenty z nenávisti vůči Romům (In Iustitia) a trestné činy s extremistickým podtextem motivované nenávistí vůči Romům (MV)). Případ nejdříve posuzoval Okresní soud v Kladně, který nepřiznal zpěváku Radku Bangovi postavení poškozeného. Na základě stížnosti poškozeného se případem dále zabýval Ústavní soud (2019), který ve svém nálezu III. ÚS 3439/17 dospěl k názoru, že je ústavní stížnost důvodná a Okresní soud v Kladně chyboval, když nepřiznal R. Bangovi status poškozeného. Zároveň upozornil soudy na postup při podobných případech v budoucnosti: „Zvláštní povaha a proměnnost tzv. trestných činů z nenávisti ukládá soudům povinnost posoudit povahu každého z takových útoků i z perspektivy jeho potenciálních konkrétních obětí a prostředí (sociální sítě), ve kterém jsou páčány.“

Podle § 5 odst. 1 zákona č. 480/2004 Sb. odpovídá poskytovatel služby spočívající v ukládání informací poskytnutých uživatelem za obsah uložený na žádost uživatele, pokud poskytovatel mohl vědět, že obsah je zjevně protiprávní, a neučinil kroky k jeho odstranění. Ve sporu žalobce Jaroslava Suchého s vydavatelem serveru Parlamentní listy OUR MEDIA Vrchní soud v Praze roku 2015 rozhodl, že provozovatel serveru je zodpovědný za rasistické komentáře diskutérů pod zveřejněnými články a uložil mu pokutu 150 000 Kč za jejich neodstranění. Vrchní soud v Praze vycházel z rozsudku ESLP *Delfi AS v Estonsko*¹⁰⁶ o odpovědnosti provozovatele internetového portálu za komentáře třetích osob podněcující k násilí a obsahující tzv. *hate speech*. ESLP konstatoval, že povinnost průběžné kontroly těchto komentářů, a jejich odstranění ze strany vydavatele, neznamená porušení článku 10 Úmluvy a práva na svobodu projevu. Provozovatele internetových portálů nelze považovat za pouhé pasivní zprostředkovatele diskuze, nýbrž jsou za obsah právně odpovědní. Projev, který lze hodnotit jako *hate speech*, je neslučitelný s hodnotami zaručenými Úmluvou, a nepožívá tedy ochrany podle článku 10. Vyvození odpovědnosti provozovatele za tyto informace tedy není porušením svobody šířit informace.

Rovněž směrnice Evropského parlamentu a Rady EU 2018/1808 stanoví požadavky na ochranu uživatelů audiovizuálních mediálních služeb a platform pro sdílení videonahrávek před podněcováním

¹⁰³ Podle respondentů ze SVL, kteří sami zažili předsudečné napadení, se skoro pětina útoků stala na ulici poblíž jejich domova nebo přímo u nich doma. O tom, že se násilí z nenávisti odehrává také uvnitř SVL, napovídá také to, že mezi předsudečnými pachateli byli také sousedé napadených respondentů, což platí zejména pro velké lokality, kde je Romů spíše menšina (Toušek a kol. 2018: 107).

¹⁰⁴ Viz

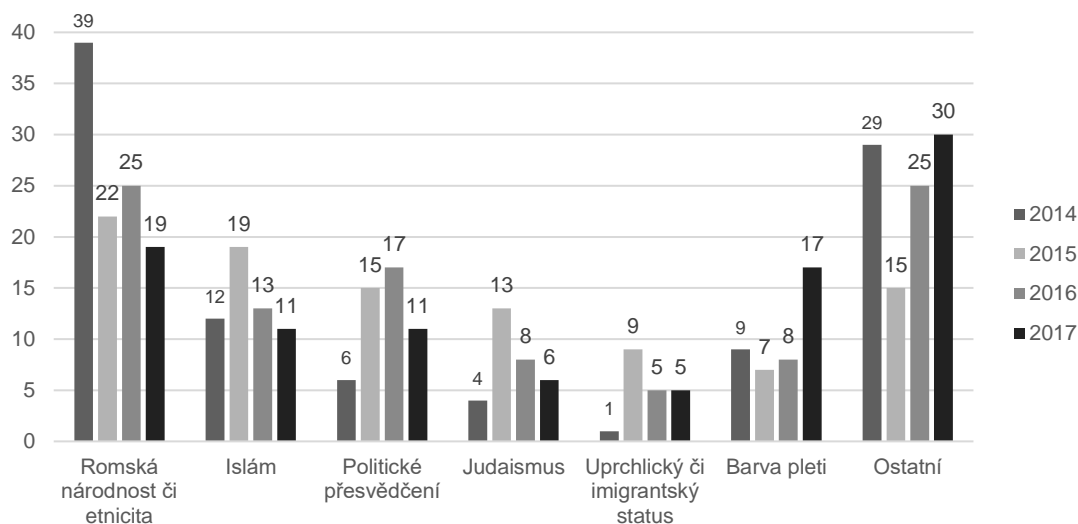
www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf.

¹⁰⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex%3A32008F0913>.

¹⁰⁶ Delfi AS proti Estonsku. Stížnost č. 64569/09 (ESLP, 16.6.2015).

k násilí nebo nenávisti. Požaduje po platformách, aby přijaly opatření k ochraně uživatelů před rasistickým a xenofobním obsahem.¹⁰⁷

Graf 1: Nejčastější pohnutky k předsudečnému násilí v meziročním srovnání (v %)

Zdroj: In Iustitia, 2019b. Zpráva o předsudečném násilí v České republice v roce 2017

Anticiganismus v projevech politiků

Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace v Závěrečné zprávě z šetření o ČR ze srpna 2019 vyjádřil znepokojení nad užíváním rasistické, nenávistné a protiromské rétoriky ze strany politiků, včetně členů vlády a parlamentu (CERD, 2019: 3). V průběhu kampaně do voleb do obecních zastupitelstev v říjnu roku 2018 některé politické subjekty využívaly protiromskou rétoriku ve snaze zajistit si vyšší volební výsledek. Ve statutárním městě Most například jeden subjekt přišel se sloganem „Jen deratizační prostředky na tu havěť nestačí“ nebo jiný subjekt s heslem „Vesnice pro lůzu – vytěsníme nepřizpůsobivé z města, zavedeme bezdoplatkové zóny ve všech ohrožených bytových okrscích“ (ÚV ČR, 2019: 8).

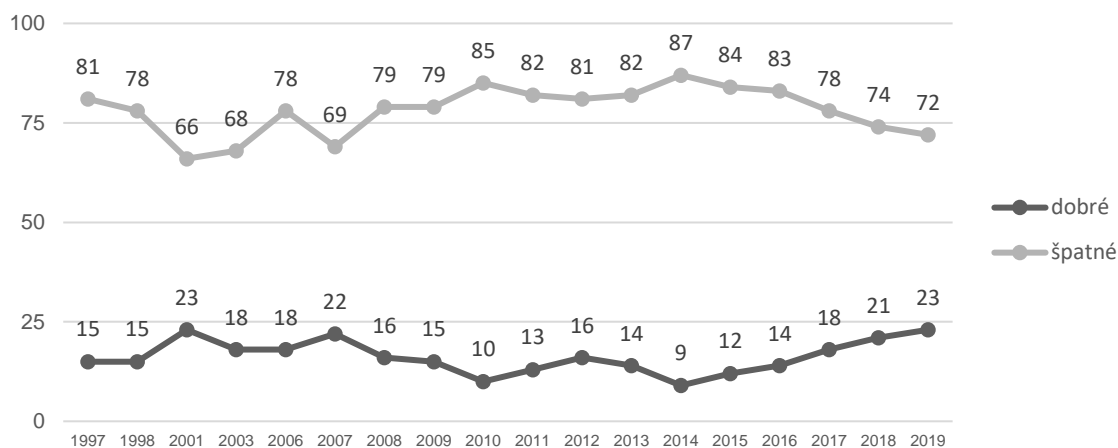
Na celostátní úrovni bylo podle Zprávy o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018 (MV, 2019: 10-11) předním šířitelem projevů rasové, etnické či náboženské nenávisti a nesnášenlivosti hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura. Policisty bylo v roce 2018 prověřováno a odloženo trestní oznámení na poslance Tomia Okamuru, Radka Rozvorala a Miloslava Roznera, a to za protiromské projevy na adresu tábora v Letech u Písku. PSP ČR však rozhodla, že poslance k trestnímu stíhání nevydává. Je proto zapotřebí důsledně monitorovat vystoupení politiků z hlediska podněcování nenávisti vůči Romům, a to jak během volebních kampaní, tak v rámci jejich projevů ve veřejném prostoru. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl B: Anticiganismus).

¹⁰⁷ Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1808 ze dne 14. listopadu 2018, kterou se mění směrnice 2010/13/EU o koordinaci některých právních a správních předpisů členských států upravujících poskytování audiovizuálních mediálních služeb (směrnice o audiovizuálních mediálních službách) s ohledem na měnící se situaci na trhu. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:32018L1808>.

5.3.4 Antipatie vůči Romům

Dle výzkumu provedeného CVVM (2019b) téměř tři čtvrtiny (72 %) dotázaných hodnotilo v roce 2019 soužití Romů s ostatními obyvateli jako špatné. Naopak necelá čtvrtina respondentů (23 %) vnímala soužití pozitivně. Oproti roku 2017 nastal mírný pozitivní posun v hodnocení soužití Romů a majority, kdy o 2 procentní body pokleslo hodnocení soužití jako „špatné“ a zároveň o 2 procentní body více respondentů hodnotilo soužití pozitivně (tento nepatrný posun je v rámci statistické chyby). Nicméně i tak lze pozorovat trend zvyšování pozitivního vnímání, jelikož od roku 2013 se procento dotázaných hodnotících soužití Romů a většinové společnosti jako „dobré“ víc než zdvojnásobilo (z 9 % na 23 %). Hodnota pozitivního vnímání tak dosáhla úrovně, která se objevila v 90. letech (1999). Bylo také zjištěno, že mezi různými sociodemografickými skupinami jsou pouze statisticky nevýznamné rozdíly v hodnocení soužití Romů s ostatními.

Graf 2: Hodnocení soužití romské a neromské populace v ČR – časové srovnání (v %)

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, 2019b. *Naše společnost. Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben 2019*

Romové patří z hlediska výzkumu veřejného mínění dlouhodobě k národnostním skupinám v ČR, vůči níž projevuje majorita nejvyšší míru antipatie. Míra ne-sympatií se pohybuje kolem čtyř bodů, kdy 1 znamená „velmi sympatičtí“ a 5 „velmi nesympatičtí“. Míra ne-sympatií se sice od roku 2015 mírně snižuje (ze 4,3 bodů za rok 2015 na 3,96 bodů za rok 2019), to však může souviset s růstem antipatií vůči Arabům, kteří Romy v roce 2017 předstihli v negativním hodnocení, a jsou veřejností vnímáni jako nejméně sympatická národnostní skupina. V roce 2019 Romové a Arabové vyvolávali antipatie u přibližně 70 % dotázaných (Romové 70 %, Arabové 72 %) (CVVM 2019a).

5.3.5 Diskriminace

Výzkum FRA (2016: 36-39) zjišťující míru výskytu diskriminace došel k závěrům, že v ČR bylo v posledních pěti letech diskriminováno na základě barvy pleti, etnického původu a náboženství nebo náboženského přesvědčení 61 % procent respondentů a v posledních dvanácti měsících 32 % respondentů. Zároveň ČR vykazuje ze všech sledovaných států EU nejvyšší podíl romských respondentů, kteří se domnívají, že diskriminace na základě etnického původu, barvy pleti nebo náboženského přesvědčení je v jejich zemi velmi rozšířena nebo poměrně rozšířena. 85 % romských respondentů se domnívá, že v ČR je velmi rozšířena diskriminace na základě etnického původu a 73 % na základě barvy pleti.

Respondenti z obecné populace ve stejném šetření (FRA 2016: 36-39) předpokládají rozšířenou diskriminaci na základě etnického původu v ČR pouze v 52 % a 44 % respondentů považuje diskriminaci za řídkou. O její neexistenci jsou přesvědčena pouze 2 % respondentů z obecné populace. V případě šetření Eurobarometru z roku 2019 (Evropská komise, 2019b) je procentuální podíl

respondentů z obecné populace v ČR, kteří považují diskriminaci na základě národnostního a etnického původu za velmi rozšířenou, ještě nižší (38 %). Tento výsledek je paradoxní ve vztahu k hodnocení rozšířenosti diskriminace na základě romského původu, kde se až 62 % respondentů vyjádřilo, že diskriminaci na základě romského původu je v ČR velmi rozšířená, 35 % výjimečná a pouze 1 % neexistující.

Podobně jako v případě násilí z nenávisťi i u diskriminace existuje vysoká míra latence. Pouze 15 % respondentů, kteří se nejméně jednou v předchozích dvanácti měsících cítili diskriminováni na základě romského původu, nahlásilo poslední případ diskriminace nebo podání stížnosti nějakému orgánu. 21 % romských respondentů v ČR má přitom povědomí o organizacích, které nabízejí podporu či poradenství obětem diskriminace (druhá nejvyšší hodnota ve sledovaných zemích EU) a 55 % romských respondentů v ČR ví, že existuje zákon, který zakazuje diskriminaci na základě barvy pleti (FRA 2016: 40-41). Podobný výsledek přinesla viktimizační studie v SVL (Toušek a kol. 2018: 151), v rámci které bylo zjištěno, že z 1 200 diskriminovaných respondentů ze SVL nahlásilo alespoň některé případy diskriminace pouze 16 % osob. Opatřeními, která povedou ke snížení míry anticiganismu, jsou proto důsledný monitoring a evaluace anticiganismu ve společnosti, zpřesnění statistiky trestných činů motivovaných nenávisťi vůči Romům a monitoring rozhodnutí soudů v trestním a civilním řízení týkajících se diskriminace a násilí z nenávisťi. Všechny materiály předkládané do mezirezortního připomínkového řízení mají být rovněž vyhodnocovány z hlediska možných diskriminačních dopadů. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl B: Anticiganismus).

5.3.6 Mediální obraz Romů

Mediální zobrazování Romů v ČR odpovídá pěti obecným rysům charakterizujícím prezentaci rasy v médiích podle Teuna A. van Dijka (1987: 45):¹⁰⁸

1. etnické menšiny jsou menšinami i v médiích, jsou prezentovány okrajově a jejich život je méně pokrytý než v případě majoritní populace;
2. dominantní témata jsou přímo nebo jemněji asociována s problémy a obtížemi, či ohrožením dominantní kultury, jejích hodnot nebo zájmů;
3. etnické menšiny jsou důsledně popisovány z pohledu bílé majoritní populace, jejímž autoritám je poskytováno více prostoru a jsou prezentovány důvěryhodněji než mluvčí minorit;
4. témata relevantní pro každodenní život etnických skupin, jako je práce, bydlení, zdraví, vzdělávání, politický život a kultura, stejně jako diskriminace v těchto oblastech, jsou diskutovány jen zřídka, pokud nevedou k „problémům“ společnosti jako celku nebo nevyvolávají senzaci;
5. prezentace rasismu vůči těmto skupinám je systematicky podreprezentována, redukována na případy diskriminace jedinců nebo připsána „marginálním“ pravicovým skupinám a situována do chudých nebo periferních oblastí. Rasismus politických elit nebo institucí je diskutován zřídka (srov. Sedláková 2003: 96).

Podle T. A. van Dijka (2000) nejsou významy o etnických menšinách¹⁰⁹ ve zpravodajství vyjadřovány explicitně, ale jsou sdělovány tzv. mezi řádky. Mediální sdělení pracují s rozdělením společnosti na „nás“ a na „ně“, čímž se podporuje soudržnost členů uvnitř skupiny a nepřítel je obrácena k jiným skupinám. Negativní prezentace druhých funguje jako zdroj negativních mentálních modelů, stereotypů, předsudků a ideologií o druhých, a tak nepřímou reprodukuje rasismus.

Výše uvedené podporuje tezi, že v současné společnosti se vyskytuje nová forma rasismu. Na minority již není nahlíženo jako na níže biologicky postavené, ale jako odlišné. Nová forma rasismu se tváří demokraticky a je vyjadřována diskurzivně v textech, v každodenní konverzaci, v zákonech, filmech, politických debatách, zprávách apod. Významnou roli v reprodukci nové formy rasismu zastávají většinová média (van Dijk, 2000: 34) povzbuzující publikum ke konstrukci dichotomických významů

¹⁰⁸ Teun A. van Dijk se ve svém výzkumu prezentovaném v knize *Communicating Racism* (1987) zaměřoval především na tištěná média. Jeho charakteristiky lze považovat za aplikovatelné na všechna média v ČR i po více než 30 letech od publikování jeho práce.

¹⁰⁹ „Významy“, z ang. „meanings“ je termín z mediálních studií, který lze popsat jako „jádra/podstaty sdělení“.

(“my” a “oni”), zdůrazňují skupinovou polarizaci nahlížením na různé problémy a hrozby z pohledu majority, přejímají negativní postoje o minoritách, spojují příslušníky menšin s určitými obtížemi, zobecňují či ochuzují jejich mediální reprezentace (Badáňová, 2010: 47, Sedláková, 2003 96-97).

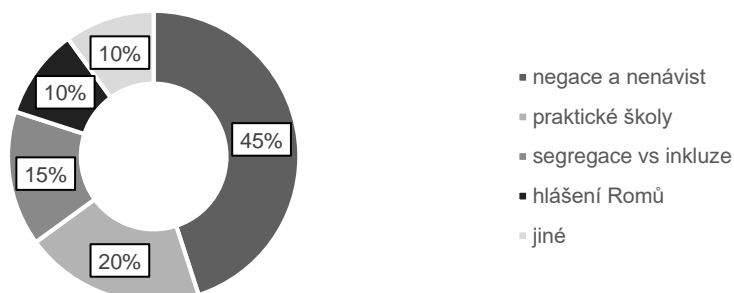
Podle § 32 odst. 1 i) zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, je provozovatel vysílání povinen zajistit, aby do vysílání nebyly zařazeny pořady, které mohou utvrzovat stereotypní předsudky týkající se etnických, rasových nebo náboženských menšin. Provozovatelé dále podle § 48 odst. 1 písm. l) tohoto zákona nesmí do vysílání zařadit reklamu obsahující diskriminaci na základě jednotlivých diskriminačních důvodů včetně rasy, barvy pleti nebo příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině. Zákon č. 231/2001 Sb. dále v § 12 odst. 12 b) upravuje i neprodoužení licence provozovateli Radou pro rozhlasové a televizní vysílání v případě, že mu byl opakovaně pravomocným rozhodnutím uložen správní trest za závažné porušení následujících povinností: zařazení do vysílání pořady, které podněcovaly k nenávisti z důvodu rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

5.3.7 Obraz Romů na internetu

Rozšířený výskyt anticiganismu ve společnosti ilustruje i analýza internetového buzzu¹¹⁰ provedená společností Yeseter v roce 2016.¹¹¹ Buzz na téma „Romové“ se ve předchozích dvou sledovaných letech prakticky neměnil, tzn. byl nadále z většiny negativní a silně stereotypní (Yeseter, 2016: 4). Na základě klasifikace buzzu k romskému tématu byla nejdiskutovanější tematikou na českém internetu oblast nezaměstnanosti (22 % z celkového diskurzu o Romech), následována bydlením (20 %), kriminalitou (18 %), příživnictvím (10 %), vzděláním a školstvím (9 %) a rasismem (8 %).

Převládající negativní význam diskurzu k jednotlivým tématům dokazuje například subklasifikace tématu vzdělávání a školství, kde implicitně negativní a nenávistný buzz tvořil 45 % (viz Graf 3: Subklasifikace tématu vzdělávání a školství).

Graf 3: Subklasifikace tématu vzdělávání a školství

Zdroj: Yeseter, 2016. Report 8. Mediální kampaň proti rasismu a násilí z nenávisti, str. 11

Celkově však sentiment týkající se Romů za sledované období (2014–2016) vykazoval na českém internetu velmi vysokou míru velmi záporného náboje (až 85 % veškerého buzzu spojeného s Romy byl negativního náboje) (Yeseter, 2016: 18).

¹¹⁰ Analýza internetového buzz neboli *buzzmonitoring* je prováděn strojovým sledováním rozličných metadat o všech veřejně přístupných internetových konverzaci pomocí klíčových slov (Yeseter 2016: 3). Laicky řečeno „buzz“ představuje diskusní aktivitu („bzukot“), rozruch týkající se určitého tématu.

¹¹¹ Výzkum zachytil celkem 330 tisíc uživatelů českého internetu na sociálních sítích, diskuzních a zpravodajských webech a dalších doménách, které umožňují přímá vyjádření uživatelů internetu (Yeseter 2016: 24).

Výsledky analýzy prokázaly, že kladné zmínky o romské komunitě přicházejí převážně z odkazů na publicistické texty, novinové články, blogy apod., případně citace z nich. Autoři negativních příspěvků naopak často argumentují vlastními zkušenostmi nebo zkušenostmi jiných lidí, většinou bez podpory citací. Autoři negativních příspěvků operují s tzv. kolektivní vinou, přestože se odvolávají na vlastní, individuální zkušenost, která paradoxně opětovně vede k přisuzování viny kolektivní Romům (Yeseter, 2016: 19).¹¹² Dalším zjištěním bylo, že pozitivní články o Romech fungují pouze, jsou-li autentické a spontánní. Naopak pozitivní články zaštitěné granty jsou často programově odmítány, což samozřejmě sráží jejich kontext i význam. Zvýšený výskyt negativních příspěvků nastal, když média publikovala články, které hrály na notu protiromské hysterie a nechávaly rozeznít známé stereotypy (Yeseter, 2016: 4).

¹¹² Např. Používání adjektiva "typicky romské", plurálu "cikáni mě okradli", "cikáni nechtějí do škol", "s cikány nejde žít" atd. (Yeseter, 2016: 19).

6.1 Výchozí unijní rámec

Čl. 2 *Smlouvy o EU* ukotvuje dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin a zákaz diskriminace jako ustavující hodnoty EU, zákaz diskriminace z rasových nebo etnických důvodů explicitně vymezuje čl. 21 *Listiny základních práv EU* a zároveň čl. 3 odst. 3 *Smlouvy o EU* zavazuje k boji proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci a k ochraně práv dítěte včetně jeho práv na vzdělání. *Smlouva o fungování EU* deklaruje zásadu vymezování a provádění politik se zaměřením na boj proti jakékoliv diskriminaci na základě rasy nebo etnického původu dle čl. 10 a podle čl. 9 je při vymezování a provádění politik reflektován boj proti sociálnímu vyloučení a dosažení vysoké úrovně všeobecného a odborného vzdělávání (FRA 2018: 25-27). Podle čl. 14 *Listiny základních práv EU* je právo na vzdělání základním právem a přístup k odbornému a dalšímu vzdělávání náleží všem bez rozdílu, včetně školního vzdělávání bez úplaty, realizovaného v rámci povinné školní docházky, kterou stanoví příslušný zákon.¹¹³ Zákaz diskriminace se vztahuje na oblast vzdělávání také dle čl. 3 odst. 1 písm. g) Směrnice o rasové rovnosti.

V příloze Zprávy o České republice 2019 týkající se investičních pokynů k financování politiky soudržnosti pro programové období 2021–2027 Evropská komise (2019a: 65) upozorňuje, že výsledky ve vzdělávání v ČR jsou významně ovlivňovány socioekonomickým zázemím žáka, a problémem je rovněž zvyšování rozdílů mezi regiony. Vzhledem k tomu by měla ČR mezi investiční priority v příštím programovém období opět zařadit začleňování a rovný přístup ke kvalitnímu vzdělávání a odborné přípravě. Toto doporučení by se mělo realizovat zejména prostřednictvím Operačního programu Jan Amos Komenský, konkrétně Priority 2 Sociálnějišší Evropa díky provádění evropského pilíře sociálních práv a specifického cíle Podporovat rovný přístup ke kvalitnímu a inkluzivnímu vzdělávání a odborné přípravě a jejich úspěšnému ukončení, a to zejména pro znevýhodněné skupiny, od předškolního vzdělávání a péče, přes všeobecné vzdělávání a odborné vzdělávání a přípravu až po terciární úroveň, jakož i vzdělávání a studium dospělých, včetně usnadnění vzdělávací mobility pro všechny.¹¹⁴

6.2 Výchozí národní rámec

Právo na vzdělání je ukotveno v právním pořádku ČR, konkrétně v čl. 33 odst. 1 *Listiny základních práv a svobod*. Právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace v „přístupu ke vzdělání a jeho poskytování, včetně odborné přípravy“, upravuje ustanovení § 1 odst. 1 písm. i) *zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, ve znění pozdějších předpisů* (dále jen „antidiskriminační zákon“). Z hlediska specifických legislativních předpisů je pro oblast vzdělávání klíčový *zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů* (dále jen „školský zákon“). Dle § 2 odst. 1 písm. a) školského zákona je vzdělávání založeno na zásadě rovného přístupu ke vzdělávání bez diskriminace na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana. Hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání vykonává podle § 174 odst. 2 písm. b) nebo c) školského zákona ČŠI. V rámci inspekční činnosti ČŠI kontroluje, jestli škola nebo školské zařízení vytváří dítěti rovné příležitosti ke vzdělávání bez ohledu na jeho pohlaví, věk, etnickou příslušnost, kulturu, rodný jazyk, náboženství, rodinné zázemí, ekonomický status nebo potřebu podpůrných opatření (ČŠI, 2019).

S účinností od 1. září 2016 novelizace školského zákona (zákon č. 82/2015 Sb.) zavedla povinné předškolní vzdělávání pro děti starší pěti let a nastavila nová pravidla pro poskytování pedagogické a speciálně pedagogické podpory ve vzdělávání dětí, žáků a studentů¹¹⁵ se speciálními vzdělávacími potřebami

¹¹³ V ČR zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon.

¹¹⁴ Viz <https://opvvv.msmt.cz/clanek/op-jak-zamereni-a-navrh-struktury-op-jak.htm?a=1>.

¹¹⁵ Pro účely strategie budeme pro děti, žáky a studenty používat jednotný pojem „žáci“, resp. „žák“ bez ohledu na stupeň vzdělávání, kterého se účastní.

(dále jen „SVP“). Na ní navazující platná prováděcí vyhláška upravuje vymezení, stanovení a určení rozsahu prvního až pátého stupně podpůrných opatření. Podle této vyhlášky lze žákům pocházejícím z odlišného kulturního prostředí nebo s jinými životními podmínkami poskytovat na základě doporučení školského poradenského zařízení podpůrná opatření s normovanou finanční náročností.

Reforma vzdělávacího systému, která je implementována od září 2016, byla podnícena rozsudkem ESLP *D. H. a ostatní proti České republice* (č. 57325/00, rozsudek velkého senátu ze dne 13. listopadu 2007).¹¹⁶ ČR měla na základě rozsudku zajistit, aby romští žáci nebyli nadále nadměrně vzděláváni mimo hlavní vzdělávací proud. Naplňování rozsudku sleduje Výbor ministrů Rady Evropy, který v rozhodnutí ze dne 25. září 2019¹¹⁷ uvítal reformu vzdělávání, zvýšené finanční prostředky na inkluzivní vzdělávání a zvýšené kapacity mateřských škol. Na druhé straně však poukázal na přetrvávající vysoký podíl romských žáků, kteří jsou vzděláváni v systému speciálního školství. Proto Výbor ministrů opětovně vyzval ČR k další monitorovací analýze, jejíž součástí je jak samotná účast těchto žáků ve vzdělávání uskutečňovaném podle redukovaného kurikula, tak také účast dětí v povinném předškolním vzdělávání. Důvody, vedoucí k tomuto monitoringu na národní úrovni, mají přímou souvislost s již zmiňovaným nadále přetrvávajícím nadměrným zastoupením romských žáků ve vzdělávání mimo hlavní vzdělávací proud, popřípadě vzdělávajících se v segregovaných školách, které svým charakterem nemohou zabránit dalším limitům ve vzdělávací trajektorii žáků a dalším propastem sociálního vyloučení.

Kromě rozsudku *D.H. a ostatní proti České republice* je pro ČR nadále aktuální provedení nápravy týkající se řízení Evropské komise proti ČR pro porušení povinnosti z důvodů neplnění Směrnice o rasové rovnosti, tzv. infringement¹¹⁸. Obdobně jako u rozsudku *D.H. a ostatní proti České republice* i v infringementu byla ČR kritizována za diskriminaci romských žáků ve vzdělávání, konkrétně jejich nadměrným a systematickým zařazováním mimo hlavní vzdělávací proud.

Národní strategické dokumenty

- Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2019–2023
- Strategický rámec Česká republika 2030, specifický cíl 4.1
- Implementace Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj v ČR, cíl udržitelného rozvoje č. 4
- Strategie sociálního začleňování 2021–2030

Stěžejním národním dokumentem v oblasti vzdělávání je Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+, která má dva hlavní strategické cíle. První se zaměřuje na proměnu obsahu a způsobu vzdělávání, druhý na snižování nerovností v přístupu ke vzdělávání a rozvoj potenciálu všech dětí. Cesty k realizaci těchto cílů představuje pět strategických linií – proměna samotného vzdělávání,

¹¹⁶ ESLP v roce 2007 vynesl rozsudek odsuzující ČR za nepřímou diskriminaci romských dětí z Ostravy. 18 mladých Romů tvrdilo, že byli jako děti nesprávně zařazeni do zvláštních škol pro mentálně postižené žáky. Vzdělávali se tak podle upravených vzdělávacích programů, což je omezilo v dalším vzdělávání a přístupu na trh práce. ČR měla na základě rozsudku zajistit, aby romští žáci nebyli nadále v neúměrných počtech a nedůvodně vyčleňováni mimo hlavní vzdělávací proud. Následně bylo přijato několik plánů, přičemž klíčovou roli sehrál Akční plán pro výkon rozsudku ESLP v případě D. H. a ostatní proti České republice – „Rovné příležitosti“ z roku 2012 a jeho následné aktualizace. Plán obsahoval sérii klíčových opatření k odstranění segregace romských dětí do vzdělávacího proudu s nižšími vzdělávacími ambicemi. Průběžná zpráva MŠMT o plnění Akčního plánu je každoročně projednávána na zasedání Výboru ministrů Rady Evropy. Rozsudek D. H. a ostatní proti České republice [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Judikatura/2006-DH-proti-CR.pdf.

¹¹⁷ [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["CM/Del/Dec\(2019\)1355/H46-7E"\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{).

¹¹⁸ V roce 2014 Evropská komise zahájila řízení pro porušení povinnosti proti České republice s cílem přezkoumat neplnění Směrnice o rasové rovnosti ze strany ČR (Infringement č. 2014/2174). Infringement decisions [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=true&active_only=1&noncom=0&r_dossier=&decision_date_from=&decision_date_to=&EM=CZ&DG=JUST&title=&submit=Search.

problematika nerovností, podpora pedagogů, zvýšení odborných kapacit, důvěry a vzájemné spolupráce a zajištění stabilního financování.

Z hlediska inkluze je důležitý zejména druhý strategický cíl: snižování nerovností v přístupu ke vzdělávání a rozvoj potenciálu všech dětí.

6.3 Popis situace

Dlouhodobé výzkumy, národní strategie a mezinárodní dokumenty nadále shodně identifikují v rámci oblasti vzdělávání v ČR jako problematické především vzdělávání romských žáků. Mezi stěžejní problémy patří výrazný vliv socioekonomického zázemí na výsledky ve vzdělávání a regionální rozdíly, nízká vzdělanostní úroveň a diskriminace.

Podle sekundární analýzy výsledků mezinárodního šetření PISA 2015 (ČŠI 2018: 11) je dominantním faktorem ovlivňujícím výsledky testovaných žáků jejich socioekonomický status. Vyšší skóre dosahovali žáci v krajích s vyšším socioekonomickým rozvojem, a naopak nižší skóre v krajích s nižším socioekonomickým rozvojem. Výsledky žáků nebyly ovlivněny pouze mírou jejich motivace, ale především mírou znevýhodnění žáků způsobenou sociálně-ekonomickým kontextem školy. Málo motivovaní žáci dosáhli vyšších skóre při testování ve školách s vyšším ekonomickým statusem než motivovaní žáci ve školách s nízkým průměrným socioekonomickým statusem. Žáci s nižším socioekonomickým statusem zároveň dosahovali horších výsledků ve školách s nižším průměrným socioekonomickým statusem než ve školách s vyšším průměrným socioekonomickým statusem, čímž byla podpořena účelnost orientace ke vzdělávání žáků v heterogenních třídách.

Kraje s nízkým socioekonomickým indexem žáků (ČŠI 2018: 15) se přibližně shodovaly s kraji s vysokým počtem obyvatel žijících v SVL. Vycházíme-li z dat z výzkumu SVL s výrazným zastoupením romské menšiny,¹¹⁹ jsou výrazné vzdělanostní rozdíly mezi populací v SVL a celkovou populací v ČR evidentní. Pouze ukončené nebo neukončené základní vzdělání má 63 % osob žijících v SVL, kdežto v běžné populaci ČR je to pouze 18 %.

Kontinuální zvyšování vzdělanostní úrovně populace ČR od roku 1990 nekorresponduje naopak s dlouhodobým prohlubováním mezigenerační nerovnosti v oblasti vzdělávání u obyvatel SVL, kde starší populační ročníky mají vyšší míru vzdělání než ročníky mladší (Světová banka 2008: 7, GAC spol. s.r.o. 2015, Toušek a kol. 2018: 39 a srov. ČSÚ 2014).

Podle dat FRA z roku 2016 se 19 % romských respondentů starších 16 let cítilo diskriminováno z důvodů svého romství v kontaktu se školou, buď jako rodiče žáků a studentů nebo jako žáci a studenti v posledních pěti letech a 9 % respondentů v posledních dvanácti měsících. Ačkoliv oproti roku 2011 došlo ke snížení o 14 % (z 33 %) romských respondentů, kteří se považovali za diskriminované v rámci kontaktu se školou v posledních pěti letech, stále se jedná o třetí nejvyšší míru ve sledovaných státech EU (FRA 2018: 17).¹²⁰

Vedle relativní chudoby a nízkých vzdělanostních aspirací je právě diskriminace a segregace ve vzdělávacím procesu a školství spojena s připsanou "romskou" identitou (Toušek a kol. 2018: 38, FRA 2016, GAC spol. s.r.o. 2007, Morvayová 2008, Světová banka 2008, Svoboda a Morvayová 2010, Rada Evropy. ESLP 2007). Nízké vzdělání nejen snižuje uplatnitelnost na trhu práce a šanci na nalezení standardního bydlení, ale "je i faktorem zvyšujícím pravděpodobnost viktimizace a kriminalizace" ve vztahu k sociálnímu vyloučení (Toušek a kol. 2018, Crews 2009).¹²¹

¹¹⁹ Podle kvalifikovaných odhadů Agentury pro sociální začleňování (Úřad vlády ČR 2019b: 25) je míra zastoupení Romů mezi obyvateli SVL 80-85%. Během výzkumu Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit. Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality v sociálně vyloučených lokalitách, z něhož jsou čerpána následující data se 30 % dotazovaných přihlásilo k romské identitě. Jak však realizátoři výzkumu poznamenávají (Toušek a kol. 2018: 46), lze jen "předpokládat, že ne všichni dotazovaní, kteří se situačně v jiném kontextu za "Romy" a "Romky" mohou považovat, tak učinili, resp. že tak učinil pouze zlomek těch, kteří jsou takto označováni svým okolím."

¹²⁰ Studií A persisting concern: anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion (FRA 2018: 17) bylo sledováno 9 států. V roce 2011 měla ČR nejvyšší míru diskriminace Romů v kontaktu se školou (33 %), před Řeckem (31 %) a Chorvatskem (17 %). Vyšší míra diskriminace Romů v kontaktu se školou než v ČR (19 %) se roce 2016 vyskytla jen v Chorvatsku (22 %) a Řecku (20 %).

¹²¹ Viktimizace je procesem nebo zkušeností stáváním se obětí kriminality. Viz. Kapitola Anticiganismus

6.3.1 Předškolní vzdělávání

Předškolní vzdělávání se v souvislosti s novelizací školského zákona stalo součástí povinného školního vzdělávání, na které pamatuje příslušný zákon. S účinností od školního roku 2017/2018 novela školského zákona (zákon č. 82/2015 Sb.) zavedla povinné předškolní vzdělávání pro děti, které dosáhnou pátého roku věku před začátkem školního roku, až do zahájení povinného základního vzdělávání. U této povinnosti zároveň zůstalo zachováno pravidlo bezplatnosti roční účasti na předškolním vzdělávání v mateřské škole. Byla také zavedena možnost plnit povinné předškolní vzdělávání v přípravných třídách základních škol (dále jen "přípravné třídy").

Přípravné třídy jsou zřizovány pro děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky, u kterých je předpoklad, že zařazení do přípravné třídy vyrovná jejich vývoj. Do přípravných tříd jsou přednostně zařazované děti, kterým byl povolen odklad povinné školní docházky a od září 2019 mohou být zařazeny i děti pětileté, a to s doporučením školského poradenského zařízení. Rodiče dětí, pro které je předškolní vzdělávání povinné, mohou v odůvodněných případech, které školský zákon nespécifikuje, rozhodnout, že dítě bude individuálně vzděláváno. Dle školského zákona by měl/a ředitel/ka mateřské školy doporučit rodiči, v čem by se mělo dítě individuálně vzdělávat a mateřská škola následně ověřit osvojování očekávaných výstupů. Školský zákon však neřeší situaci v případě neosvojení si očekávaných výstupů dítětem.

Podle ČŠI (2019b) se ve školním roce 2017/2018 přibližně 1 500 dětí (1,2 % ze všech dětí, kterých se týkalo povinné předškolní vzdělávání) vzdělávalo individuálně, přičemž nejvyšší podíl dětí individuálně se vzdělávajících byl v Ústeckém kraji (1,5 %). Ústecký kraj zároveň patří mezi kraje s nejnižšími hodnotami indexu sociálního kapitálu a indexu domácích zdrojů pro učení. Oba indexy souvisí se socioekonomickým statutem žáka, který je faktorem s nejvýraznějším vlivem na úspěšnost žáků (ČŠI 2015:14). Ústecký kraj zároveň patří mezi kraje s vysokým počtem obyvatel žijících v SVL, včetně Romů. Na základě uvedeného lze usoudit, že část sociálně vyloučených dětí plní povinné předškolní vzdělávání doma, přičemž k tomu nemusí mít vytvořeny odpovídající podmínky. Tato situace může mít následně dopad na jejich skutečnou připravenost na školní docházku. V případě povinného předškolního vzdělávání se ve školním roce 2017/2018 nepodařilo zapojit 3 % dětí z populačního ročníku. Podle odhadů, které reflektují počty dětí žijících nebo pobývajících v cizině, je odhad nezapojených dětí 2,6 %, přičemž se podle ČŠI (2018) jedná především o děti ze sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí, pro které by předškolní vzdělávání bylo s ohledem na přípravu na povinnou školní docházku nejvíce přínosné.

Účast romských dětí na nepovinném předškolním vzdělávání byla dlouhodobě nízká. Teoretické koncepce dokládají, že v případě dětí předškolního věku z prostředí sociálního vyloučení by měla být školní docházka doplněna o koordinovanou podporu rodinné péče poskytovanou odborníky a pracovníky zpravidla z neziskového sektoru, popřípadě terénními sociálními pracovníky. Raná socializace dítěte vyrůstajícího v podmínkách sociálního vyloučení je značně ochuzena o celou řadu klíčových aspektů. Komunikační a jazykové kompetence nejsou dostatečně rozvíjeny.

Ve školním roce 2018/2019 bylo dle kvalifikovaných odhadů MŠMT (2018c) v celkovém počtu (125 498) dětí plnících povinný předškolní ročník 3,57 % romských dětí, což je podíl, který je mírně nižší než zastoupení romských dětí v základních školách (3,7 %). Oproti tomu podíl romských dětí účastnících se předškolního vzdělávání v nepovinných ročnících mateřské školy byl v roce 2018/2019 pouze 1,37 %. Pokud tedy předpokládáme, že z demografického hlediska nedošlo k výrazným změnám,¹²² měly by se podíly v účasti romských dětí v předškolním vzdělávání a v základním vzdělávání rovnat, nebo být alespoň podobné.

Nízkou účast romských dětí v předškolním vzdělávání potvrdil i výzkum FRA (2016: 23), podle kterého pouze 34 % romských dětí v ČR ve věku od čtyř let do věku zahájení povinné základní školní docházky navštěvovalo předškolní vzdělávání. Děti z obecné populace navštěvovaly předškolní vzdělávání 2,5 krát častěji (86 %). Tato situace se rapidně změnila po inkluzivní reformě (2016) a aktuálně se celková

¹²² Na základě zpráv z kvalifikovaných odhadů MŠMT (2018c) se podíl romských žáků v povinném základním vzdělávání mění pouze mírně: 2015/2016 – 3,9%, 2016/2017 – 3,6%, 2017/2018 – 3,6%, 2018/2019 – 3,7 %).

míra zapojených dětí pohybuje okolo 97 %. Pro zvýšení účasti připravilo MŠMT již pro rok 2021 nový dotační titul – obědy do mateřských škol pro sociálně potřebné.

Novelou školského zákona byly s účinností od 1. 9. 2016 zavedeny do vzdělávacího systému významné inkluzivní komponenty: předškolní vzdělávání se stalo povinným, a to s cílem přivést do mateřských škol a podpořit pro úspěšný nástup do pozdějšího školního vzdělávání všechny děti, včetně těch ohrožených školním neúspěchem; zaveden byl systém nárokových a státem hrazených podpůrných opatření pro vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami v běžných školách, kdy tato podpůrná opatření cílí i na žáky s potřebami úprav ve vzdělávání a školských službách odpovídajícími kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám.

Na základě dotazníkového šetření provedeného v regionech s vysokou mírou sociálního vyloučení (Kraslicko, Sokolovsko, Ostravsko a Karlovarsko) byla jako bariéra nízké účasti romských dětí na předškolním vzdělávání identifikována především s ním spojená finanční náročnost.¹²³ Největší finanční zátěž spatřovaly respondenty, jejichž dítě se na vzdělávání v mateřské škole neúčastnilo, v úplatě za vzdělávání - tzv. "školovném" (72%) - a v platbách za obědy (73%) (Hůle 2015: 97).¹²⁴ Mimo finanční náročnost identifikují rodiče dětí předškolního věku žijící v prostředí sociální exkluze i další bariéry, k jejichž překlenutí by podle nich mohlo pomoci: 1. Možnost (rozšíření možnosti) spoluúčasti rodiče nebo obou rodičů při výuce v mateřských školách (případně přítomnost jiného blízkého nebo dospělého asistenta); 2. Nízký počet dětí ve třídních kolektivech (dostatečné časové kapacity pedagogických pracovníků pro svou odbornou práci s dětmi); 3. Vstřícnost pedagogických pracovníků mateřských škol (pedagogické přístupy pedagogických pracovníků, např. trpělivost, pedagogické dovednosti účinně řešit útoky jiných dětí, individuální přístup); 4. Vzájemná podpora rodičů a pedagogů (např. v rámci setkávání rodičů a pedagogů na společných akcích organizovaných školou) (Kolaříková 2015: 93-94).

Tabulka 6: Odhadovaná účast romských dětí a žáků v předškolním a základním vzdělávání ve školním roce 2017/2018 a 2018/2019

	2017/2018	2018/2019
Počet romských dětí ze všech dětí v nepovinných ročnících MŠ	3 055	3 257
Podíl romských dětí ze všech dětí v nepovinných ročnících MŠ	1,29 %	1,37 %
Počet romských dětí ze všech dětí v povinném předškolním vzdělávání	4 449	4 480
Podíl romských dětí ze všech dětí v povinném předškolním vzdělávání	3,54 %	3,57 %
Počet romských žáků ZŠ ze všech žáků v ZŠ	33 704	34 767
Podíl romských žáků ZŠ ze všech žáků v ZŠ	3,6 %	3,7 %

Zdroj: ČSÚ, 2018. Školy a školská zařízení - školní rok 2017/2018. MŠMT, 2018c. Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2018/2019 a ÚV ČR, 2019. Informace o naplňování Strategie romské integrace do roku 2020 v roce 2018. Vysoký podíl romských žáků v programech pro žáky s lehkým mentálním postižením a v speciálních základních školách.

6.3.2 Základní vzdělání

K etnické segregaci dochází, pokud jsou ve škole nebo třídě vzdělávání romští a neromští žáci odděleně a počet romských žáků značně převyšuje jejich zastoupení v dané oblasti nebo celé populaci. Zároveň

¹²³ Výzkum byl projektovým zadáním MŠMT a jeho součástí byly další dvě oblasti: připravenost pedagogů, analýza koncepce vzdělávací politiky dvou různých měst.

¹²⁴ Naopak náklady spojené s dopravou identifikovalo jako finanční zátěž pouze 7 % respondentek, jejichž dítě nenavštěvuje mateřskou školu (a pouze 3 % respondentek, jejichž dítě mateřskou školu navštěvuje) (Hůle 2015: 97).

mezi dětmi s různým etnickým původem téměř nedochází k vzájemné interakci a žáci nemají stejné vzdělávací příležitosti (KVOP 2018: 12), což je specifické především pro základní vzdělávání v ČR.¹²⁵

Dle kvalifikovaných odhadů za školní rok 2018/2019 (MŠMT 2018) se 20,1 % romských žáků vzdělávalo v 70 základních školách (běžných a speciálních), které měly podíl romských žáků 50 % a více ze všech žáků na škole. Podíl romských žáků vzdělávaných v segregovaných školách se oproti školnímu roku 2017/2018 mírně snížil (v roce 2017/2018 byl 22,1 %). Podle šetření FRA (2016: 28) byl podíl romských dětí navštěvujících školy, v nichž jsou všichni nebo většina jejich spolužáků ve škole Romové, až 30 %. Kvalifikované odhady za rok 2019/2020 (viz – samostatný odstavec naznačují však pokračující pozitivní posun).

Mezi nejčastější příčiny vzniku segregace ve vzdělávání patří segregace v bydlení, kdy SVL představují její jasně definovanou podobu (počet romských dětí ve spádové škole roste); nečinnost nebo nevhodný zásah zřizovatele (např. nevhodným nastavením školských obvodů); neochota a nevstřícnost části neromských rodičů k společnému vzdělávání (tzv. “white flight”, odchod neromských žáků na jiné školy s nízkým podílem romských žáků); neochota/nepřipravenost včetně obav ze vzniku segregovaného prostředí a ztráty prestiže některých škol přijmout romské děti (např. účelové vstupní testy, nepřipravenost učitelů na práci s heterogenním kolektivem, předsudky ze strany učitelů a na druhé straně vstřícnější přístup k romským žákům na školách s jejich vyšším zastoupením¹²⁶); umísťování žáků se SVP nebo vyšší mírou podpory do segregovaných škol, které jsou označeny jako ty, které s těmito žáky “umí pracovat”; a neexistence systémového řešení a podpory ze strany státu (např. stanovisko MŠMT k segregovaným školám) (KVOP 2018: 79-93). Negativní důsledky segregace se pak projevují v oblastech: sociální (chudoba a nerovnost), pedagogická (zatížení škol, jejich pedagogů i žáků) a ekonomická (finanční náklady a ztráty) (KVOP 2018: 13).

Počet romských žáků vzdělávaných podle školních vzdělávacích programů reflektujících lehké mentální postižení (LMP) zůstává nadále vysoký, i když dle aktuálního kvalifikovaného odhadu ze školního roku 2019/2020 dochází ke zlepšení situace (viz níže). Dle kvalifikovaných odhadů MŠMT (2018c) ve školním roce 2018/2019 tvořili romští žáci až 29,1 % všech žáků základních škol vzdělávaných v programech pro žáky s LMP, tzn. v RVP ZV LMP a v Rámcovém vzdělávacím programu se sníženými nároky na výstupy ze vzdělávání z důvodu mentálního postižení (dále jen “RVP ZV UV”). Počet romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV LMP se sice oproti roku 2017/2018 snížil (z 39,0 % na 36,7 %), ale naopak podíl romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV UV vzrostl z 24,7 % na 27,5 %. Kvalifikované odhady za školní rok 2019/2020 opět indikují pozitivní posun (viz samostatný odstavec).

Tabulka 8: Srovnání odhadovaného podílu romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV LMP s odhadovaným podílem romských žáků v ZŠ ve školních rocích 2015/2016 - 2019/2020

	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020

¹²⁵ Pravděpodobně z důvodu nízkého počtu romských žáků v sekundárním a terciárním vzdělávání není prakticky možné institucionální segregaci ve vyšších stupních vzdělávání v současnosti vysledovat.

¹²⁶ Dle odpovědí zástupců 4 škol s víc než 75 % romských žáků se tyto školy snažily žákům zajistit co nejkvalitnější výuku, rozvíjely inovativní metody výuky, poskytovaly dětem kroužky, doučování, pomáhaly řešit problémy v rodinách, asistovaly rodičům na úřadech apod. (KVOP 2018: 88).

Podíl romských žáků ze všech žáků vzdělávaných podle RVP ZV LMP a UV	30,60%	30,90%	29,50%	29,10%	24,20%
Podíl romských žáků ze všech žáků v ZŠ	3,90%	3,60%	3,60%	3,70%	3,50%

Zdroj: MŠMT 2017b. Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2016/2017 a MŠMT 2018c. Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2018/2019, 2019/2020.

Školy, které byly označovány jako základní školy praktické a jejichž školní vzdělávací program vycházel z RVP ZV LMP, se musely přetřansformovat na běžnou základní školu, běžnou základní školu s třídou/třídami pro žáky podle § 16 odst. 9 školského zákona nebo na školu zřízenou podle § 16 odst. 9 školského zákona.

Podíl romských žáků vzdělávaných ve speciálních školách (třídy podle § 16 odst. 9 školského zákona) byl v roce 2018/2019 4,5krát větší než celkový podíl žáků vzdělávaných ve speciálních školách. Pokud se ve školním roce 2018/2019 ve speciálních školách vzdělávalo celkem 22 170 žáků (2,4 % ze všech žáků navštěvujících základní školu), tak počet romských žáků byl 3 733 (10,7 % ze všech romských žáků navštěvujících základní školu). Mezi kraji byly ještě v roce 2018 značné rozdíly, nejnižší podíl romských žáků ve speciálních školách byl v Karlovarském kraji (7,3 %), nejvyšší podíl ve Zlínském kraji (23,3 %), pak v Libereckém (20,7 %) a v Hlavním městě Praze (20,2 %) (MŠMT 2018c:8). Aktuální údaje (viz níže) za školní rok 2019/2020 naznačují celkový pozitivní posun.

Srovnání odhadovaného podílu romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV LMP s odhadovaným podílem romských žáků v ZŠ ve školním roce 2019/2020:

Podle zjišťování kvalifikovaných odhadů MŠMT počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2019/2020 (MŠMT 2020) poklesl podíl romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV UV a RVP ZV LMP o 3,7 procentního bodu (z 29,1 % na 25,4 %). Tomu odpovídá i celkový nárůst žáků v těchto programech (reálně ale pouze v RVP UV) o 4,2 %, ale zároveň pokles počtu romských žáků o 9,1 %. Pokud budeme porovnávat pouze žáky vzdělávané podle RVP ZV UV, lze opět vysledovat pozitivní trend - zvýšení počtu žáků o 16,3 % celkem, ale u romských žáků pouze o 2,4 %. Ještě výrazněji tento klesající podíl romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV UV vynikne, pokud ho porovnáme s nárůstem neromských žáků, který meziročně činil 21,5 %. Z uvedeného lze usoudit, že romští žáci postupně, tak jak ukončují povinnou školní docházku, ukončují i vzdělávání podle RVP ZV LMP, ale je již jich významně menší podíl nově zařazován do programu RVP ZV UV. V současné době se tedy zdá, že se projevují pozitivní tendence. Jejich verifikace bude provedena v rámci aktualizace SRI.

6.3.3 Sekundární vzdělávání

Přetrvávajícím problémem v ČR zůstávají předčasné odchody romských žáků ze sekundárního vzdělávání, které zasahují romské žáky v podstatně vyšší míře než žáky z většinové společnosti. Dle šetření FRA (2016) se předčasné odchody ze vzdělávání týkají až 57 % romských žáků. Oproti roku 2011 jde sice o pokles v podílu romských žáků, kteří předčasně ukončili sekundární vzdělávání (v roce 2011 se jednalo o 72 % romských žáků), ve srovnání s většinovou populací se však romští žáci ocitli v situaci předčasného odchodu ze středního vzdělávání více než osm krát častěji (Eurostat, 2019).

Podle *Monitorovací zprávy občanské společnosti o implementaci národní romské integrační strategie v České republice z roku 2018* patří mezi nejčastější příčiny předčasného ukončení docházky na střední škole faktory sociálního prostředí (vliv vrstevníků, povinnosti v domácnosti, těhotenství, obtížná adaptace na nové školní prostředí) a ekonomické poměry (potíže s placením studijních nákladů, potřeba finančního zajištění), přičemž studijní výkon žáka je až druhotným faktorem (Slovo 21 2018: 50).

Mezi další ekonomické důvody předčasných odchodů ze vzdělávání patřila dle *Výzkumu předčasných odchodů ze vzdělávání a problematiky postupů žáků ze ZŠ na SŠ v Ústeckém kraji* široká nabídka práce pro nízko kvalifikované profese, zkreslená představa o situaci na trhu práce, ekonomická strategie rodin, která je odlišná od společensky uznávané normy. Problémem je také špatná volba oboru na střední škole, při které rozhoduje více dojezdová/docházková vzdálenost, "bezpečnost" školy, přítomnost kamarádů žáka, než schopnosti a zájem o daný obor. Romští žáci ze SVL se na středních školách setkávají s rasovou diskriminací, co vede k nezačlenění se do kolektivu na střední škole, kdežto na segregované základní škole byli v "bezpečí". U žáků z Ústeckého kraje hrálo roli i pohlaví žáka/žáčky. Chlapci zdůvodňovali odchod ze školy potřebou "vydělat, aby pomohli rodině". Dívky zase pomáhají v domácnosti a s péčí o sourozence, neočekává se od nich vzdělání ani zaměstnání (Bocan a kol. 2018: 12).

Nedokončené úplné středoškolské vzdělávání následně ovlivňuje přístup Romů k terciárnímu vzdělávání a zaměstnání. Více než polovina (51 %) mladých Romů ve věku 16–24 let nebyla v roce 2016 zaměstnána, ani se neúčastnila vzdělávání či odborné přípravy (tzv. NEET).¹²⁷ Ve srovnání s obecnou populací (15-24 let, 8 % v 2015) je podíl tzv. NEET Romů více než šestinásobný (FRA, 2016: 21). Mezi faktory, které ovlivňují, jestli se mladý člověk ocitne v situaci NEET patří i nízká úroveň vzdělání. U mladých s nízkou úrovní vzdělání je dvakrát vyšší pravděpodobnost, že budou patřit do skupiny NEET, než mladí se středoškolským vzděláním a až třikrát vyšší pravděpodobnost oproti mladým s vysokoškolským vzděláním (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions 2012: 56).

Dle kvalifikovaných odhadů MŠMT (2019a) ve školním roce 2017/2018 předčasně odešlo ze základního vzdělávání 1 422 romských žáků. Tito žáci ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém resp. u desetiletých vzdělávacích programů v desátém ročníku, tedy nemají ukončené základní vzdělání. Ze všech žáků, kteří předčasně odešli ze základního vzdělávání (4 607) (MŠMT 2019a), tvoří romští žáci 31 %. Žáci, kteří nemají ukončené základní vzdělání, jsou pak omezeni v přístupu k dalšímu vzdělávání na střední škole a rovněž v možnostech rekvalifikace nabízené Úřady práce (Bocan a kol. 2018: 12).

Pokud povinnou školní docházku plní téměř všichni romští žáci (98 %), tak vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 3) navštěvuje pouze 45 % romských žáků z těch, kteří by se daného vzdělávání účastnit mohli (z důvodu věku). U obecné populace podíl žáků, kteří navštěvují vyšší sekundární vzdělávání, je téměř dvakrát vyšší (81 %) (FRA 2016: 25).

Dle kvalifikovaných odhadů MŠMT v roce 2018/2019 navštěvovalo střední školy a konzervatoře celkem 5 216 romských žáků. Celkový počet žáků středních škol a konzervatoří byl dle ČSÚ (2019) 424 627. Podíl romských žáků na celkovém počtu žáků, kteří navštěvovali střední školu/konzervatoř v roce 2018/2019, byl tedy pouze 1,2 %. Oproti podílu romských žáků v základním vzdělávání (3,7 %) je to třikrát méně.

6.3.4 Terciární vzdělávání

MŠMT neviduje data o počtu Romů v terciárním vzdělávání a na rozdíl od nižších úrovní vzdělávání v systému vysokoškolského vzdělávání neproběhly sběry kvalifikovaných odhadů. Poměrně nízké zastoupení romských žáků v sekundárním vzdělávání (viz výše) má pravděpodobně rozhodující vliv na zastoupení Romů v terciárním vzdělávání. Podpora pro romské studenty vysokých škol ze strany státu není systémově zajištěna. Finance z OP VVV určené pro marginalizované skupiny nejsou využívány pro zajištění podpory této cílové skupině. Individuálně jsou poskytována stipendia ze strany neziskových organizací, např. organizace Romea, o.p.s. v roce 2018 zveřejnila výzvu na podávání přihlášek do Romského pamětního univerzitního stipendijního programu, který vyhláší Stipendijní program Romského vzdělávacího fondu pro romské vysokoškoláky s trvalým pobytem v Albánii, Bosně a Hercegovině, Bulharsku, Chorvatsku, ČR, Maďarsku, Kosovu, Makedonii, Černé hoře, Rumunsku, Srbsku, Slovensku a Turecku. Za ČR bylo podáno 29 žádostí, z toho v 16 případech bylo stipendium

¹²⁷ Z anglického NEET - not in employment, education, training.

uděleno. Romští vysokoškoláci si v roce 2018 mohli požádat o stipendium také v programu na podporu romských vysokoškolských studentů nadace Open Society Fund Praha (Úřad vlády ČR 2019b: 32).

6.3.5 Podpora inkluzivního a kvalitního vzdělávání

Některé z výzkumů realizovaných v posledních letech poukazují na nedostatky v oblasti připravenosti pedagogů pro práci s romskými dětmi. Podle studie M. Kaleji (2015: 76) se 92% pedagogů základních škol pracujících s dětmi a žáky ze sociálně vyloučeného prostředí dostatečně neorientuje v klíčových tématech vztahujících se k sociálnímu vyloučení a jejich vyjádření k relevantním otázkám z této oblasti nezohledňují aktuální trendy v oblasti společného vzdělávání.¹²⁸ Za znepokojující lze považovat zjištění, že až 96 % pedagogů se domnívá, že žáci z prostředí sociálního vyloučení vykazují projevy mentálního postižení, přestože k tomu nemají stanoven žádný diagnostický závěr. 84 % pedagogů si navíc spojuje romskou etnicitu se sociální exkluzí, což může vést k etnicky laděné negativní stereotypizaci. Stereotypní nastavení značné části pracovníků ve školství potvrdil také výzkum CVVM (2017), v rámci kterého bylo zjištěno, že až 66,7 % dotázaných pracovníků ve školství projevilo nesympatie vůči Romům. Ze sledovaných kategorií povolání to byla nejmenší míra nesympatií, přesto však vysoká.

V rámci studie *Postoje pedagogických pracovníků k vybraným aspektům společného vzdělávání* (Michalík, Jan a kol. 2018: 73-92) bylo sice zjištěno, že až 84,1 % učitelů hodnotilo pozitivně připravenost své školy vzdělávat žáky z jiného etnika, na druhé straně v kategorii úzce spjaté s národností a s otázkou etnicity žáků a s jejich nízkou znalostí vyučovacího jazyka, bylo hodnocení připravenosti školy na vzdělávání těchto žáků výrazně nižší (56,7 %). Dále studie přinesla zjištění, že ze skupin žáků v kategorii SVP měla u učitelů nejvyšší podporu v procesu vzdělávání v běžných školách skupina žáků pocházející z odlišného etnika (77,5 %). Ovšem v případě žáků s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka a paralelně u žáků ze sociálně vyloučeného prostředí se víc než polovina učitelů (52,2 % a 53,7 %) vyjádřila pro to, aby tito žáci byli vzděláváni ve specializovaných třídách nebo tzv. speciálních školách. Současná právní úprava však s takovou segregací nikterak nepočítá. Navíc lze předpokládat, že postoje pedagogů se promítají v konkrétní realizaci jejich pedagogických přístupů při výuce.

Současná pregraduální příprava pedagogů se tématům edukace a sociální exkluze téměř nevěnuje a dle tvrzení M. Kaleji (2015: 79) možnosti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků vykazují značné rezervy na školách všech stupňů vzdělávání. Obsah současného kurikula v povinném vzdělávání pedagogů se přidržuje archetypální podoby romství a nebere ohledy na společenské procesy, změny a vnitřní etnickou diverzifikaci. Mimo socioekonomické situace je to právě osobní zkušenost romských rodin se školou a učiteli, která ovlivňuje úspěch romských žáků ve vzdělávání. Klíčovou roli představují postoje školy a pedagogických pracovníků vůči etnicitě žáků a jejich rodin. K dalším neméně významným faktorům, jež napomáhají procesům inkluze ve vzdělávání, patří otevřenost školy k etnické odlišnosti, podpora romského jazyka a zahrnutí kvalifikovaných zástupců této národnostní menšiny k pedagogickému personálu školy. (Kaleja 2011, Kaleja 2014).

Ze studií také vyplývá, že požadovanou podporu ve vzdělávání romských dětí přinášely pozice asistenta pedagoga, tak jak jí specifikuje zákon o pedagogických pracovnících ve znění pozdějších předpisů, a pozice školních asistentů, jež byla vedením škol zřízena vždy na základě projektových finančních kapacit.

Je zapotřebí však upozornit, že veškerá výzkumná šetření zmiňovaná v této strategii a prováděná do roku 2016 nemohly brát v potaz, že novelou školského zákona byly s účinností od 1. 9. 2016 zavedeny do vzdělávacího systému významné i další inkluzivní komponenty: zaveden byl systém nárokových a státem hrazených podpůrných opatření pro vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami v běžných školách, kdy tato podpůrná opatření cílí i na žáky s potřebami úprav ve vzdělávání a školských službách odpovídajícími kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám. Zrušena byla příloha Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením a všichni žáci s touto diagnózou byli

¹²⁸ Výzkum se uskutečnil ve 13 krajích v ČR (mimo hl. město Prahu) a zapojilo se do něj 2005 respondentů, pedagogů základních škol (Kaleja 2015, 41).

rediagnostikování s cílem zvážení reálných možností jejich zařazení do škol hlavního vzdělávacího proudu. Všechny úpravy ve vzdělávání jsou možné pouze na základě odborné diagnostiky školského poradenského zařízení a nelze je realizovat bez informovaného souhlasu žáka nebo jeho zákonného zástupce. Jedná se o významnou pojistku dodržování práv žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Paralelně se systémem podpůrných opatření pokračuje rezort školství v administraci dotačních výzev specificky zaměřených na podporu školní úspěšnosti romských dětí, žáků a studentů od mateřských škol až po vyšší odborné školy a rozšiřuje od roku 2021 portfolio dotací na školní stravování i o mateřské školy. Efekt implementace proinkluzivních opatření je potřeba sledovat, případně přijímat další opatření.

S inkluzivní reformou podporovalo MŠMT od roku 2016 nákupy nových diagnostických nástrojů do ŠPZ s cílem zajistit spravedlivou diagnostiku speciálních vzdělávacích potřeb všech dětí. V dotačním programu byla zohledňována i doporučení Rady Evropy na eliminaci konkrétních diagnostických nástrojů, které byly etnicky zkreslující. Tyto nástroje byly nahrazeny a od 1. 9. 2016 do konce roku 2018 byly znovu diagnostikovány všechny děti, kterým bylo v minulosti připsáno lehké mentální postižení. S diagnostickými závěry i doporučeními pro vzdělávání dítěte musí také od 1. 9. 2016 souhlasit zákonný zástupce nebo zletilý žák, jinak není možné provádět ve vzdělávání jakékoliv úpravy nad/mimo rámec hlavního vzdělávacího proudu. Data o uskutečněných rediagnostikách, data o inkluzivním vzdělávání a data o vzdělávání romských dětí a žáků jsou průběžně reportována Evropské komisi, Radě Evropy a výborům OSN.

6.3.6. Strategie

Evropská komise v Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů doporučuje členským státům zaměřit se na opatření, která brání všem formám segregace ve vzdělávání. Vyzývá státy, aby zabránily případům nesprávného diagnostikování, které vede k nevhodnému umístování romských žáků do škol pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (Evropská komise, 2021: 22).

V souvislosti s pandemií COVID-19 je mimořádně aktuální také důraz na rozvoj digitální infrastruktury a opatření k předcházení digitálnímu vyloučení, kterým mohou trpět především děti v SVL (Evropská komise, 2020: 22-24). Aby se zmírnily dopady krize na školní výkon, je třeba zaměřit se na doučování marginalizovaných Romů, zlepšení IT dovedností pro romské děti, učitele a rodiče z marginalizovaných komunit; adekvátní digitální infrastrukturu, výukové materiály a zajištění mediátorů pro dálkové vzdělávání Romů. Zásadní je také zajištění prostor pro distanční vzdělávání s přístupem k IT a internetu v marginalizovaných lokalitách, např. v knihovnách a komunitních centrech.

Evropská komise dále doporučuje, aby členské státy podnikly kroky, které „podpoří učitele při řešení rozmanitosti ve třídách prostřednictvím programů profesního rozvoje“ a které budou „vzdělávat učitele a jiné zaměstnance škol v oblastech romské historie, romských kultur a metod rozpoznávání a řešení diskriminace a jejich základních příčin, včetně protiromského smýšlení a nevědomých předsudků.“ (Evropská komise, 2020: 22). Tato opatření pro ČR představují velkou výzvu, protože předpokládají transformaci současného systému vzdělávání, zejména pokud jde o změnu pedagogických přístupů, změnu pohledu na žáka a jeho rodinný kontext a podporu romského jazyka. Klíčové je proto podporovat rozvoj odborných profesních kompetencí pracovníků ve školství.

Dále je potřeba zaměřit se na podporu pedagogicko-psychologického poradenství poskytovaného na školách. Speciálně-pedagogická oblast by v systému poradenství a diagnostiky měla více zohledňovat problematiku sociálního vyloučení, které negativně ovlivňuje úroveň jazykových a komunikačních kompetencí dětí. Je však zapotřebí zmínit, že praxe diagnostiky není v jednotlivých krajích zcela totožná a již v současné době se mnohá školská poradenská zařízení snaží o maximální zohlednění výše uvedeného kontextu při provádění diagnostice. Komplexní podporu žáků se zapojením speciálního pedagogicko-psychologického poradenství je třeba provázat se sociální prací v rodinách, zejména v souvislosti se sociálním vyloučením. Vedle Orgánu sociálně-právní ochrany dětí je potřebné zmínit i sociální práci ve veřejné správě a na Úřadu práce ČR, která je zaměřena, mimo jiné, i na řešení nepříznivé sociální situace rodin a podporu jejich fungování.

Hlavním cílem v dalších letech bude zajistit podmínky pro kvalitní inkluzivní vzdělávání Romů na všech stupních školské vzdělávací soustavy, včetně zajištění podmínek, které mají přímou souvislost s poskytovanou institucionální výchovou a péčí. Je třeba zvýšit účast romských dětí v předškolním

vzdělávání, odstranit diskriminaci a segregaci romských dětí ve vzdělávání a zvýšit úroveň jejich vzdělání. Stejně jako v dalších oblastech i v oblasti vzdělávání je nadále klíčové zajišťovat monitoring a spolehlivá data. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl C: Vzdělávání).

Provádění kvalifikovaných odhadů o zastoupení romských žáků napříč vzdělávacími institucemi je nezbytné pro úspěšnou implementaci rozsudku ESLP *D. H. a ostatní proti České republice* neboť sběr těchto dat tvoří důležitou součást kontrolních procesů monitorujících implementaci provedených opatření. Výbor ministrů Rady Evropy v rámci svého dohledu nad výkonem předmětného rozsudku Českou republiku opakovaně výslovně žádá o dodání statistických údajů, které by dokládaly vliv přijatých opatření na přístup Romů k běžnému vzdělávání (viz např. rozhodnutí Výboru ministrů ze dne 7. června 2017).¹²⁹ Tyto údaje vyžaduje nejen ve vztahu k základním školám, ale i ve vztahu k předškolnímu vzdělávání (viz např. rozhodnutí Výboru ministrů ze dne 25. září 2020).¹³⁰

Význam sběru statistických údajů pro účinný výkon rozsudků ESLP a předcházení diskriminace Romů Výbor ministrů opakovaně potvrzuje i v rámci svého dohledu nad výkonem rozsudku ve věci *Horváth a Kiss proti Maďarsku* (rozsudek ESLP ze dne 29. ledna 2013, č. 11146/11). Předmětná věc se týká rovněž diskriminačního umisťování romských dětí do zvláštních škol určených pro děti s mentálním postižením z důvodu systematického používání nesprávných diagnostických nástrojů vedoucích k jejich nadměrnému zastoupení ve zvláštních školách.

Pokračování v provádění kvalifikovaných odhadů o zastoupení romských dětí v předškolních a školních zařízeních je zároveň klíčem k posouzení rozsahu stávajících problémů a k nastavení účinné politiky státu pro zlepšení přístupu romských žáků ke vzdělávání a zabránění v pokračování jejich diskriminace. Jak stanovil Evropský výbor pro sociální práva vzhledem k povinnosti států bojovat proti diskriminaci, včetně nepřímé diskriminace, sběr a analýza etnických dat jsou klíčové pro řádné posouzení problému a formulaci racionální politiky za účelem poskytnutí ochrany práv plynoucích z Evropské sociální charty [*European Roma Rights Centre (ERRC) proti Itálii*, kolektivní stížnost č. 27/2004, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 7. prosince 2005, § 23]. Výbor konstantě upozorňuje, že z povinnosti zajistit dětem vhodnou sociální, právní a hospodářskou ochranu, včetně jejich práva na vzdělání, podle článku 17 Charty z roku 1961 vyplývá zejména nutnost věnovat zvláštní pozornost znevýhodněným a ohroženým skupinám dětí, včetně dětí z etnických menšin a dětí se zdravotním postižením. Konkrétně ve vztahu k České republice Výbor stanovil, že „je-li obecně uznáváno, že určitá skupina dětí čelí nebo by mohla čelit ve srovnání s většinovou populací nepřiměřeným rizikům, jak je tomu v případě romských dětí i dětí s postižením, státy jsou povinny shromažďovat údaje o rozsahu daného problému. Sběr a analýza těchto údajů (s náležitými zárukami proti narušení soukromí a jiným způsobům zneužití) jsou nepostradatelné pro vytvoření odpovídající strategie a přijetí vhodných opatření k zajištění sociální a ekonomické ochrany dotčených dětí, resp. dětí, které ji potřebují“ [*European Roma Right Centre (ERRC) a Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) proti České republice*, kolektivní stížnost č. 157/2017, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 17. června 2020, § 172]. Předmětná věc se týkala mj. možného diskriminačního nadměrného umisťování romských dětí a dětí s postižením do 3 let věku do ústavů. Právě vzhledem ke skutečnosti, že české orgány neshromažďují výše uvedené nezbytné údaje, dospěl Výbor k názoru, že ze strany státu nebyla přijata opatření zajišťující dětem romského původu a dětem s postižením do 3 let věku vhodnou ochranu a potřebné služby v rozporu s článkem 17 Evropské sociální charty.

¹²⁹ [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["CM/Del/Dec\(2017\)1288/H46-12E"\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{).

¹³⁰ [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["CM/Del/Dec\(2019\)1355/H46-7E"\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{).

7.1 Výchozí unijní rámec

Smlouva o EU v konsolidovaném znění deklaruje v čl. 3 odst. 3 boj proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci a podporu sociální spravedlnosti. Za účelem tohoto boje EU uznává a respektuje právo na pomoc v oblasti bydlení, jejímž cílem je zajistit důstojnou existenci pro všechny, kteří mají nedostatečné prostředky, jak uvádí čl. 34 odst. 3 *Listiny základních práv EU*.

Zákaz diskriminace na základě rasy a etnického původu v oblasti bydlení upravuje čl. 3 odst. 1 písm. h) Směrnice o rasové rovnosti. Zásada rovného zacházení se vztahuje na přístup ke zboží a službám, které jsou k dispozici veřejnosti, včetně ubytování.

Zákaz diskriminace vyplývá rovněž ze článku 14 *Evropské úmluvy o lidských právech*. Také Preambule *Evropské sociální charty* uvádí, že „užívání sociálních práv má být zajištěno bez diskriminace z důvodů rasy, barvy, pohlaví, náboženství, politického názoru, národního původu, nebo sociálního původu.“

V souvislosti s bytovou situací Romů v EU přijal Výbor ministrů Rady Evropy doporučení členským státům Rec (2005) 4 o zlepšení podmínek bydlení Romů a Travellerů v Evropě a doporučení členským státům CM/Rec (2008) 5 o politice zaměřené na Romy a/nebo Travellery v Evropě.

V příloze Zprávy o České republice 2019 týkající se investičních pokynů k financování politiky soudržnosti pro programové období 2021–2027 Evropská komise (2019a: 65) zdůrazňuje potřebu investičních priorit s cílem podpory koordinovaného přístupu k socioekonomické integraci sociálně vyloučených osob, např. Romů, a to „včetně opatření k řešení vyloučení z bydlení.“ Toto doporučení by se mělo realizovat zejména prostřednictvím Integrovaného regionálního operačního programu na období 2021–2027, konkrétně Priority 4 – Zlepšení kvality a dostupnosti sociálních a zdravotních služeb a vzdělávací infrastruktury a zejména Specifického cíle 4.2: Posílení sociálně-ekonomické integrace marginalizovaných komunit, migrantů a znevýhodněných skupin pomocí integrovaných opatření včetně bydlení a sociálních služeb.

7.2 Výchozí národní rámec

Právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace v přístupu k bydlení, pokud je nabízeno veřejnosti nebo při jeho poskytování, upravuje ustanovení § 1 odst. 1 písm. j) antidiskriminačního zákona. Kromě této úpravy jsou pronajímatelé, pokud jednájí jako podnikatelé, resp. realitní makléři, vázáni zákazem diskriminace podle § 6 zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů (dále jen “zákon o ochraně spotřebitele”). Subjektem mimosoudního řešení spotřebitelských sporů byla na základě § 20e písm. d) zákona o ochraně spotřebitele určena Česká obchodní inspekce (dále jen “ČOI”). V případě porušení zákazu diskriminace se pronajímatel (pokud jedná jako podnikatel) a realitní makléř dopustí přestupku podle § 24 odst. 7 písm. c) zákona o ochraně spotřebitele, za který může ČOI udělit pokutu do výše 3 mil. Kč.

Významnou roli v oblasti bytové politiky mají obce, které dle § 35 odst. 2 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů, vytvářejí podmínky pro uspokojování potřeby bydlení svých občanů. V případě, že obec disponuje s obecními byty, uplatňuje rovněž pravidlo rovného přístupu a nediskriminace. Obec může pro účely pronájmu obecních bytů vydat pravidla pro přidělování bytů, v nichž může stanovit podmínky pro možné přidělení bytu, včetně možnosti přednostního přidělení bytu (např. ze sociálních důvodů). MV pak na základě § 124 zákona o obcích vykonává dozor nad souladem pravidel se zákony. V některých pravidlech přidělování obecních bytů možno nalézt nepřímou diskriminaci, kdy zdánlivě neutrální kritéria znevýhodňují určitou skupinu obyvatel, např. Romy. Za nepřímou diskriminaci na základě etnicity při přidělování obecních bytů může být vyhodnoceno zvýhodňující kritérium menšího počtu dětí (MPSV 2015: 94), nebo je za znevýhodňující kritérium považováno pobírání sociálních dávek a chybějící příjem z výdělečné činnosti (KVOP 2019).

Zákon o sociálním bydlení

Jedním z cílů Koncepce sociálního bydlení ČR 2015 – 2025 je zákon o sociálním bydlení.¹³¹ Přijetí tohoto zákona, jehož absenci kritizoval ve své periodické zprávě o ČR Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva již v roce 2014,¹³² deklarovala vláda ve svém programovém prohlášení.¹³³ Hlavním gestorem bylo určeno MMR, MPSV bylo pověřeno jako spolugestor. Práce na věcném záměru zákona však byly v létě 2018 přerušeny, a místo něj MMR připravilo dotačně-úvěrový program Výstavba pro obce, který administruje Státní fond podpory investic, Státní fond podpory investic nahradil v červnu 2020 Zákonem 211/200 Sb., ve znění zákona č. 113/2020 Sb. Státní fond rozvoje bydlení.¹³⁴ Obce z programu mohou financovat pořízení sociálních nebo dostupných bytů a sociálních, smíšených nebo dostupných domů.¹³⁵ Jedním z kritérií pro hodnocení projektů je ověření, „zda je v lokalitě plánovaného investičního záměru dostupná infrastruktura a služby základní občanské vybavenosti a zda realizace záměru nepovede k prostorovému vyloučení osob“ (Státní fond rozvoje bydlení 2019: 4).

Nejvyšší kontrolní úřad (NKÚ) ve své Výroční zprávě za rok 2018 kritizoval roztržitost systému podpory sociálního bydlení. Přestože MMR investovalo do pořízení více než 9 tisíc nájemních bytů v letech 2003 – 2015 celkem 4,9 mld. Kč, již nesledovalo, zda jsou tyto byty využívány cílovými skupinami osob, kterým měly být určeny: „Na vzorku podpořených bytů NKÚ zjistil, že čtvrtina bytů nebyla pronajata cílové skupině osob.“ (NKÚ, 2019: 43).

Absenci zákona o sociálním bydlení identifikoval NKÚ jako jednu ze zásadních překážek v efektivním provádění politiky podpory bydlení v ČR (NKÚ, 2019: 43). NKÚ konstatuje, že zcela chybí definice pojmu a vymezení základních atributů systému sociálního bydlení. Přijetí zákona o sociálním bydlení by k tomuto vymezení přispělo. Podle NKÚ „vzhledem k neustálému odkládání přijetí zákona o sociálním bydlení (...) hrozí riziko, že dostupnost bydlení pro různě ohrožené skupiny obyvatel se bude nadále zhoršovat a počet těchto obyvatel poroste.“ (NKÚ, 2019: 45).

Romské rodiny s dětmi, osamělí romští rodiče, mladí dospělí, kteří odcházejí z ústavní péče, a Romové po výkonu trestu, patří mezi skupiny výrazně ohrožené bytovou nouzí, a tedy i klíčové cílové skupiny sociálního bydlení. Je proto třeba pokračovat v práci na věcném záměru zákona o sociálním bydlení, jenž přispěje k systémovému řešení bytové nouze.

Národní strategické dokumenty

- Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025
- Strategie sociálního začleňování 2021–2030
- Politika územního rozvoje České republiky
- Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+

Mezi základní principy systému sociálního bydlení, tak jak je definuje Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025 (MPSV 2015: 118), patří princip rovnosti a nediskriminace a princip nesegregace. Předcházení „prostorově sociální segregaci s negativními vlivy na sociální soudržnost obyvatel“ je také jednou z republikových priorit v rámci Politiky územního rozvoje České republiky (MMR 2019a: 13). Ve Strategii regionálního rozvoje ČR 2021+ (MMR 2019b: 61-62) se prevenci vzniku, resp. řešení prostorové a sociální segregace věnuje zejména specifický cíl *1.3 Zajistit občanskou vybavenost v dostatečném rozsahu a dostupnosti v jádrech metropolitních oblastí, suburbiích i v širším zázemí a omezit riziko vzniku sociální polarizace a segregovaných či vyloučených lokalit* nebo specifický cíl *2.3: Zajištění dostatečného rozsahu služeb a předcházení vzniku a prohlubování sociálního vyloučení*.

¹³¹ Viz http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Koncepce_socialniho_bydeni_CR_2015-2025.pdf.

¹³² Viz

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmIBEDzFEovLCuWzvmpSkcpMOMDDZmb1V0UOCvRjUa%2BkwOXeldwW%2FDkXuTOM2PxAkv2vqB0w0rV6BGH7z%2Bdk5HgqR2KYdl0jnPqCtNxxuUIEnUkDbe8oyqt2e4>.

¹³³ <https://www.vlada.cz/cz/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-165960/>.

¹³⁴ Více informací zde: <http://www.sfrb.cz/programy-a-podpory/vystavba-pro-obce/>.

¹³⁵ Definice jednotlivých typů bytů/domů vymezuje §2 nařízení vlády ze dne 15. dubna 2019 o podmínkách použití finančních prostředků Státního fondu rozvoje bydlení na pořízení sociálních a dostupných bytů a sociálních, smíšených a dostupných domů.

7.3 Popis situace

Vyloučení z bydlení a prostorová segregace

V roce 2018 vydala Platforma pro sociální bydlení ve spolupráci s organizací Lumos Zprávu o vyloučení z bydlení (PSB, 2018). Jedná se o první dokument za posledních 30 let, který nabízí detailní data o bytové nouzi v ČR. Data byla získána od desítek obcí prostřednictvím zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, od poskytovatelů sociálních služeb a analýzou dat z dávkových systémů. Z výzkumu vyplývá, že v ČR se ve vážné bytové nouzi nachází 83 000 osob v 54 000 domácnostech, z toho 20 500 nezletilých dětí vyrůstá v 9 600 rodinách v závažné bytové nouzi (PSB, 2018: 7). Polovina domácností v závažné bytové nouzi přitom žije na území pouhých čtrnácti obcí s rozšířenou působností. Výzkum ukazuje, že místní samosprávy často nemají přehled o počtu rodin s dětmi v bytové nouzi, protože obce neshromažďují a nevyhodnocují potřebná data. Přestože některá města vlastní až desetitisíce obecních bytů, ze stovek rodin v závažné bytové nouzi se v takových městech k sociálním bytům dostávají jen jednotky. Více než dvě třetiny oslovených měst nepřidělují žádné sociální byty (PSB, 2018: 14).

V souvislosti s novelou zákona o pomoci v hmotné nouzi¹³⁶ z roku 2017 se obce za účelem boje proti tzv. obchodu s chudobou začaly uchýlovat k vyhlášení bezdoplatkových zón. Toušek a kol. definují obchod s chudobou jako „zneužívání situace obyvatel, kteří jsou znevýhodněni na běžném trhu s bydlením, a tak nemohou než přistoupit na placení nájmu a poplatků za ubytování ve výši, která neodpovídá jejich kvalitě a formě.“ (Toušek 2018: 42). Obchodníci s chudobou využívají stavu, kdy stát alokuje vyplácení doplatek na bydlení jako dávku pomoci v hmotné nouzi přímo pronajímateli, např. majiteli ubytovny, který tak může nájemné neúměrně zvyšovat. Nově zákon stanoví, že obec může dát návrh, aby obecní úřad přijal opatření obecné povahy, jímž se vymezí oblast se zvýšenou mírou sociálně nežádoucích jevů. V takto vymezené lokalitě pak nebude osobám, které zde žijí, poskytován doplatek na bydlení. Vyhlášení opatření obecné povahy na území obce se nedotýká těch příjemců doplatku na bydlení, kteří měli písemný právní titul k užívání bydlení datovaný před vyhlášením opatření obecné povahy, a to ani v případě, pokud se jim tento právní titul prodlužuje. Na základě ust. § 33 odst. 9 zákona o pomoci v hmotné nouzi se právní úprava nároku na doplatek na bydlení, v případech, kdy nárok nevznikne z důvodu, že se jedná o oblast se zvýšeným výskytem nežádoucích jevů, nedotkne také příjemců dávky, kteří se stali vlastníky, resp. uživateli bytu, jiného obytného prostoru či ubytovacího zařízení ještě před vydáním příslušného opatření obecné povahy.

Na konci roku 2018 již byly bezdoplatkové zóny vyhlášeny na území 52 obcí, v některých obcích však byly zásahem krajů zrušeny. Výzkum Platformy pro sociální bydlení ukázal, že tyto kroky vedly spíše než k efektivnímu řešení bytové nouze a předcházení vzniku oblastí prostorového vyloučení k migraci nejchudších, a tedy k vzniku vyloučených lokalit na jiných místech, a tím k přesouvání problému. Současně způsobily propad nejchudších mimo systém sociální podpory. V roce 2017 podala skupina senátorů návrh na zrušení příslušných ustanovení zákona (§ 33 odst. 9 a § 33d zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů), kterým se v době přípravy této Strategie (2021) stále zabýval Ústavní soud.¹³⁷ Bezdoplatkové zóny byly také jedním z důvodů kolektivní stížnosti, kterou v únoru 2020 proti ČR podala k Evropskému výboru pro sociální práva Evropská federace národních organizací pracujících s lidmi bez domova.¹³⁸ V Závěrečné zprávě z šetření o ČR z roku 2019 Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace doporučuje, aby ČR vyhlášení bezdoplatkových zón obcemi zastavila (CERD, 2019: 4).

Romové tvoří jednu z nejohroženějších skupin na trhu s bydlením nejen z důvodu jejich velkého zastoupení mezi nízkopříjmovými domácnostmi, ale především z důvodu diskriminace a anticiganismu. Anticiganistické postoje se mohou projevit např. v pravidlech pro přidělování obecních bytů či v latentní neochotě poskytnout byt majitelem nemovitosti. Zavádění bezdoplatkových zón tak v posledních letech dopadalo mimořádně silně právě na Romy. V roce 2020 se Nejvyšší správní soud zabýval kasační stížností v případě romské rodiny s pěti dětmi z Ústí nad Labem. Ta se musela

¹³⁶ 5. dubna 2017 byl publikován ve Sbírce zákonů pod č. 98/2017 Sb. zákon ze dne 8. března 2017, kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁷ Viz https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Navrhy/PI_US_40_17_navrh.pdf.

¹³⁸ Viz <https://rm.coe.int/cc191casedoc1-en/16809cdf24>.

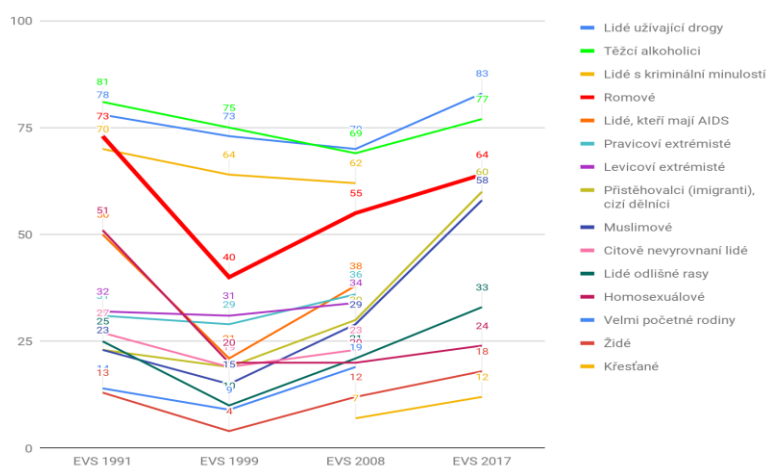
vystěhovat z ubytovny, která byla uzavřena v situaci, kdy město vyhlásilo na celém svém území opatření obecné povahy, a rodina po přestěhování nemohla nárokovat doplatek na bydlení. Rodina od té doby neúspěšně hledala stabilní bydlení a žila v azylových domech. Nejvyšší správní soud konstatoval, že vyhlášení bezdoplatkové zóny se mohlo dotknout práv stěžovatelů na bydlení a soukromý život.¹³⁹

Diskriminace na trhu s bydlením

Na základě dat FRA z roku 2016 se čtvrtina oslovených Romů v ČR cítila diskriminována v přístupu k bydlení v předchozích 12 měsících a až 65 % v posledních 5 letech. Ve srovnání s dalšími státy, které byly zařazeny do výzkumu, byla míra pociťované diskriminace v přístupu k bydlení v ČR druhá nejvyšší (FRA 2016: 37-38).¹⁴⁰

Dále z výsledků výzkumu *European Values Study* (Rabušic, Chromková 2018) uskutečněného v průběhu roku 2017 vyplynulo, že sousedy romského původu by nechtěli téměř dvě třetiny (64 %) respondentů v ČR. Vyšší míra antipatie v rámci sousedského vztahu byla zaznamenána už jen v souvislosti s případným sousedstvím s těžkými alkoholiky (77 %) a uživateli drog (83 %). Při srovnání s výsledky předchozích výzkumů (1991, 1999, 2008) se za necelé dvě dekády (od roku 1999) zvýšil počet dotázaných, kteří by nechtěli Roma za souseda, o víc než polovinu. Zatímco mezi lety 1991 a 1999 můžeme sledovat významný pokles negativních odpovědí u sledované otázky, od roku 1999 dochází ke kontinuálnímu nárůstu odmítnutí sousedství s Romy přibližně vždy o 10 % vždy po devíti letech (viz Graf 4: Antipatie v rámci případného sousedského vztahu u jednotlivých sociálních skupin).

Graf 4: Antipatie v rámci případného sousedského vztahu u jednotlivých sociálních skupin

Zdroj: Rabušic L. a Chromková M., 2018. *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017. Pramenná publikace European Values Study.*

Výzkumem *European Values Study* (Rabušic, Chromková 2018) byl prokázán pouze mírný vliv sociodemografických faktorů (věk, pohlaví, vzdělání, místo bydliště) v roce 2017 na postoj respondentů vůči Romům. Romy za sousedy by nechtělo 61 % až 68 % respondentů napříč jednotlivými sociodemografickými skupinami. Nejvíce negativních vyjádření bylo zaznamenáno mezi obyvateli sídel o počtu mezi 20 000 až 100 000 obyvatel (68 %), mezi respondenty s nejvyšším dosaženým středoškolským vzděláním (67 %) a u lidí nad 60 let věku (67 %). Naopak nejnižší míra negativního vyjádření vůči možnosti sousedství s Romy byla zaznamenána u respondentů s nejvyšším dosaženým základním vzděláním (61 %), v případě respondentů bydlících v sídlech o velikosti 5 000 až 20 000 obyvatel (61 %) a v Praze (62 %) (viz Tabulka 9: Nechtěné sousedství Romů podle sociodemografických skupin). Z dlouhodobého hlediska lze na základě výzkumů *European Values*

¹³⁹ Viz https://forumhr.eu/wp-content/uploads/2020/05/NSS_rozsudek_usti.pdf.

¹⁴⁰ Výzkum probíhal v 9 státech EU. V míře výskytu diskriminace na základě romského původu v oblasti bydlení v posledních 12 měsících ČR předstihlo Maďarsko, v posledních 5 letech Portugalsko (FRA 2016: 37-38).

Study vysledovat několik proměn v rámci jednotlivých sociodemografických skupin. Neochota mít za sousedy Romy je od posledních dvou šetření vyšší u mužů než u žen, postupně se vyrovnává u všech věkových kategorií a především od posledního výzkumu (2017) narůstá mezi lidmi se středoškolským a vysokoškolským vzděláním, což může souviset s postupným pronikáním anticiganismu do mainstreamové rétoriky politických stran a médií.¹⁴¹

Tabulka 9: Nechtěné sousedství Romů podle sociodemografických skupin¹⁴²

Sociodemografické faktory	Sociodemografické skupiny	EVS 1991 (%)	EVS 1999 (%)	EVS 2008 (%)	EVS 2017 (%)
Celkem		73	40	55	64
Pohlaví	muž	73	39	59	66
	žena	74	41	51	63
Věk	18–29	74	38	53	63
	30–44	69	46	55	65
	45–59	73	36	54	64
	60 +	78	38	55	67
Vzdělání	základní	75	44	59	61
	vyučen(a)	75	41	53	65
	středoškolské	72	38	56	67
	vysokoškolské	70	34	51	62
Obec	do 4 999	72	38	46	66
	5 000–19 999	71	44	56	61
	20 000–99 999	77	40	64	68
	100 000 +	75	39	58	62
Region	Praha	76	36	42	62
	Čechy	74	39	55	65
	Morava	72	42	59	65

Zdroj: Rabušic L. a Chromková Manea B-E., 2018. Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017: pramenná publikace European Values Study.

¹⁴¹ Blíže viz kapitola: Anticiganismus

¹⁴² Otázka: "Uved'te, zda byste nechtěl/a mít za sousedy Romy?"

Výzkum CERGE-EI z roku 2013 (Bartoš, Bauer, Chytilová, Matějka 2013: 17) ukázal, že zájemci o byt se jmény¹⁴³ typickými pro etnické menšiny mají výrazně nižší šanci získat pozvánku k prohlídce bytu ze strany pronajímatelů. Zájemci s česky znějícím jménem byli pozváni k prohlídce bytu v 78 % případů, kdežto zájemci s romsky znějícím jménem pouze ve 43 % případů.¹⁴⁴ Pokud měli tedy pronajímatelé k dispozici pouze jméno zájemce o byt, o 90 % častěji se rozhodli, že pozvou na prohlídku uchazeče se jménem typickým pro většinovou populaci. V případě, že zájemci do žádosti uvedli odkaz na svoji webovou stránku, pronajímatelé klikli na odkaz častěji (o 24 %) u zájemců s menšinovými jmény. Zatímco dostupné informace o zájemci s většinově znějícím jménem neměly vliv na rozhodnutí pronajímatele pozvat zájemce na pohovor, šance pozvání na pohovor u zájemců s menšinovými jmény rostla s množstvím (pozitivních) informací, které o sobě poskytl.¹⁴⁵

Konkrétními příklady diskriminace v bydlení se v minulosti zabývala jak veřejná ochránkyně práv¹⁴⁶, tak ČOI¹⁴⁷ a soudy.¹⁴⁸ Pro další případy diskriminace jsou významné zejména rozhodnutí soudů, které potvrdily přímou diskriminaci, pokud došlo k odmítnutí romského zájemce o veřejně nabízené bydlení. V těchto sporech bylo jednak demonstrováno, že výkon vlastnického práva není absolutní, ale omezený právy jiných osob a zároveň při dokazování diskriminace lze jako důkazní prostředek použít utajenou nahrávku, která vznikla jako výsledek situačního testování (Nehudková 2018).

7.3.1 Sociálně vyloučené lokality

Podle *Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR* (GAC spol. s r. o.: 2015a, GAC spol. s r. o.: 2015b) se v ČR nachází 606 sociálně vyloučených lokalit ve 297 obcích, přičemž přibližně 80 % obyvatel lokalit tvoří Romové. Vznik SVL je spojen s bytovou politikou samospráv a převodem státního bytového fondu v roce 1991. Do vybraných nemovitostí byli obcemi sestěhováváni výhradně sociálně slabí obyvatelé, převážně Romové, na něž restrukturalizace ekonomiky dopadla nejhůře (Baršová 2002). Ještě v roce 2006 podle analýzy SVL z roku 2006 se nacházelo 58 % identifikovaných SVL ve vlastnictví obcí (GAC spol. s r. o.: 2006: 14), tedy 20 % více než je stav podle analýzy SVL z roku 2017 (Toušek 2018: 44). Statisticky tak Romové tvořili v určitých nemovitostech ve vlastnictví obcí většinu. Postupně se obce rozhodly tyto lokality a nemovitosti privatizovat, případně jejich obyvatele vystěhovat čímž došlo k přenesení problémům SVL do privátní sféry (srov. např. Růžička 2011, Toušek 2009, Toušek a kol. 2007) a ke vzniku fenoménu identifikovaného jako tzv. "obchod s chudobou".

Navzdory tomu, že objem prostředků, které MPSV vynakládalo na příspěvky a doplatky na bydlení v období 2006–2014, narůstal,¹⁴⁹ počet sociálně vyloučených lokalit se téměř zdvojnásobil (z 310 lokalit ve 167 obcích na 606 lokalit ve 297 obcích), přičemž v Moravskoslezském a Karlovarském kraji vzrostl více než třikrát.¹⁵⁰ Odhadovaný počet lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách se pohybuje mezi 95 000 až 115 000, přičemž dle odhadů až 80 % tvoří Romové.¹⁵¹ V porovnání s rokem 2006 přibývá vyloučených lokalit, ve kterých Romové tvoří většinu obyvatel, byť jsou tyto lokality stále v menšině a v percepci většinové společnosti jsou stále označovány za romské. V nedávné době se obyvatelé

¹⁴³ V rámci výzkumu došlo k použití křestního jména i příjmení typického pro etnické menšiny. U romské menšiny bylo použito jméno "Gejza Horváth, které si v provedeném předvýzkumu spojilo s romskou minoritou 82 % respondentů. V rámci komparace bylo použito i typicky české a vietnamské křestní jméno a příjmení (Bartoš, Bauer, Chytilová, Matějka 2013: 15).

¹⁴⁴ U zájemců o bydlení s asijsky znějícím jménem došlo k pozvání pouze u 39 % případů, což může být způsobeno nižší mírou identifikace asijského jména s vietnamskou etnicitou (90 %) oproti identifikace romsky znějícího jména s romskou etnicitou (82 %). Poptávající email byl odeslán ve stejném znění bez pravopisných chyb a bez pozměněné syntaxe (Bartoš, Bauer, Chytilová, Matějka 2013: 15-17).

¹⁴⁵ Informace o dosaženém středoškolském vzdělání, zaměstnání, stabilním příjmu, nekuřáctví apod. Jak u zájemců se jménem typickým pro většinovou společnost, tak se jmény typickými pro menšiny byly uvedeny stejné informace (Bartoš, Bauer, Chytilová, Matějka 2013: 15-16).

¹⁴⁶ Např. stanovisko veřejné ochránkyně práv ze dne 10. září 2014, sp. zn. 112/2012/DIS, dostupné z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/2000>, zpráva ze dne 19. dubna 2016, sp. zn. 6780/2014/VOP, dostupné z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/3922>

¹⁴⁷ Např. odmítnutí pronájmu Romům v obci v obci Velký Týnec v roce 2018, blíže: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ne-romy-ne-male-deti-obchodni-inspekce-loni-zjistila-13-pripadu-diskriminace-zakazniku>

¹⁴⁸ Rozsudek OS v Litoměřicích ze 14. 8. 2015, sp. zn. 14 C 46/2013. Rozsudek KS v Ostravě z 13. 11. 2015, č. j. 71 Co 164/2015-

¹¹³ Rozsudek VS v Olomouci ze 7. 1. 2016, sp. zn. 1 Co 124/2015.

¹⁴⁹ <https://www.nku.cz/assets/publikace-a-dokumenty/vyrocní-zprava/vyrocní-zprava-nku-2018.pdf>.

¹⁵⁰ https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analýza_sociálně_vyloučených_lokalit_gac.pdf. Str. 11.

¹⁵¹ https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analýza_sociálně_vyloučených_lokalit_gac.pdf. Str. 11.

sociálně vyloučených lokalit stěhovali do odlehlejších obcí s méně funkční infrastrukturou, které mají menší možnosti sociální vyloučení řešit.

Přestože u populace ČR dlouhodobě stoupá počet osob žijících v bytech v osobním vlastnictví u osob žijících v SVL zůstává počet neměnný (10 %) (srov. GAC spol. s r. o. 2016: 16). Významně se však zvyšuje podíl osob bydlících v SVL v soukromém nájemním bydlení (41 %) na úkor bydlení obecního. Na základě výzkumu v SVL v ČR realizovaného Touškem a kol. (2018: 44) bydlí v ubytovných minimálně 16 % obyvatel SVL.¹⁵² (viz Tabulka 10: Srovnání populací SVL a populace bydlící mimo SVL dle typu bydlení v roce 2017).

Pro SVL je typická rozsáhlá zadluženost domácností. Např. Obrnice v Ústeckém kraji, jinak příklad úspěšné romské integrace, jsou podle výzkumu organizace Otevřená společnost obcí s největším množstvím exekucí na počet obyvatel v ČR (51,2%).¹⁵³ V Ústeckém kraji je celorepublikově situace nejkritičtější. V roce 2019 zde celkový počet exekucí činil 687 059 a podíl osob v exekuci 16,7 %. Na druhém místě byl Karlovarský kraj s 212 296 exekucemi a podílem osob v exekuci 16,3%.¹⁵⁴

V roce 2019 se mostecký magistrát pokusil vyřešit bytovou nouzi Romů tím, že je plánoval z domů v havarijním stavu v SVL vystěhovat do tzv. „modulárního/kontejnerového bydlení“, na jehož realizaci vyhlásil soutěž. Opatření byla kritizována romskou komunitou, která vnímá tento typ bydlení jako nedůstojný substandard, nevládním sektorem i opozičními politiky. Byla zmiňována energetická neefektivnost, segregáčnický charakter a podoba s kontejnerovými domy, do nichž byli v roce 2006 vystěhováni Romové ve Vsetíně. Rovněž veřejná ochránkyně práv vyhodnotila záměr města vystavět v lokalitě Chanova modulární bydlení tak, že tato výstavba posílí segregaci romských obyvatel Chanova a představuje diskriminaci v oblasti bydlení z důvodu etnického původu.¹⁵⁵ Návrh rozpoutal diskuzi o možném financování „modulárního/kontejnerového“ bydlení z dotací MMR „Výstavba pro obce“. Podle § 11 odst. (2) písm. d) *nařízení vlády o podmínkách použití finančních prostředků Státního fondu rozvoje bydlení na pořízení sociálních a dostupných bytů a sociálních, smíšených a dostupných domů* č. 112/2019 Sb. nesmí investiční záměr vést k prostorovému vyloučení osob a musí vést ke zlepšení sociální situace v obci.¹⁵⁶ Realizace investičního záměru „modulového/kontejnerového“ bydlení v SVL by tak byla v rozporu s požadavkem nařízení vlády. V době přípravy Strategie město Most od záměru neustoupilo a na výstavbu vyčlenilo 25 000 000 z vlastního rozpočtu.

Článek 16 *Evropské sociální charty* stanoví právo rodiny na sociální, právní a hospodářskou ochranu. Evropský výbor pro sociální práva ve svém rozhodnutí o přípustnosti stížnosti č. 104/2014, *Evropské fórum Romů a travelerů proti České republice*, zdůraznil, že pro naplnění článku 16 musejí státy zajistit, aby bydlení splňovalo potřebný standard a zahrnovalo základní služby, jako je např. topení a elektřina.¹⁵⁷ Výbor dále konstatuje, že práva zaručená *Evropskou sociální chartou* nesmějí zůstat jen v teoretické rovině, nýbrž musejí být státy aktivně a konkrétně realizována.¹⁵⁸ Právě nízká kvalita bydlení je jedním z největších problémů sociálně vyloučených lokalit. Byty jsou staré, přeplněné, nezateplené, v nevyhovujícím stavu. Sociální zařízení na ubytovných je často sdíleno mnoha osobami, výjimkou není např. nefunkční kanalizace, jeden vodovodní kohoutek sdílený několika bytovými jednotkami, štěnice, plíseň či absence elektřiny. Nájem v sociálně vyloučených lokalitách jsou přes nízkou kvalitu bydlení nepřiměřeně vysoké. Havarijní stav obydlí představuje významná zdravotní rizika pro rezidenty, zejména děti, které současně trpí nedostatkem soukromí a prostoru pro kvalitní školní přípravu a odpočinek. Vážným problémem SVL je také nedostatečná právní ochrana nájemníků, chybějící nájemní smlouvy a nefunkční správa bytového fondu (GAC spol. s r. o.: 2015a). Kvůli havarijnímu stavu objektů a ubytoven v SVL jsou romští nájemníci často nuceni se vystěhovat, a ocitají

¹⁵² Hodnota 16 % je pouze orientační, neboť při realizaci výzkumu nebyl výzkumníkům do všech ubytoven umožněn přístup a zároveň některé bytové domy a dílčí bytové jednotky jsou sice z právního hlediska provozovány jako ubytovny, ačkoliv tak na přímo nepůsobí (Toušek a kol. 2018).

¹⁵³ <http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>.

¹⁵⁴ <http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>.

¹⁵⁵ Posouzení ve věci plánované výstavby modulového bydlení na sídlišti Chanov a zpráva o šetření výkonu sociální práce Magistrátem města Mostu z vlastní iniciativy. Sp.zn.: 5131/2019/VOP/JMK, Č.j.: KVOP-7842/2020.

¹⁵⁶ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-112>.

¹⁵⁷ https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkHmH2bYG/content/no-104-2014-european-roma-and-travellers-forum-ertf-v-czech-republic?inheritRedirect=false.

¹⁵⁸ International Commission of Jurists proti Portugalsku, stížnost č. 1/1998, rozhodnutí o přípustnosti ze dne 9. září 1999, § 32.

se tak v bludném kruhu bytové nouze. Při hledání náhradního bydlení často dochází k rozdělení rodin (ženy s dětmi končí v azylových domech, muži na jiných ubytovnách, někdy jsou děti umisťovány do dětských domovů). V minulosti byly romské rodiny vystěhovány z objektů v havarijním stavu např. v Ústí nad Labem (Krásné Březno a Předlice) a v Ostravě (Přednádraží) (2013), Kyjově (2014) či Litvínově (2015).

Tabulka 10: Srovnání populací SVL a populace bydlic mimo SVL dle typu bydlení v roce 2017

	SVL		mimo SVL	
	abs.	%	abs.	%
Neurčeno k bydlení	8	0,3	2	0,3
Bez nájemní smlouvy	9	0,4	1	0,2
Rodinný dům v nájmu	30	1,2	9	1,5
Rodinný dům v osobním vlastnictví	86	3,4	103	17,5
Byt v osobním/družstevním vlastnictví	237	9,2	242	41,0
Ubytovna	407	15,9	3	0,5
Obecní byt v nájmu	735	28,6	92	15,6
Soukromý byt v nájmu	1 054	41,0	138	23,4
Celkem	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Toušek, Ladislav a kol., 2018. *Labyrintem zločinu a chudoby. Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučené lokalitě*, str. 44.

Velký problém SVL představuje přelidnění domácností. Podle analýzy Touška a kol. (2018: 44) byl průměrný počet členů bytových domácností 3,43 osob v SVL v roce 2017 oproti 2,47 osobám u populace v ČR v roce 2011 (ČSÚ 2013).¹⁵⁹ Zároveň je 28,5 % domácností SVL obýváno pěti a více osobami (viz Tabulka 11: Počet členů bytových domácností v populaci SVL (2017) a v obecné populaci v ČR (2011)). Fakt, že Romové žijí v méně kvalitním bydlení, než obecná populace potvrdilo i šetření FRA z roku 2016. Pokud pro obecnou populaci platilo, že na osobu v domácnosti připadlo 1,4 místnosti,

¹⁵⁹ Průměrná hodnota 3,43 osob v domácnosti odpovídá sociodemografickému trendu v Československu z 30. a 40. let 20. století. V roce 1930 byl na území Československa průměrný počet členů domácnosti 3,67 a v roce 1950 3,14 (ČSÚ 2013, Toušek a kol. 2018: 44).

u Romů to bylo pouze 0,7 místnosti. Ve srovnání s obecnou populací (3,8 %) Romové považovali své obydlí za příliš tmavé 4,5 krát častěji (17 %) než většinová populace. V obydlí se zatékající střechou, vlhkými zdmi, podlahami nebo základy nebo s hnilobou v okenních rámech či podlaze žilo 21 % Romů, z obecné populace se s těmito těžkostmi potýkalo 9,2 % osob. V oblastech postižených znečištěním žilo 41 % dotázaných Romů a 46 % z romských respondentů uvedlo, že žije v oblastech s vyskytující se kriminalitou, násilím nebo vandalismem, kdežto u obecné populace je to třikrát méně. Přelidnění romských domácností představuje mimořádně aktuální problém v souvislosti s krizí pandemie COVID-19. Spolu s omezeným přístupem k hygienické a sanitární infrastruktuře může způsobit, že břemeno pandemie neúměrně zatíží nejchudší segregované komunity (Evropská komise, 2020: 7).

Tabulka 11: Počet členů bytových domácností v populaci SVL (2017) a v obecné populaci v ČR (2011)

	SVL		ČR	
	abs.	%	abs.	%
Počet osob				
1	417	16,3	1 214 201	29,6
2	617	24,1	1 211 977	29,5
3	430	16,8	737 515	18,0
4	417	16,3	629 420	15,3
5+	685	26,7	311 522	7,6
Celkem	2 566	100,0	4 104 635	100,0
Průměrný počet	3,43	x	2,47	x

Zdroj: Toušek, Ladislav a kol., 2018. Labyrintem zločinu a chudoby. Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučené lokalitě, str. 45.

SVL se vyznačují velkou dynamikou, jak ve vztahu k jejich vzniku a zániku, tak proměně vlastnické struktury, a především v rámci migrace jejich obyvatel především na úrovni mikroregionů a u větších obcí na úrovni katastru obce. Za hlavní příčiny lze považovat dluhy na nájemném, formální a neformální politiku obcí, vliv příbuzenských sítí a cílenou nabídku tzv. obchodníků s chudobou skupujících levné nemovitosti (Toušek a kol. 2018: 46 a blíže viz Foldynová a kol. 2016, GAC spol. s r. o. 2015a, Gryga a Stöckelová 2006, Kafková a kol. 2012, Kašparová 2008). Na základě výzkumu uskutečněného v roce 2017 (Toušek 2018: 46) žilo na stejné adrese pouze 6 % respondentů od narození, 58 % změnilo za posledních 5 let svou adresu a 25 % za posledních 5 let se přistěhovalo do obce, v níž žili v době sběru dat (2017) v posledních 5 letech (viz Tabulka 12: Délka bydlení v obci a na současné adrese u populace v SVL a u populace žijící mimo SVL v roce 2017).

Tabulka 12: Délka bydlení v obci a na současné adrese u populace v SVL a u populace žijící mimo SVL v roce 2017

	Na adrese				V obci			
	SVL		mimo SVL		SVL		mimo SVL	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Méně než 1 měsíc	11	0,4	9	1,5	3	0,1	1	0,2
1 měsíc až 6 měsíců	331	12,9	35	5,9	122	4,8	8	1,4
6 měsíců až 1 rok	244	9,5	17	2,9	91	3,6	8	1,4
1 rok až 5 let	869	33,9	142	24,1	425	16,6	65	11,0
6 let až 10 let	383	14,9	86	14,6	262	10,2	55	9,3
11 až 20 let	280	10,9	72	12,2	244	9,5	64	10,8
Více než 20 let	286	11,2	144	24,4	570	22,2	165	28,0
Od narození	162	6,3	85	14,4	849	33,1	224	38,0
Celkem	2 566	100,0	590	100,0	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Toušek, Ladislav a kol., 2018. *Labyrintem zločinu a chudoby. Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučené lokalitě*, str. 46.

Nástrojem na podporu obcí, které mají na svém území sociálně vyloučenou lokalitu (SVL), je Agentura pro sociální začleňování. V době přípravy Strategie Agentura spolupracovala se 169 obcemi ČR.¹⁶⁰ Obcím pomáhá mapovat problémy SVL, připravit a nastavit procesy pro řešení problémů a získat finanční prostředky pro uskutečnění těchto řešení (Agentura pro sociální začleňování: 2019). Při RVZRM působí Monitorovací výbor pro činnost Agentury pro sociální začleňování (dále jen "Monitorovací výbor"). Výbor sleduje naplňování cílů Agentury a její působení v SVL, zejména ve kterých žijí Romové. Podle čl. 2 Statutu Monitorovacího výboru se Monitorovací výbor vyjadřuje k lokalitám, ve kterých bude Agentura působit, pravidelně sleduje a vyhodnocuje činnost Agentury

¹⁶⁰ Viz webové stránky Agentury pro sociální začleňování <https://www.socialni-zaclenovani.cz/lokality/>.

v obcích, v a další.¹⁶¹ Od roku 2020 Monitorovací výbor však již neschvaluje výběr lokalit, ve kterých bude Agentura působit.

Důležitým nástrojem na podporu obcí, které mají na svém území SVL, je také zákonem garantovaná podpora sociální práce (krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností a pověřené obecní úřady – podle zákona o sociálních službách a podle zákona o pomoci v hmotné nouzi).

Strategie

Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace v Závěrečné zprávě z šetření o ČR z roku 2019 vyjádřil znepokojení nad přetrvávající diskriminací Romů na trhu s bydlením a nad vysokým podílem Romů žijících na ubytovnách v sociálně vyloučených lokalitách, kteří jsou ohroženi nestabilitou a rizikem nuceného vystěhování. Doporučuje, aby stát podporoval přístup Romů k důstojnému a bezpečnému bydlení. Spolu s rozvojem sociálního a nesegregovaného bydlení má stát bojovat proti diskriminačním praktikám a zneužívání znevýhodnění Romů na trhu s bydlením a zajistit, aby k nucenému vystěhování docházelo pouze jako k nejzazší možnosti (CERD, 2019: 4).

Evropská komise v Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 vyzývá členské státy, aby posilovaly veřejné orgány zodpovědné za bydlení, a poskytly jim zdroje k mapování potřeb v oblasti bydlení a monitorování segregace. Pro řešení problémů s bydlením doporučuje zapojení dotčených romských komunit. Státy mají organizovat a zajistit podporu pro osoby, kterým hrozí nucené vystěhování a osobám v bytové nouzi poskytovat sociální podporu. Důraz je kladen také na programy integrovaného bydlení pro Romy a kombinaci mikroúvěrů na stavbu a údržbu bydlení s programy finanční gramotnosti (Evropská komise, 2021: 25).

Jak ukázala výzkumná studie Platformy pro sociální bydlení, stát ani obce často nedisponují klíčovými daty. Bez dat lze však těžko podnikat systémové kroky. K efektivnímu snížení diskriminace a segregace v přístupu k bydlení mohou proto vést opatření spojená s monitoringem a získávání dat, jako např. pokračování monitoringu diskriminace Romů v přístupu k bydlení, monitoring přítomnosti Romů v sociálně segregovaných lokalitách, cílené sledování situace na trhu s byty a monitoring počtu osob a rodin v závažné bytové tísni. Strategie si také klade za cíl zvýšit kvalitu a dostupnost bydlení osob trpících sociálním vyloučením. Je zapotřebí zaměřit se na prostorovou přiměřenost bydlení především vícečlenných rodin. V posledních letech se především v souvislosti s nuceným vystěhováním romských rodin z ubytoven v sociálně vyloučených lokalitách ukazuje, že práci státu často efektivně doplňují (a v mnoha případech suplují) nestátní neziskové organizace a neformální občanské iniciativy, které znají situaci v terénu a mají důvěru romských komunit. Je proto klíčové zapojit je do řešení bytové nouze Romů a pokračovat v podpoře těchto subjektů.

Jako pozitivní příklad dobré praxe a možnou inspiraci pro řešení problému bytové nouze Romů lze uvést projekt *housing first* (bydlení především), který se v zahraničí osvědčil jako úspěšné opatření k prevenci bezdomovectví. V rámci pilotního testování rychlého zabydlení rodin s dětmi, „Rapid Re-housing“, poskytl Magistrát města Brna a několik brněnských městských částí v roce 2016 bydlení v nesegregovaných obecních bytech padesáti rodinám v dlouhodobé bytové nouzi, z nichž ze dvou třetin se jednalo o rodiny romské. Dopad největšího projektu zaměřeného na řešení bytové nouze rodin od roku 1989 a financovaného z fondů ESF průběžně vyhodnocovali vědci z Ostravské univerzity a Masarykovy univerzity v Brně. Výzkum ukázal, že pokud rodiny v bytové tísni dostanou stabilní bydlení, zázemí a adekvátní podporu, jsou schopné se postavit na vlastní nohy a bydlení si do budoucna udržet.¹⁶² U sledovaných rodin došlo ke zlepšení školní docházky a školních výsledků dětí, ke zvýšení subjektivního pocitu bezpečí a pohody a k vyššímu poměru sjednocení rodin, které byly předtím z důvodů bytové nouze nuceny žít odděleně. Kromě konkrétních výsledků projektu se také podařilo diskurzivně přerámovat tzv. „romskou otázku“ na problém bytové nouze rodin, který má možné řešení,

¹⁶¹ Statut Monitorovacího výboru pro činnost Agentury pro sociální začleňování.

¹⁶² Viz Závěrečná evaluační zpráva projektu: https://drive.google.com/file/d/1B8WJuQ1PG5k7J6V_EAuU8SQgQhFDY2t5/view.

jež může být sledováno a hodnoceno.¹⁶³ Brněnský program „Rapid Re-housing“ získal v roce 2017 prestižní cenu za nejlepší evropský projekt ukončování bezdomovectví udělovanou Evropskou komisí a Evropskou federací národních organizací pracujících s lidmi bez domova.¹⁶⁴ V roce 2020 ve spolupráci s MPSV pilotně ověřovalo lokální systémy sociálního bydlení nebo zavádělo přístup *housing first* přes 20 obcí napříč ČR.¹⁶⁵

Sociální exkluze má své strukturální příčiny. Je silně provázána s charakterem trhu práce, sociální politikou a praxí samospráv ve vztahu k sociální oblasti.¹⁶⁶ Odstranění segregace a diskriminace Romů na trhu s bydlením může být dosaženo pouze za předpokladu, že bude souběžně naplňován strategický cíl v oblasti zaměstnanosti, tj. odstranit diskriminaci Romů na pracovním trhu, a prevence ztráty bydlení bude řešena ve spolupráci s úřady práce a bude provázána se sociální prací. Problematika v oblasti bydlení tak předpokládá komplexní řešení ve spolupráci a koordinaci postupů ministerských rezortů a v plnění vládou přijatých sektorových a rozvojových strategií klíčových pro inkluzi romské národnostní menšiny. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl D: Bydlení).

¹⁶³ Viz <https://hf.socialnibydleni.org/rapid-re-housing-brno>.

¹⁶⁴ Viz www.feantsa.org/download/fea-007-17-eu-funding_ok7885765817773537732.pdf.

¹⁶⁵ Viz www.socialnibydleni.mpsv.cz/cs/o-projektu/projekty-obci-a-interaktivni-mapa.

¹⁶⁶ Viz www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace.

8.1 Výchozí unijní rámec

V primárním právu EU je stanoveno, že politiky EU budou přihlížet k podpoře vysoké úrovně zaměstnanosti a boji proti sociálnímu vyloučení (čl. 9 *Smlouvy o fungování EU*) a cílit na zlepšování životních a pracovních podmínek (čl. 151 *Smlouvy o fungování EU*). Zákaz diskriminace na základě rasy a etnického původu v oblasti zaměstnání je upraven v čl. 3 odst. 1 písm. a) Směrnice o rasové rovnosti. Zásada rovného zacházení podle Směrnice o rasové rovnosti se vztahuje na podmínky přístupu k zaměstnání, přístupu k odbornému poradenství, rekvalifikaci, podmínky zaměstnání a pracovní podmínky či členství v odborových organizacích. Podle čl. 15 *Listiny základních práv EU* má každý právo pracovat a vykonávat svobodně zvolené nebo přijaté povolání. V čl. 23 se pak vyžaduje zajištění rovnosti mezi ženami a muži ve všech oblastech včetně zaměstnání, práce a odměny za práci. V hlavě IV jsou stanovena další práva související se zaměstnaností, jako např. právo na přístup ke službám zaměstnanosti nebo právo na slušné a spravedlivé pracovní podmínky.

V příloze Zprávy o České republice 2019 týkající se investičních pokynů k financování politiky soudržnosti pro programové období 2021–2027 Evropská komise (2019a: 65) zdůrazňuje potřebu investičních priorit s cílem podpory koordinovaného přístupu k socioekonomické integraci sociálně vyloučených osob, např. Romů, a to „včetně přístupu k zaměstnání.“ Toto doporučení by se mělo realizovat zejména prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost plus, konkrétně Priority 1 Budoucnost práce, Priority 2 Sociální začleňování, Priority 3 Sociální inovace a Priority 4 Materiální pomoc nejchudším osobám.¹⁶⁷

8.2 Výchozí národní rámec

Právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace v zaměstnání a v přístupu k zaměstnání upravuje ustanovení § 1 odst. 1 písm. a) antidiskriminačního zákona. Zákaz diskriminace v uplatňování práva na zaměstnání dále upravuje zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, konkrétně § 4. Dle § 12 tohoto zákona je pak zakázáno činit nabídky zaměstnání s diskriminačním charakterem. Rovné zacházení a zákaz diskriminace v pracovněprávních vztazích zahrnuje zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů v § 16. Za kontrolu rovného zacházení na trhu práce je dle zákona č. 251/20015 Sb., o inspekci práce, ve znění pozdějších předpisů, odpovědný Státní úřad inspekce práce a jeho oblastní inspektoráty.

Národní strategické dokumenty

- Strategie sociálního začleňování 2021–2030, kapitola 4.2 Podpora přístupu k zaměstnání a jeho udržení
- Strategický rámec Česká republika 2030, specifický cíl 3.4
- Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030

8.3 Popis situace

Na základě dat FRA z roku 2016 se více než čtvrtina (28 %) oslovených Romů v ČR cítila diskriminována při hledání práce v předchozích 12 měsících a až tři pětiny (61 %) v posledních 5 letech. Ve stejném výzkumu bylo zjištěno, že 6 % oslovených Romů se cítilo diskriminováno při práci v posledních 12 měsících a až 17 % oslovených Romů v posledních 5 letech (FRA 2016: 37-38). Diskriminace v zaměstnání Romů se projevuje zejména v kvalitě zaměstnání (udržení zaměstnání, zaměstnanecké výhody, příjem) (FRA 2018: 35). Naopak, Romové, kteří neměli zkušenost s diskriminací nebo etnickým násilím, vykazovali kvalitnější formu zaměstnání (měli uzavřenou spíše pracovní smlouvu na dobu neurčitou) (FRA 2018: 32).

¹⁶⁷ Viz <https://www.esfcr.cz/opz-plus>.

Dle šetření Eurobarometru z roku 2015 (Evropská komise 2015) víc než polovina (52 %) respondentů v ČR uvedla, že by se necítili dobře, pokud by měli kolegu Roma. Při srovnání s dalšími státy EU nejvíc respondentů odpovědělo tímto způsobem právě v ČR (průměr EU byl přitom 20 %). V šetření Eurobarometru z roku 2019 (Evropská komise 2019b) se respondentů ptali, jaký by měli pocit, kdyby měli kolegu Roma. 45 % respondentů v ČR uvedlo, že by jim to „středně vadilo“ nebo „vadilo“ (průměr EU byl 30 %).

Na diskriminaci vůči Romům na pracovním trhu poukázal i výzkum CERGE-EI z roku 2013. Bylo zjištěno, že uchazeč o práci s typicky romským jménem má o 75 % nižší šanci, že bude pozván na pohovor než uchazeč se jménem typickým pro majoritní populaci.¹⁶⁸ Na jedno pozvání na pohovor připadá 12,5 zaslaných žádostí uchazečů o zaměstnání s typicky romským jménem, zatímco uchazeči o zaměstnání s typicky majoritním jménem postačovalo zaslat průměrně 7,5 žádostí o zaměstnání, aby byl na pohovor přizván (Bartoš, Bauer, Chytilová, Matějka 2013: 23-24).

Poslední dostupná data o zaměstnanosti Romů z roku 2016 (FRA 2016: 18) ukázala, že v roce 2016 bylo v ČR 32 % ekonomicky aktivních Romů nezaměstnaných a oproti roku 2011 (35 % nezaměstnaných) tak došlo pouze k nepatrnému zlepšení. V roce 2016 dále 43 % Romů ve věku 20-64 let uvedlo jako svou hlavní činnost "placená práce"¹⁶⁹. Míra zaměstnanosti u obecné populace byla přitom v tomto období na úrovni 75 % (FRA, 2016: 19). Stejně šetření také udává, že je velký rozdíl v zaměstnanosti romských mužů a žen, a to v neprospěch žen.

Tradiční rozdělení rolí mezi muži a ženami¹⁷⁰ zvyšuje šance mužů získat zaměstnání, kdežto u žen působí opačně. U romských žen žijících v domácnosti s dítětem/děti v předškolním věku, které nenavštěvují mateřské školy, je vyšší pravděpodobnost, že nebudou mít zaměstnání (FRA 2018: 20). Ve srovnání se ženami z obecné populace ve věku 16-64 let dvakrát více romských žen (58 % vs. 27 %) nepracuje nebo si nehledá práci kvůli péči o malé děti/staré nebo nemocné příbuzné (FRA 2019: 31). Podpora účasti romských dětí v předškolním vzdělávání proto nemá vliv pouze na rozvoj těchto dětí, ale také může pozitivně ovlivnit možnosti romských žen získat zaměstnání (FRA 2018: 35).

S vyšší úrovní vzdělání, tzn. od vyššího sekundárního vzdělání (ISCED 3+), roste pravděpodobnost úspěšného přechodu ze vzdělávání do zaměstnání (FRA 2018: 35). Dle výsledků výzkumu FRA z roku 2016 (2019: 17) je míra dosažení vyššího sekundárního vzdělání (ISCED 3+) u Romů o dvě třetiny nižší než u obecné populace, přičemž u žen je tato míra ještě nižší.

S nezaměstnaností se výrazně pojí chudoba. Dle výběrového šetření EU-SILC (ČSÚ 2018) "z osob, jejichž převažující ekonomickou aktivitou v průběhu roku 2017 byla nezaměstnanost, byla v roce 2018 více než polovina (53,2 %) ohrožena příjmovou chudobou." Zároveň nejvyšší míru ohrožení příjmovou chudobou nebo sociálním vyloučením vykazují dle EU-SILC kraje s nejvyšší nezaměstnaností – v Ústeckém kraji 20,5 % a v Moravskoslezském kraji 16,3 %. Ohrožení chudobou po sociálních transferech se navíc asociuje s nižší kvalitou zaměstnání¹⁷¹ (smlouva na dobu určitou, nekvalifikovaná práce) (FRA 2018: 25). Dle dat FRA z roku 2016 až 58 % Romů v ČR bylo ohroženo příjmovou chudobou. Ve srovnání s mírou příjmové chudoby obecné populace za rok 2016 (9,7 %) byli Romové ohroženi chudobou šestkrát častěji. Podíl Romů ohrožených chudobou byl nejvyšší v oblastech, které dle respondentů obývali residenty, z nichž byli „všichni“ nebo „většina“ romského původu (FRA 2016: 15-15).

¹⁶⁸ V rámci výzkumu došlo k použití křestního jména i příjmení typického pro etnické menšiny. U romské menšiny bylo použito jméno "Gejza Horváth, které si v provedeném předvýzkumu spojilo s romskou minoritou 82 % respondentů. V rámci komparace bylo použito i typicky české a vietnamské křestní jméno a příjmení. Kromě jména byla všechny další charakteristiky žadatele o zaměstnání totožné (vzdělání, zkušenosti, dovednosti, zájmy, reference a kontakty) (Bartoš, Bauer, Chytilová, Matějka 2013: 15, 22).

¹⁶⁹ včetně plného/částečného úvazku, příležitostné práce, samostatné výdělečné činnosti, sezónní práce, práce v posledních 4 týdnech (FRA, 2016: 19).

¹⁷⁰ Část výzkumné zprávy FRA zaměřená na genderovou rovnost (FRA 2019: 32-33) u romských menšin ve státech EU potvrzuje přetrvávající významnost tradičního rozdělení mužských a ženských rolí (především u mužské romské populace). V rámci provedeného dotazování u Romů v ČR souhlasilo s tvrzením, že „muži by měli mít tolik zodpovědnosti za domácnost a děti kolik ženy“ vyjádřilo 58 % romských mužů oproti 78 % romských žen. Obdobná diferenciací mezi romskými ženami a muži byla sledována v případě souhlasu s výrokem "mít práci je nejlepší způsob pro ženu, jak být nezávislou osobou", se kterým souhlasilo 59 % mužů oproti 70 % romských žen.

¹⁷¹ S kvalitou zaměstnání se dále negativně asociuje segregace v bydlení a přeplněné a nevyhovující bydlení (FRA 2018: 25).

Míra chudoby u pracujících osob představovala v roce 2017 3,5 % a u nepracujících důchodců 10,8 %. Nadprůměrná míra chudoby 24,3 % byla zaznamenána v domácnostech jednotlivců (muži 16,2 %, ženy 29,3 %). Ohrožení příjmovou chudobou bylo u domácností s dětmi mírně nadprůměrné (9,6 %). Ve větší míře se však riziko chudoby týkalo úplných vícečetných rodin se třemi a více dětmi (17,4 %) a zejména neúplných rodin s dětmi (31,4 %).¹⁷²

Zatížení exekucemi, kterými v ČR trpí 821 tisíc obyvatel,¹⁷³ je důležitým faktorem, který ovlivňuje míru nezaměstnanosti. Nezabavitelné částky jsou nízké a osobám s exekucemi tak značná část příjmů odchází na splácení dluhu, z tohoto důvodu často dochází k nehlášené práci nebo částečně hlášené práci. Další příčinou vysoké míry zadluženosti je vysoká fluktuace romských zaměstnanců a nízká propustnost k trvalému/dlouhodobému pracovnímu poměru. Neustálý vznik a zánik pracovního poměru je v rozporu s možností dosažení podmínek pro vstup do insolvenčního řízení či kontinuálního splácení exekučních splátek ve formě srážek ze mzdy.¹⁷⁴

Dle vyjádření jedné ze členek Rady vlády pro záležitosti romské menšiny zveřejněné ve Zprávě o stavu romské menšiny za rok 2018 (2019: 37) se Romové mohou setkávat s diskriminací v rámci agenturního zaměstnání. Romové zaměstnaní přes pracovní agentury poukazují na nerovné postavení mezi nimi a "kmenovými" zaměstnanci společnosti. Pro agenturní zaměstnance mohou být nastoleny jiné podmínky s ohledem na pracovní dobu, v nárocích na benefity, na dovolenou a může docházet k častějšímu výskytu bossingu ve vztahu k nim než k zaměstnancům, jejichž pracovní úvazek je ošetřen pracovní smlouvou. Motivací udržet si práci zajištěnou přes agenturu bývá příslib pracovní smlouvy přímo se zaměstnavatelem (tj. stát se "kmenovým" zaměstnancem), ačkoliv tato podmínka nemá oporu ve smlouvě o zprostředkování zaměstnání, ale je pouze neformálním příslibem. Na rozdíl od majoritních zaměstnanců může docházet u romských zaměstnanců agentur k častějšímu ověřování a testování jejich pracovního výkonu, časté jsou i případy, kdy je při minimálním výskytu Romů v kolektivu pracovní kolektiv anticiganisticky zaměřen.

8.3.1 Sociálně vyloučené lokality

Vysoká míra nezaměstnanosti a práce mimo pracovní úvazek je spojována se SVL. Například *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* (GAC spol. s.r.o. 2015a: 12) odhaduje až 85 % "nezaměstnanost". Podle Touška a kol. (2018: 40) se však jedná o odhady zavádějící. Prvním omylem je vytvoření prostého podílu těch, kdo zaměstnání mají, k celkovému počtu osob žijících v SVL. Mezi nezaměstnané jsou pak započteny i ekonomicky neaktivní osoby, včetně důchodců a studujících. Druhá konceptuální nepřesnost vychází z předpokladu, že zaměstnaným je pouze ten, kdo pracuje legálně, nikoliv ekonomicky aktivní jedinec bez legálního pracovního vztahu. Ve výzkumu uskutečněného v SVL v ČR v roce 2017 uvedlo 28 % respondentů, že je zaměstnáno a 31 %, že není zaměstnáno a nenáleží do kategorie ekonomicky neaktivních osob (důchodci, studenti apod.) (viz Tabulka 13: Ekonomický status populace SVL a populace bydlící mimo SVL v roce 2017).¹⁷⁵ Výsledky korespondují s údaji získanými FRA z roku 2016, které konstatují 29 % zaměstnaných a 32 % nezaměstnaných Romů v roce 2014 (FRA 2016). Celkem náleželo mezi ekonomicky aktivní 40 % respondentů SVL. Z hlediska ekonomického statusu se populace SVL významně odlišuje od populace mimo SVL a obecné populace v ČR nejen mírou nezaměstnanosti, ale i v rámci ostatních ekonomických kategorií (Toušek a kol. 2018: 40).

¹⁷² Viz ČSÚ https://www.czso.cz/documents/10180/80030476/csu_tk_silc_souhrny_popis.pdf/b73fb64f-d5cc-4af6-93bf-e9edb22ac10b?version=1.0.

¹⁷³ Blíže viz Otevřená společnost, o. p. s., 2017. Mapa exekucí. Dostupné z <http://mapaexekuci.cz/mapa/index.html>.

¹⁷⁴ Diskriminace v zaměstnání Romů se projevuje zejména v kvalitě zaměstnání (udržení zaměstnání, zaměstnanecké výhody, příjem) (FRA 2018: 35).

¹⁷⁵ V době sběru dat dosahovala míra nezaměstnanosti v ČR 4 %. Rozdíl mezi obecnou populací a zkoumanou populací bydlící mimo SVL vychází ze skladby jejího vzorku. V rámci komparace se jednalo o obyvatele totožných obcí, v nichž byla zkoumána SVL lokalita. Rozdíl je způsoben tím, že se jedná převážně o obce s celkově vyšší mírou nezaměstnanosti (Toušek a kol. 2018: 40).

Tabulka 13: Ekonomický status populace SVL a populace bydlící mimo SVL v roce 2017¹⁷⁶

	SVL		mimo SVL	
	abs.	%	abs.	%
“Bez zaměstnání”	806	31,4	30	6,1
Starobní důchod	372	14,5	111	22,7
Dělník/dělnice nekvalifikovaný/á	326	12,7	48	9,8
Mateřská, rodičovská dovolená	310	12,1	26	5,3
Dělník/dělnice kvalifikovaný/á	191	7,4	81	16,6
Studující	188	7,3	87	17,8
Invalidní důchod	169	6,6	11	2,3
Ostatní zaměstnaný/á	172	6,7	60	12,3
OSVČ	32	1,3	36	7,4
Celkem	2 566	100,0	490	100,0

Zdroj: Toušek, Ladislav a kol., 2018. *Labyrintem zločinu a chudoby. Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučené lokalitě*, str. 41.

Z hlediska příjmů vyvrací výzkum provedený v SVL (Toušek 2018: 41) stereotypizaci o “hojném” životě nezaměstnaných příjemců sociálních dávek odvislých od počtu dětí. Přes značně vyšší počet členů domácností v SVL jsou příjmy přibližně o jednu třetinu nižší oproti vzorku populace bydlící mimo SVL.¹⁷⁷ Zatímco u populace žijící mimo SVL výše měsíčního příjmu do 17 000 Kč uvedlo 21 %, u respondentů žijících v SVL to byla téměř polovina (49 %) (viz Tabulka 14: Měsíční příjem domácností v SVL a domácností mimo SVL v roce 2017). V porovnání s údaji o složení domácností v SVL¹⁷⁸ a v případě kalkulace “dolní hranice intervalu deklarovaného příjmu respondenty včetně sociálních transferů” a bez znalosti intervenujících faktorů, které mohou vstupovat do výpočtu, odhaduje Toušek a kol. (2018: 41-42), že min. 65 % domácností SVL žije pod hranicí chudoby oproti 9,7 % v celkové populaci v ČR (Eurostat 2017). Údaj téměř odpovídá datům studie FRA, která byla provedena výhradně na romské populaci v roce 2016 a konstatuje míru ohrožení chudobou u 58 % Romů v ČR (FRA 2016: 14).

¹⁷⁶ Otázka: “Jaké je Vaše současné zaměstnání?”

¹⁷⁷ Nejedná se však o regionální rozdíly ve výši mezd, neboť obě komparované populace pocházejí ze stejných obcí (Toušek a kol. 2018: 41).

¹⁷⁸ Srov. Tabulka 11: Počet členů bytových domácností v populaci SVL (2017) a v obecné populaci v ČR (2011) a kapitola 7. Bydlení.

Tabulka 14: Měsíční příjem domácností v SVL a domácností mimo SVL v roce 2017¹⁷⁹

Příjem v Kč	SVL		mimo SVL	
	abs.	%	abs.	%
do 6 000	142	5,5	8	1,4
6 001 - 8 000	129	5,0	10	1,7
8 001 - 10 000	216	8,4	19	3,2
10 001 - 12 000	242	9,4	27	4,6
12 001 - 14 000	213	8,3	28	4,8
14 001 - 17 000	324	12,6	32	5,4
17 001 - 20 000	300	11,7	51	8,6
20 001 - 25 000	272	10,6	75	12,7
25 001 - 35 000	230	9,0	102	17,3
35 001 - 50 000	79	3,1	73	12,4
50 001 a více	28	1,1	56	9,5
Neví	290	11,3	60	10,2
Odmítl/a uvést	101	3,9	49	8,3
Celkem	2 566	100,0	490	100,0

Zdroj: Toušek, Ladislav a kol., a chudoby. *Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučené lokalitě*, str. 42.

¹⁷⁹ Otázka: "Mohli/a byste mi, prosím, sdělit celkový čistý měsíční příjem celé Vaší domácnosti, tedy včetně důchodů, sociálních příspěvků, stipendií atp.?"

Strategie

V Závěrečné zprávě z šetření o ČR z roku 2019 Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace vyjádřil znepokojení nad disproportčně vysokým zastoupením nezaměstnaných Romů a Romů zajišťujících si obživu ve strukturách šedé ekonomiky ve srovnání s majoritní populací (CERD, 2019: 4). Výbor ve svých doporučeních zdůraznil potřebu zaměřit se na opatření podporující přístup Romů k formálnímu zaměstnání se zvláštním zřetelem k intersekcionalitě, tedy prolínání charakteristik, které mohou k diskriminaci na trhu práce přispívat (kromě etnicity např. věk, vzdělání, třída, ekonomické postavení, gender, rodinná situace). Státy mají také zvyšovat zaměstnávání Romů ve veřejném sektoru, čímž přímo podpoří zaměstnanost Romů a učiní veřejný sektor přístupnější romské menšině.

Evropská komise v Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 doporučuje členským státům zaměřit se především na romskou mládež a vyvinout komunikační a podpůrné strategie, které mladým Romům pomůžou zorientovat se na pracovním trhu a učinit informovaná rozhodnutí týkající se profesního života. Státy mají být mladým Romům aktivně nápomocné formou coachingu, mentorství, stáží a podpory podnikatelských inkubátorů (Evropská komise, 2021: 23). Za účelem přípravy mladých Romů pro moderní trh práce mají státy aktivně zajišťovat, aby měli mladí Romové přístup k digitálním dovednostem a napomáhat jejich vzdělávání v oblasti informačních a komunikačních technologií. Podstatná je také podpora dotovaného zaměstnání a sdílení nákladů v souvislosti se zaměstnáním a podpora sociálního podnikání (Evropská komise, 2021: 23). Jako vhodné nástroje k dlouhodobému zaměstnávání Romů na trhu práce se jeví sociálně odpovědné veřejné zadávání, sociální podniky a vytváření příznivých podmínek pro Romy, kteří chtějí sociální podniky sami vytvářet.¹⁸⁰

Dlouhodobá nezaměstnanost a ztráta životní perspektivy se negativně projevuje na psychickém a fyzickém zdraví (Ytterdahl, Fugelli, 2020). Řešení sociálního a ekonomického vyloučení je obzvláště důležité v době krize, kdy je pravděpodobné, že míra chudoby a strukturální nerovnosti bude v následku globální pandemie vzrůstat (Evropská komise, 2020: 1). Jedním z hlavních cílů této Strategie je proto zajištění rovného přístupu Romů k zaměstnání, a to za pomoci podpory pro sociálně vyloučené obyvatele, ve zlepšení jejich přístupu na trh práce, zvýšení míry zaměstnanosti Romů ohrožených sociálním vyloučením, rozvoje podnikání Romů a podpory OSVČ. Pandemie Covid-19 rovněž odhalila, jak naléhavé je zlepšit digitální gramotnost marginalizovaných Romů napříč věkovými skupinami. Stejně jako v dalších oblastech je i v oblasti zaměstnanosti klíčové disponovat daty a provádět pečlivý monitoring diskriminace v přístupu k zaměstnání na základě romského původu.

V souladu s doporučeními Evropské komise a akcentem Výboru OSN pro odstranění rasové diskriminace na intersekcionalitu je třeba věnovat mimořádnou pozornost mladým Romům, kteří nejsou zaměstnaní, ani se neúčastní vzdělávání a odborné přípravy, a romským ženám. Stát by měl aktivně zjišťovat okolnosti vyloučení těchto skupin z pracovního trhu a zapojovat je do programů na zvýšení kvalifikace a hledání práce a pomáhat jim vymanit se ze závislosti na strukturách šedé ekonomiky. Stát by se měl zaměřit na pobídky zacílené na podporu vyšší kvalifikace či rekvalifikace Romů, inovace, hmotnou podporu při vytváření nových pracovních míst nebo pořízení dlouhodobého hmotného a nehmotného majetku pro strategickou investiční akci, a na cílenou podporu znevýhodněných mikroregionů se zaměřením na pomoc Romům. Je žádoucí, aby se stát zaměřil na realizaci nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl E: Zaměstnanost).

¹⁸⁰ Blíže např. Odpovědné veřejné zadávání, metodika, 2. doplněné vydání: http://sovz.cz/wp-content/uploads/2019/09/sovz_metodika_2doplnene-vydani_web.pdf.

9.1 Výchozí unijní rámec

EU přihlíží při tvorbě a uplatňování svých politik k požadavku ochrany lidského zdraví v souladu s čl. 9 *Smlouvy o fungování EU* v konsolidovaném znění. Ochrana zdraví je zakotvena také v čl. 35 *Listiny základních práv EU*: “Každý má právo na přístup k preventivní zdravotní péči a na obdržení lékařské péče za podmínek stanovených vnitrostátními právními předpisy a zvyklostmi.” Sociální ochrana včetně sociálního zabezpečení a zdravotní péče je zároveň v oblasti působnosti Směrnice o rasové rovnosti v čl. 3 odst. 1 písm. e).

V příloze Zprávy o České republice 2019 týkající se investičních pokynů k financování politiky soudržnosti pro programové období 2021–2027 Evropská komise (2019a: 65) určila “vysoce prioritní investiční potřeby” za účelem zlepšení přístupu k službám zdravotní péče s cílem snížení nerovností v oblasti zdraví a zajištění přístupu sociálně vyloučených osob, např. Romů, ke zdravotním a sociálním službám. Toto doporučení by se mělo realizovat zejména prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost plus, konkrétně Priority 2 Sociální začleňování, Priority 3 Sociální inovace a Priority 4 Materiální pomoc nejchudším osobám.¹⁸¹

9.2 Výchozí národní rámec

Právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace v přístupu ke zdravotní péči a jejímu poskytování upravuje v ČR ustanovení § 1 odst. 1 písm. h) zákona č. 198/2009 Sb. antidiskriminačního zákona. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů, vymezuje v § 48 odst. 1 možnosti odmítnutí pacienta pouze v předem definovaných případech, mezi které spadají například provozní důvody (personální a technické zabezpečení), vzdálenost místa pobytu pacienta neumožňující výkon návštěvní služby, nebo skutečnost, že pacient není pojištěncem zdravotní pojišťovny, s níž má poskytovatel uzavřenou smlouvu. Podle § 48 odst. 5 tohoto zákona důvody přijetí nebo ukončení péče pacientovi posuzuje poskytovatel. V případě neoprávněného odmítnutí přijetí pacienta do péče nebo odmítnutí vydání propouštěcí zprávy z péče se poskytovatel podle § 117 odst. 3 dopouští přestupku.¹⁸²

Pojištěnec má dále podle § 11 odst. 1 písm. c) zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, právo na „časovou a místní dostupnost hrazených služeb poskytovaných smluvními poskytovateli příslušné zdravotní pojišťovny“. Prováděcí předpis tohoto zákona, nařízení vlády č. 307/2012 Sb., ze dne 29. srpna 2012 o místní a časové dostupnosti zdravotních služeb, pak kvantifikuje dostupnost zdravotní péče, v případě místní dostupnosti odpovídajícího typu zdravotní péče na základě maximální dojezdové vzdálenosti a u časové dostupnosti prostřednictvím maximální čekací lhůty. Pokud poskytovatel zdravotních služeb není schopen zajistit zdravotní péči ve stanovené lhůtě, může se pojištěnec obrátit na zdravotní pojišťovnu, u níž je pojištěn. V případě, že zdravotní pojišťovna povinnost nesplní, může se pojištěnec obrátit přímo na Ministerstvo zdravotnictví České republiky.

Národní strategické dokumenty

- Strategický rámec rozvoje péče o zdraví v České republice do roku 2030
- Strategie sociálního začleňování 2021–2030
- Strategický rámec Česká republika 2030, specifický cíl 5.2
- Implementace Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj v ČR, cíl udržitelného rozvoje č. 3
- Národní program reforem ČR

¹⁸¹ Viz <https://www.esfcr.cz/opz-plus>.

¹⁸² https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/aktuality/DIS-zdravotni-pece.pdf.

9.3 Popis situace

9.3.1 Diskriminace a nerovný přístup v oblasti zdraví

Na základě dat FRA z roku 2016 se 8 % oslovených Romů v ČR cítilo diskriminováno v posledních 12 měsících v oblasti zdraví (FRA 2016: 37). Případy diskriminace Romů v oblasti zdraví se dosud v ČR zabýval zejména veřejný ochránce práv. V roce 2012 potvrdil diskriminaci romského pacienta v přístupu ke zdravotní péči, konkrétně jeho odmítnutí na základě etnicity v zubní ordinaci (KVOP 2019: 25). Za obzvlášť závažné porušení práv romských žen ve vztahu ke zdraví veřejný ochránce práv označil nedobrovolné sterilizace, které probíhaly od 70. let 20. století po několik desetiletí (KVOP 2005).

9.3.2 Nezákonné sterilizace

Od roku 1972 byla v Československu zavedena politika kontroly porodnosti umožňující orgánům veřejné správy podporovat sterilizaci romských žen a žen s postižením umístěných v ústavech pro mentálně postižené.¹⁸³ Ženy byly často sterilizovány bez jejich informovaného souhlasu v průběhu porodnických a gynekologických služeb poskytovaných pro jiné účely (porod dítěte, potrat), případně byly k souhlasu nuceny nátlakem. Některým ženám zdravotnický personál sdělil nepravdivou informaci, že sterilizace je pouze dočasná. Potom marně čekaly, že znovu otěhotní. Jiným ženám bylo sděleno, že pokud se pro sterilizaci nerozhodnou, během příštího porodu mohou zemřít (ERRC, 2016: 7). Nucená sterilizace měla také vážné důsledky pro osobní život obětí. Romská komunita přikládá rodině velký význam. Násilně sterilizované ženy trpěly psychickými problémy i nedostatkem přijetí a porozumění ze strany komunity a partnerů, kteří je ze sterilizace vinili, protože nevěřili, že k ní byly nuceny institucionálním nátlakem, manipulací nebo zatajováním zásadních informací. Docházelo tak k vícenásobné viktimizaci romských žen. Nejprve samotnou sterilizací a způsobeným traumatem, poté nepřijetím partnerem a komunitou, v některých případech doprovázenému domácím násilím (ERRC, 2016: 62). K ukončení oficiální politiky kontroly porodnosti došlo v roce 1991, případy nedobrovolných zákroků však byly zaznamenávány ještě dlouho po tomto datu. V březnu 2021 zveřejnil Deník N ve spolupráci s VICE World News svědectví zatím poslední známé oběti nedobrovolné sterilizace, k níž došlo v žatecké nemocnici v roce 2010.¹⁸⁴

Nalezení důkazů k prokázání systémového zadání, případně adresného komplexního záměru vlád bývalého režimu (v období 1966–1989) ve věci protiprávních sterilizací romských žen se dosud (údajně bez jakéhokoliv závažného nálezu) zabývá Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. KVOP ve zprávě zveřejněné v roce 2005 nicméně potvrzuje programovou sterilizaci v období 1970 až 1990 jako součást politiky zaměřené na kontrolu a snižování natality romských žen (bližší viz KVOP 2005: 71-72).¹⁸⁵

V roce 2009 došlo k omluvě sterilizovaným osobám předsedou vlády ČR. Z hlediska vlády ČR se ovšem jednalo o individuální selhání jednotlivých lékařů, nikoliv o systematické zadání nebo organizovanou sterilizaci ze strany státu. V následujících letech směřovaly aktivity občanské společnosti i vlády k vytvoření adekvátního kompenzačního mechanismu jako aktu *ex gratia*. Výsledkem těchto snah byl návrh zákona o odškodnění protiprávně sterilizovaných žen, který byl však 30. září 2015 vládou zamítnut. Tehdejší vláda poukazovala na neefektivnost navrhovaného mechanismu a skutečnost, že primárním prostředkem nápravy v právním systému ČR byla vždy soudní žaloba. Dne 1. října 2019 byl skupinou poslanců navržen nový návrh zákona vyrovnávající se s protiprávními sterilizacemi. Tento

¹⁸³ Viz Směrnice ze dne 29.2.1972 o provádění sterilizace. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=32073&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

¹⁸⁴ <https://denikn.cz/576775/rekli-mi-ze-operace-dopadla-dobre-nikdy-uz-nebudu-mit-deti-vypatrali-jsme-dalsi-obet-nucene-sterilizace/?ref=in>.

¹⁸⁵ Součástí tehdejších nátlakových metod byl i motivační peněžitý příspěvek, jehož existence měla delegitimovat případné pozdější nároky sterilizovaných osob. Příspěvek byl některým ze sterilizovaných osob vyplacen na základě vyhlášky Ministerstva zdravotnictví a sociálních věcí České socialistické republiky k provádění zákona o sociálním zabezpečení dle § 35, ve znění: "Občanům, kteří se podrobili lékařskému zákroku podle zvláštních předpisů v zájmu zdravé populace a k překonání nepříznivých životních poměrů rodiny, může poskytnout okresní národní výbor jednorázový peněžitý příspěvek nebo i věcnou dávku podle § 31 odst. 4 této vyhlášky, a to do jednoho roku po provedení lékařského zákroku."

zákon o poskytnutí jednorázové peněžní částky osobám sterilizovaným v rozporu s právem upravuje podmínky pro poskytnutí jednorázové peněžní částky ve výši 300 000 Kč těmto osobám.

Stejně jako Slovenská republika, která v letech 2009 – 2013 prohrála několik sporů¹⁸⁶ se skupinami nuceně sterilizovaných žen u ESLP, i ČR čelí po mnoho let silné mezinárodní kritice. Nejen proto, že v obou zemích stále probíhaly nucené sterilizace ještě dlouho po rozdělení Československa, ale také proto, že systémové pochybení nebylo ze strany státu přiznáno a oběti nebyly dosud odškodněny. Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen v letech 2006,¹⁸⁷ 2010¹⁸⁸ a 2016¹⁸⁹ opakovaně vyzýval ČR, aby násilně sterilizované ženy odškodnila. Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace v šetření z roku 2019 vyjádřil znepokojení, že ČR dosud nevypracovala efektivní kompenzační mechanismus (CERD, 2019). V šetření odkazuje na svá předchozí zjištění¹⁹⁰ a doporučuje zajištění bezplatné právní pomoci obětem, rozšíření promlčecí lhůty pro podání právních nároků a vyšetření a potrestání viníků, kteří se na nucených sterilizacích podíleli.

Protiprávní sterilizace představuje závažný zásah do základních lidských práv, jako je právo na ochranu života a zdraví, právo na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí či právo na rodinný život. Za jejich provádění je odpovědný stát, který nepřijal dostatečnou právní úpravu informovaného souhlasu s prováděním sterilizací, jež by zaručovala důsledné dodržování práv pacientů, a umožnil tak jejich porušování. Právě stát by proto měl zajistit efektivní prostředek nápravy.

Problematikou nucených sterilizací v Československu se zabývají studie *Body and Soul: Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia* (CRR, 2003) (s akcentem na Slovensko) a *Coercive and Cruel: Sterilization and Its Consequences for Romani Women in the Czech Republic 1966 – 2016* (ERR, 2016) (s akcentem na ČR). Vzhledem ke stále přetrvávajícím obavám a strachu obětí o problému veřejně mluvit je potřeba realizovat podrobný výzkum, který bude reflektovat nové poznatky ve vztahu k protiprávním sterilizacím v ČR před a po roce 1989, posoudí míru trestní odpovědnosti pachatelů, a rozhodnutím o odškodnění obětí podpoří proces usmíření. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl F: Zdraví).

9.3.3 Nedostupnost zdravotní péče

V některých regionech ČR, především v pohraničí, není zajištěna místní, časová, finanční a personální dostupnost zdravotní péče. Na území příhraničních regionů se nachází značná část SVL, zahrnujících také romské obyvatele.

Ačkoli legislativa (viz výše) upravuje místní a časovou dostupnost zdravotní péče, podmínky dostupnosti blíže nespecifikuje. Např. dojezdová doba je pak nejčastěji vykládána jako dostupnost zdravotní služby automobilem. Obyvatelé SVL však ve většině případů automobil nevlastní a jsou odkázáni na veřejnou hromadnou dopravu, která je násobně časově náročnější než cesta automobilem. S tím souvisí zvýšené náklady na zdravotní péči (náklady na cestování), zejména v případě rodin s dětmi. Nařízení vlády také neupravuje maximální čekací dobu na vyšetření u ambulantních lékařů. V praxi se pak často stává, že pacienti musí čekat na vyšetření několik měsíců. S místní, časovou a finanční náročností dále souvisí personální dostupnost. Rovnoměrnější a hustší síť lékařů by snížila finanční a časovou náročnost cestování za zdravotní péčí (Baltag, 2018: 9-17).

¹⁸⁶ *K.H. a ostatní proti Slovensku*. Stížnost č. 32881/04 (ESLP, 6.11. 2009), *V.C. proti Slovensku*. Stížnost č.18968/07 (ESLP, 8.11. 2011), *N.B. proti Slovensku*. Stížnost č. 29518/10 (ESLP, 12.9. 2012), *I.G. a ostatní proti Slovensku*. Stížnost č.15966/04 (ESLP, 29.4. 2013).

¹⁸⁷ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), *Concluding Comments, Czech Republic*, 25 August 2006, CEDAW/C/CZE/CO/3. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/453778480.html>.

¹⁸⁸ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), *Concluding Observations, Czech Republic*, 10 November 2010, CEDAW/C/CZE/CO/5. Dostupné z: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FCZE%2FCO%2F5&Lang=en.

¹⁸⁹ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), *Concluding Observations, Czech Republic*, 14 March 2016, CEDAW/C/CZE/CO/6. Dostupné z: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FCZE%2FCO%2F6&Lang=en.

¹⁹⁰ <https://www.refworld.org/pdfid/45139d4f4.pdf>.

Finanční a časová náročnost dojíždění za lékaři způsobuje, že obyvatelé SVL návštěvu lékaře často odkládají. Lékaře pak navštíví až když nemoc a s ní související příznaky, nejčastěji bolest v důsledku rozsáhlých zánětů, je v pokročilém stavu. Náročnější léčba má následně dopad i na zdravotnictví ve formě zvýšených nákladů.

Evropská komise zdůrazňuje, že členské státy by se měly zaměřit právě na ohrožené skupiny žijící v marginalizovaných a odlehlých lokalitách, a podporovat jejich rovný přístup ke kvalitní zdravotní péči. Státy mají povinnost zlepšovat přístup zranitelných skupin ke zdravotní péči; tedy romských žen k předporodní a poporodní péči a dětí k primární péči a prevenci (Evropská komise, 2021). Podstatná je také péče o starší Romy, Romy se zdravotním postižením a romské LGBTIQ osoby. Je proto klíčové v souladu s doporučeními EK zajistit reálnou dostupnost zdravotních služeb v čase, místě, kapacitě i ceně, specificky pro sociálně vyloučené obyvatele, včetně Romů. Tato opatření jsou velmi aktuální také v souvislosti s pandemií COVID-19, kdy lze předpokládat jak krátkodobé negativní dopady na zdraví, tak dlouhodobé socio-ekonomické dopady na ohrožené skupiny v SVL. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl F: Zdraví).

9.3.4 Zdravotní nerovnosti

Data z novějších i starších výzkumů ukazují na přetrvávající zdravotní nerovnosti a znevýhodnění v přístupu ke zdravotním službám Romů ohrožených chudobou a sociálním vyloučením. Ilustrují to základní ukazatele zdravotního stavu jako je střední délka života a kojenecká úmrtnost. Střední délka života je u Romů o 10–15 let kratší než u většinové populace. Podle studie *Roma Inclusion Index 2015* (Bojadjeva 2015: 43) je průměrná délka života Romů 68,5 let, zatímco u většinové společnosti 78,5, u romských žen pak 71,5 let. Předchozí studie vycházející z retrospektivní metody, zjišťující v jakém věku zemřeli rodiče účastníků, přinesly data ukazující až 17-letý rozdíl mezi romskou a neromskou populací v ČR (Davidová a kol. 2010).

V oblasti reprodukčního zdraví včetně kojenecké úmrtnosti se lze opírat o údaje z výzkumů, které se zabývaly těhotenstvím a porodem u Romů (Bobák 2005, ELSPAC 2011, Binder 2015). Z dostupných studií, které sumarizuje práce Hnilicové, je kojenecká úmrtnost u Romů až dvakrát vyšší, než je celostátní průměr. Ačkoli romské děti tvoří 3 % všech živě narozených dětí, představují až 5 % mrtvě narozených dětí. Romové mají vyšší porodnost, než je celostátní průměr, mezi rodičkami je vyšší podíl mladistvých matek a v průměru je dokladováno výrazně nižší porodní hmotnost novorozenců dětí (Hnilicová, Equi-Health, 2015). Konkrétně bylo v české studii ze systematického review (Cook et al., 2013: 885–911) zjištěno, že 14 % romských novorozenců mělo nízkou porodní váhu, u neromské populace to byla 4 % novorozenců. Vzdělání matky a s ním související zdravotní gramotnost měly největší vliv na předčasný porod a nízkou porodní váhu novorozence (Cook et al., 2013: 906). V dřívější studii Rambousková a spol. (2009: 58-63) uvádí, že kouření cigaret negativně ovlivňuje růst plodu a zvyšuje riziko nízké porodní hmotnosti a předčasného porodu. V její studii byly hmotnost a délka romských novorozenců zjištěny nižší než u novorozenců z většinové populace a doba trvání těhotenství o týden kratší. Významně vyšší procento romských žen kouřilo před a během těhotenství ve srovnání s neromskými matkami. U romských matek byla 3,28krát větší pravděpodobnost, že budou kouřit během těhotenství než u neromských matek. Během těhotenství kouřilo 57,9 % romských a 20,3 % neromských matek.

Dalšími nemocemi, vyskytujícími se ve větší míře u příslušníků romské menšiny oproti většinové populaci, je vysoký výskyt kardiovaskulárních chorob a diabetu 2. typu, vysoká prevalence bolestí zad a poruch hybnosti, které se objevují už v mladém věku, nebo častý výskyt chronické obstrukční plicní nemoci. Dále se jedná o vyšší výskyt infekčních chorob, zejména hepatitidy A a B, větší riziko nakažení TBC i sexuálně přenosnými chorobami, včetně HIV/AIDS (Hnilicová, Equi-Health 2015).

U Romů je také častější obezita a špatná výživa, vysoká je prevalence kouření a častější je drogová závislost mezi mládeží a dětmi. Romské děti konzumují méně zeleniny (19 % doporučené dávky), ovoce (20 % doporučené dávky), mléka a mléčných výrobků (32 % doporučené dávky), a naopak v nadměrné míře konzumují (463 % doporučené dávky) nezdravé potraviny jako sladkosti, uzeniny apod. (Brázdová a kol. 1998). Podobné výsledky byly zaznamenány v případě romských těhotných žen, které oproti rodičkám z většinové populace, častěji konzumovaly uzeniny, lahůdky, slazené nápoje, paštiky apod. a méně ovoce, zeleninu, ryby, sýry apod. (Rambousková a kol. 2003).

Podle výzkumu Nesvadbové, Šandery a Haberlové (2009: 55) denně kouří tři pětiny Romů starších 16 let (60 %), příležitostně 9 % Romů, 11 % Romů nyní nekouří, ale dříve kouřilo a 20 % nemělo zkušenost s kouřením. Problémem je také pasivní kouření, kterému jsou vystaveny i nejmenší děti. Romové často bydlí na menším prostoru ve velkém počtu lidí, časté jsou i vícegenerační rodiny v jedné domácnosti, kde se pasivnímu kouření není prakticky možné vyhnout. Až 60 % romských žen kouří v těhotenství, některé i více než 20 cigaret denně (Hnilicová, Equi-Health 2015).

Podle studie *Zdraví a návykové látky mezi Romy*, kterou realizovalo v roce 2017 Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (NMS) ve spolupráci s Kanceláří Rady mezi romskými klienty terénních sociálních pracovníků působících v SVL, kouřilo denně 66,1 % Romů starších 15 let (71,0 % mužů a 61,3 % žen) a 19,5 % dotázaných kouřilo denně 30 a více cigaret (Chomynová et al. 2020; Mravčík et al. 2017: 75-79). Alkohol konzumovalo denně 7,2 % Romů (11,0 % mužů a 3,3 % žen), 20,4 % (30,4 % mužů a 10,3 % žen) konzumovalo pravidelně (alespoň jednou týdně nebo častěji) nadměrné dávky alkoholu, tj. 5 nebo více sklenic alkoholu při jedné příležitosti. Zkušenost s užitím nelegálních drog alespoň jednou v životě uvedlo celkem 56,5 % Romů v SVL (68,2 % mužů a 44,6 % žen), nejčastěji šlo o konopné látky (52,4 %), pervitin nebo amfetaminy (25,5 %), extázi (16,0 %), halucinogenní houby (15,4 %) a LSD (9,0 %). Celkem 7,2 % uvedlo konzumaci heroinu, 5,3 % užilo jiné opioidy, např. Subutex® nebo Suboxone® a 15,5 % uvedlo těkavé látky. Aktuální užívání nelegálních drog (tj. užívání v posledních 12 měsících) uvedlo celkem 32,4 % Romů (46,7 % mužů a 17,8 % žen), nejčastěji šlo opět o konopné látky (27,1 %) a pervitin nebo amfetaminy (11,9 %). Aktuální užívání konopných látek a halucinogenů uváděli nejčastěji dotázaní v nejmladší věkové skupině (15–24 let), zatímco užívání kokainu, heroinu a opioidů na bázi buprenorfinu uváděli častěji respondenti ve věku 35–44 let. Celkem 18,8 % Romů uvedlo, že někdy v životě užili drogu injekčně, z toho 11,2 % opakovaně. Vysoký podíl osob je v romské populaci také mezi těmi, kteří uvedli sdílení injekčního materiálu (4,8 %), a to nejčastěji ve věkové kategorii 45 let a více.

Srovnání s obecnou populací ČR stejného věku ukázalo, že Romové v kontaktu s terénními sociálními pracovníky v SVL byli 3krát častěji denními kuřáky a 1,5krát častěji konzumovali nadměrné dávky alkoholu. Míra aktuálního užívání konopných látek, extáze a halucinogenů byla mezi Romy 2,5–4krát vyšší, míra užívání kokainu, heroinu a jiných opioidů 5–6krát vyšší a užívání pervitinu až 14krát vyšší než v obecné populaci (Chomynová et al. 2020; Mravčík et al. 2017: 75-79).

Další realizované studie ukazují také vyšší míru užívání návykových látek a nižší věk první zkušenosti s užitím návykových látek mezi romskými dětmi (GAC, 2015; Kajanová & Hajduchová, 2014), přičemž upozorňují na to, že romské děti jsou méně informované o negativních dopadech spojených s užíváním návykových látek. Specifikem je mezigenerační vzorec užívání návykových látek v romských rodinách, při kterém mohou děti vnímat užívání drog (např. pervitinu) jako běžnou součást života, včetně častějšího přechodu na injekční aplikaci drog a vyšší míry užívání více návykových látek současně (Mravčík et al. 2018: 196-199). Služby při práci s romskými uživateli drog musí překonávat jejich nedůvěru, která je významným důvodem nedostatečné míry využívání podpůrných služeb. Nabídka léčby či představa abstinence bývá pro romské problémové uživatele drog neatraktivní a práce s Romy se většinou omezuje na výměnu stříkaček a distribuci kondomů (Mravčík et al. 2018: 196-199).

Podle výzkumu *Užívání těkavých látek dětmi z etnických minorit* (Vacek a kol. 2010: 222-223) tvoří více než polovinu z dětských pacientů – uživatelů inhalantů příslušníci romského etnika. Užívání inhalantů je asociováno s nižším socioekonomickým statusem a s dysfunkčním rodinným prostředím.

Co se týče SVL, nedávný výzkum (Toušek a kol. 2019: 109-120) ukázal, že užívání tzv. tvrdých drog (pervitin, heroin, kokain, toluen) mezi obyvateli SVL se moc neliší od obyvatel, kteří v lokalitách nebydlí. Užívání tvrdých drog ve výzkumu uvedlo 10 % obyvatel SVL a 8 % obyvatel nežijících v SVL. Uživatelé v SVL vykazují určitá specifika, např. nízká informovanost o bezpečném užívání drog, tabuizace problematiky a propojení užívání drog s jinými problémy sociálního vyloučení. Obyvatelé SVL následně téměř nevyužívají dostupné adiktologické služby, které jsou pro ně příliš formalizované a mají nastaven vysoký práh pro vstup a udržení v léčbě. Podle výzkumu, který každoročně realizuje NMS ve spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování v SVL, je užívání alkoholu a nelegálních drog dlouhodobě hodnoceno jako středně závažný jev, obdobně jako nízká vzdělanost a nízká kvalita bydlení, přičemž jako nejzávažnější problém je hodnocena zadluženost spolu s nezaměstnaností.

Ze Souhrnné zprávy o realizaci protidrogové politiky v krajích v roce 2017 vyplývá, že přestože se napříč republikou daří pracovat s romskými klienty v terénních programech a kontaktních centrech a jejich počet v kontaktu roste, nadále se nedaří romské klienty ve větší míře motivovat k léčbě a stejně jako v předchozích letech jsou ze strany poskytovatelů služeb napříč kraji hlášena různá specifika práce s romskou klientelou, jako např. nedůvěřivost vůči programům, problémy s vrácením použitých injekčních setů, opakované používání injekčních stříkaček či sdílení použitých jehel, nemožnost navázat více strukturovaný kontakt s terénními pracovníky, vícegenerační užívání, nízký věk při prvních zkušenostech s legálními návykovými látkami a nízký věk problémových uživatelů drog. Z výše uvedených dat vyplývá, že je klíčové v dalším období zajišťovat dostupnost adiktologických služeb pro romské uživatele návykových látek reflektující tato specifika.

Romové vykazují horší orální zdraví, nedostatečnou ústní hygienu, nižší počet návštěv u zubních lékařů, nižší využívání preventivní péče včetně stomatologické prevence, vyšší využívání primární péče, a to zejména ve vyšším věku, ale zároveň vyhledávání lékařské péče v pozdějším stadiu onemocnění. Negativní bilance v oblasti zdraví postihuje i romské ženy, které jsou výše zmíněnými zdravotními problémy postiženy častěji než ženy většinové populace (Hnilicová, Equi-Health 2015).

Ke zdravotním nerovnostem přispívá řada vzájemně se prolínajících faktorů, zejména nízká kvalita bydlení, vyloučení z běžného tržního bydlení, sociální a ekonomické vyloučení, bezdomovectví, ale i nezdravý životní styl, nezaměstnanost, nižší úroveň formálního vzdělání, omezený přístup ke zdravotním a sociálním službám, zanedbávání prevence včetně očkování či preventivních prohlídek a obecně nižší zdravotní gramotnost. Všechny tyto problematické faktory zákonitě vedou nejen k rozvoji postupně se zhoršujících zdravotních potíží, ale často k odkládání řešení zdravotního problému z preventabilní fáze do akutního či rozvinutého stádia onemocnění.

Reprezentativní data o situaci Romů v oblasti zdraví jsou v současnosti nedostatečná, a to i vzhledem k metodologickým rozporům a nejasnostem v dosud realizovaných studiích v oblasti zdraví a zdravotní gramotnosti Romů. Je proto třeba zajistit systematická, reprezentativní kvantifikovatelná data o zdraví a péči o zdraví u Romů, a to ve všech krajích, aby byla šetření komparativní napříč ČR. (Podrobněji viz Příloha 1 – Logický rámec Zdraví).

9.3.5 Zdravotní gramotnost

V předchozí části bylo zmíněno, že vzdělání matky a s ním související zdravotní gramotnost jsou rozhodující faktory, které mají zásadní vliv na předčasný porod a nízkou porodní váhu novorozence (Cook et al., 2013: 906). Další výzkumy realizované v oblasti vnímání zdraví a zdravotní gramotnosti Romů potvrzují nízkou úroveň informovanosti a dovedností týkajících se podpory (udržení) zdraví.

Na základě pilotní studie *Vnímání zdraví u romského etnika* (Danosová a kol. 2015: 257) bylo zjištěno, že Romové mají spíše instrumentální přístup ke svému zdraví, protože nedodržovali základní preventivní zdravotní praktiky, zásady zdravého životního stylu a nadužívali návykové látky (kouření, alkohol). Zároveň bylo zjištěno, že subjektivní vnímání zdraví u romského etnika není zaměřeno na předcházení nemocem, ale naopak až vzniklé zdravotní potíže vedou Romy k vyhledání lékařské pomoci.

Z výsledků vedlejších charakteristik ve studii vyplynulo, že 78,4 % respondentů se stravovalo nepravidelně, přičemž 68,8 % respondentů jedlo pouze to, co jim chutnalo, 48,9 % uvedlo, že kouření není nebezpečné pro zdraví a 13,7 % uvedlo, že občasné kouření zdraví neohrožuje. Dokonce 67 % respondentů bylo přesvědčeno, že své zdraví nepodpoří, pokud nebudou kouřit. Dále 73,4 % respondentů uvedlo, že pití alkoholu neovlivňuje zdraví. Pohybu se aktivně věnovalo 63,2 % respondentů a dostatek spánku uvedlo 67,4 % respondentů. Pravidelně na preventivní prohlídku docházelo 23,8 % respondentů, a k zubnímu lékaři docházelo pravidelně na preventivní prohlídku 13,8 % respondentů. Pravidelné gynekologické prohlídky absolvovalo 65,3 % respondentek. Preventivní prohlídky nepovažovalo za důležité pro zdraví 86,5 % respondentů zkoumaného souboru. Na pravidelné zubní prohlídky údajně docházelo 13,8 % respondentů, nejfrekventovanější důvod nechození k zubnímu lékaři uváděli „bojím se“ (Danosová a kol. 2015: 258-259).

Projekt *Zdravotní gramotnost u vybraných skupin obyvatelstva Jihočeského kraje* (Bártlová 2018: 73) zkoumal zdravotní gramotnost také u Romů žijících v tomto kraji. Přestože romští respondenti prezentovali zdraví jako to nejcennější, co mají, výsledky studie poukázaly na absenci dostatečných informací o jejich zdraví, zdravotní situaci a zdravotním systému, absenci motivace a aktivit k vyhledávání informací o zdraví, absenci orientace v systému českého zdravotnictví a absenci kognitivních schopností najít a pochopit informace o zdravotním stavu.

Nedostatečná zdravotní gramotnost byla zjištěna u 31,1 % respondentů, problematická zdravotní gramotnost u 31,1 % respondentů a dostatečná zdravotní gramotnost u 37,8 % obyvatel z romské minority (viz Tabulka 15: Celková zdravotní gramotnost u Romských respondentů v Jihočeském kraji). Bylo zjištěno, že většina respondentů zanedbává primární prevenci. Respondenti se ve výpovědích shodli na nedostatku financí, které by jim umožnily investovat do svého zdraví (Bártlová 2018: 76-77).

Tabulka 15: Celková zdravotní gramotnost u Romských respondentů v Jihočeském kraji

Úroveň zdravotní gramotnosti	Počet	%
Neadekvátní zdravotní gramotnost	42	31,1
Problematická zdravotní gramotnost	42	31,1
Dostatečná zdravotní gramotnost	51	37,8
Celkem	135	100

Zdroj: Bártlová, Sylva a kol., 2018. Zdravotní gramotnost u vybraných skupin obyvatelstva Jihočeského kraje, str. 78.

Ve výzkumu byla prokázána souvislost mezi:

- zdravotní gramotností a zdravotním stavem Romů (nižší zdravotní gramotnost se pojila s horším zdravotním stavem),
- nízkou zdravotní gramotností a četností návštěv u lékaře (nižší zdravotní gramotnost se pojila s vyšší mírou návštěvnosti u lékaře primární péče),
- zdravotní gramotností a konzumací alkoholu (nižší zdravotní gramotnost se pojila s vyšší konzumací alkoholu),
- zdravotní gramotností a zaměstnáním (nižší zdravotní gramotnost se pojila s nezaměstnaností Romů),
- zdravotní gramotností a výši příjmu (nižší zdravotní gramotnost se pojila s nižším příjmem).

Pro 59 % Romů je snadné nalézt informace o léčbě nemocí, které se jich týkají. Více než polovina respondentů také odpověděla, že umí snadno zjistit, kde dostat profesionální pomoc, pokud je někdo nemocný. Pochopit informace od lékaře dokáže snadno 52 % Romů, ale pochopit, jak je potřeba užívat předepsaný lék je snadné pro méně než polovinu respondentů. Pochopit poučení lékaře nebo lékárníka zvládne dle výzkumu 55 % respondentů (Bártlová 2018: 81).

Tabulka 16: Schopnost využít informace, které podává lékař k rozhodování u Romských respondentů v Jihočeském kraji

Úroveň snahy k využití informací podávaných lékařem	Počet	%
Velmi snadné	32	10,6
Docela snadné	102	33,9
Docela těžké	84	27,9
Velmi těžké	47	15,6
Neví	34	11,3
Neodpovědělo	1	0,7
Celkem	135	100

Zdroj: Bártlová, Sylva a kol., 2018. *Zdravotní gramotnost u vybraných skupin obyvatelstva Jihočeského kraje*, str. 78.

Podle zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů, má každý člověk žijící na území ČR povinnost být pojištěn. Nicméně bylo zjištěno, že 2,9 % respondentů nemá zdravotní pojištění (Bártlová 2018: 85). Data FRA (2016: 30) z roku 2016 uvádějí pouze 79 % míru zdravotního pojištění mezi romskými respondenty.

9.3.5.1 Regionální centra zdraví a mediátoři podpory zdraví

Na potřebnost zvýšení zdravotní gramotnosti reaguje od roku 2018 realizace projektu Státního zdravotního ústavu *Efektivní podpora zdraví osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením*. Jedná se o pětiletý projekt financovaný z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu. V rámci projektu vzniklo 14 Regionálních center podpory zdraví (dále jen RCPZ), vždy v krajských městech s výjimkou Zlínského kraje, kde vzniklo RCPZ ve Vsetíně. V čele každého centra stojí koordinátor. Koordinátoři pořádají pravidelná setkání Krajských realizačních týmů (KRT), jichž se účastní mj. krajský koordinátoři pro romské záležitosti, ředitelé krajských hygienických stanic, zástupci lékařů, krajských a městských odborů sociálních a zdravotnických služeb, neziskových organizací a další relevantní aktéři. Při každém RCPZ pak působí mediátoři podpory zdraví. Původně bylo plánováno celkem 28 přepočtených plných úvazků na pozici mediátorů po celé ČR. Z důvodů potřebnosti se počet povedlo navýšit v současné chvíli na 48 plných úvazků, ve kterých působilo ke konci kalendářního roku 2020 padesát devět pracovníků, většinou Romů. Přestože není projekt explicitně určený na podporu zdraví u romské menšiny, klienty mediátorů jsou většinou Romové. Vedle skupinových aktivit podpory zdraví, jako jsou kurzy pohybové aktivity a kurzy zdravého životního stylu, organizují mediátoři individuální pomoc a poradenství. Nejčastěji potřebují klienti asistenci při zprostředkování registrace k lékařům primární zdravotní péče, kdy jsou často k registraci, zejména stomatology, odmítáni. Mediátoři často pomáhají se zprostředkováním zdravotního pojištění, přístupu k rehabilitaci či pedagogicko-psychologickým poradnám nebo poradenství při diabetu a nadváze. Mediátoři působí kromě krajských měst ve zhruba 82 obcích se SVL. Počet mediátorů na kraj se různí od 3 – 8 podle velikosti kraje, počtu sociálně vyloučených osob a počtu SVL. Jelikož se jedná o projekt z Operačního programu Zaměstnanost, mohou být klienty mediátorů pouze osoby mezi 15 – 65 lety.

Evropská komise v Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 doporučuje členským státům „podporovat zdravotnické mediátory a zvyšovat informovanost Romů o primárních a preventivních opatřeních, jako je podpora zdravého životního stylu, prevence zneužívání návykových látek a zlepšení přístupu ke službám v oblasti duševního zdraví.“ (Evropská komise, 2021: 24). V dalším období je třeba zvýšit úvahy mediátorů a zajistit další rozvoj a finanční stabilizaci Regionálních center podpory zdraví. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl F: Zdraví).

9.3.5.2 *Kulturně-senzitivní kompetence zdravotnického personálu*

Z praxe i strategických dokumentů plyne, že se Romové často cítí ponižováni či jinak diskriminováni chováním zdravotníků a zdravotní instituce se často netěší jejich důvěře. Přispěly k tomu také nucené sterilizace romských žen československými a později českými zdravotníky, které probíhaly od 70. let až do roku 2010. K obnovení důvěry Romů ve zdravotnické instituce by mohlo výrazně přispět zavedení povinného vzdělávání v interkulturní a intersociální komunikaci pro mediky, které je, jak ukázal výzkum Agentury pro sociální začleňování, standardní praxí např. v Německu, Rakousku, Nizozemsku či Švýcarsku. Z výzkumu vyplývá, že kurzy pomáhají medikům v efektivnější komunikaci s menšinami, k pochopení rodinných uspořádání a hierarchie v komunitě a k prohloubení empatie a získání důvěry pacientů. Zahrnutí vzdělávacího modulu pro zlepšení interkulturní komunikace a intersociální senzitivity ve zdravotní péči se zaměřením na osoby ze SVL do studijních programů mediků všeobecného a zubního lékařství je již součástí Akčního plánu Strategie proti sociálnímu vyloučení na období 2016 – 2020.¹⁹¹ Plán obsahuje opatření zavedení povinného vzdělávání v oblasti kulturně senzitivních kompetencí zdravotnického personálu na lékařských fakultách v ČR.

Za účelem posílení důvěry Romů ve zdravotnické instituce doporučuje Evropská komise zároveň motivovat mladé Romy ke studiu medicíny a zapojovat je v kapacitách zdravotníků, především v SVL nebo oblastech s vyšší koncentrací romské populace (Evropská komise, 2020: 24). Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl F: Zdraví).

9.3.5.3 *Domácí a genderově podmíněné násilí*

V problematice domácího násilí mezi blízkými osobami z řad Romů se protínají rigidní představy o tradičních genderových rolích, chudoba, přetrvávající diskriminace ze strany většinové společnosti a závažný nedostatek institucionální podpory ovlivňující život zvláště romských žen a dívek. Romské ženy, které čelí chudobě, nemají jinou možnost, než se spolehnout na svou komunitu (rodinu, manžela) a dodržovat tradiční genderové role. Tato dynamika moci upevňuje jejich zranitelnou pozici, přičemž domácí násilí je v komunitě často vnímáno jako kulturně přijatelné, stejně jako např. vynucené sňatky.

S vážnými problémy se potýkají také romské LGBTIQ osoby, které jsou obětí dvojí diskriminace: odmítání ze strany majority a ostrakizace v rámci vlastních komunit. Jedním z cílů Strategie je proto snížit latenci domácího a genderově podmíněného násilí v romských rodinách a vůči romským LGBTIQ osobám prostřednictvím zapojení specializovaných pracovišť, vyškolených profesionálů, psychologické podpory a nestátních neziskových organizací věnujících se prevenci a řešení domácího násilí včetně práce s oběťmi. Je třeba vytvořit pracovní skupinu RVZRM týkající se podpory romských žen. Protože i v této oblasti je nedostatek dat zásadní překážkou pro vytváření efektivních opatření, je navrhováno realizovat aplikované výzkumy zaměřené na vícečetnou diskriminaci romských žen a romských LGBTIQ osob, včetně dopadů na jejich zdraví. Podrobněji viz Příloha č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl F: Zdraví)

¹⁹¹ <https://www.databaze-strategie.cz/cz/urad-vlady/strategie/akcni-plan-strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucenim-2016-2020>.

10.1 Implementační struktura a systém řízení implementace Strategie

Implementační struktura Strategie bude navazovat na již ustavený mechanismus implementace předchozí Strategie romské integrace do roku 2020.

Gestorem a ústředním koordinátorem naplňování Strategie je **Úřad vlády České republiky**.

Úkoly směřující k naplňování Strategie budou uloženy gestorům jednotlivých opatření usnesením vlády, a budou tak závazné pro ministerstva a jim podřízené organizace. Ve vztahu ke krajům, obcím, nestátním neziskovým organizacím, romské občanské veřejnosti a dalším nestátním subjektům (akademie, vysoké školy, církve, odbory), mezinárodním organizacím bude naplňování Strategie realizováno prostřednictvím spolupráce na principu sdílených cílů a dobrovolnosti; za využití nabídek – pobídek ke spolupráci (např. prostřednictvím dotací).

Informace o implementaci Strategie na místní úrovni jsou každoročně zprostředkovávány prostřednictvím koordinátorů pro romské záležitosti. Ti jsou často členy pracovních skupin pro přípravu strategických dokumentů krajů, v rámci kterých mohou uplatňovat připomínky a návrhy na doplnění, aby byl zajištěn soulad s národní romskou strategií

Za účelem reflexe aktuálních změn ve společnosti a v legislativě a zároveň v návaznosti na vyhodnocování Strategie budou v průběhu platnosti Strategie realizovány dvě revize.

10.2 Plán realizace aktivit

Strategie je připravena na období do 31.12.2030, a z tohoto nastavení vychází plán realizace aktivit. U jednotlivých opatření jsou v rámci logických rámců vždy uváděny odpovědné instituce (gestoři) a délka realizace opatření.

10.3 Časový harmonogram

Jak je uvedeno výše, předpokládaná role realizace aktivit je od schválení Strategie do 31.12. 2030. Časový harmonogram má tyto klíčové milníky:

- do 30. 4. 2021 předložení Strategie vládě ke schválení,
- 2021–2030 realizace opatření Strategie a každoroční vyhodnocování ve vztahu k vládě a pravidelné vyhodnocování ve vztahu k Evropské komisi,
- 1.1.2023 – 31.12.2023 první revize Strategie, včetně logických rámců,
- 2024–2025 externí evaluace naplňování Strategie,
- 1.1.2026 – 31.12.2026 druhá revize Strategie, včetně logických rámců,
- do 31.12.2031 celkové vyhodnocení naplňování Strategie.

10.4 Rozpočet a zdroje financování

Začleňování a participace Romů je komplexní proces, který probíhá na mnoha úrovních (mezinárodní, unijní, centrální, krajská, místní); podílejí se na něm vedle veřejných institucí i další subjekty, např. církve, nestátní neziskové organizace, a dále EU a mezinárodní organizace. Této komplexnosti odpovídá i vícezdrojový systém financování. Předložená Strategie se zabývá **financováním romské participace a začlenění z národní centrální úrovně a z unijních prostředků, především EU fondů a dalších finančních nástrojů**.

Jak již bylo zmíněno v předchozím textu, tato strategie je koncipována jako otevřená a nelze z těchto důvodů vyčíslit náklady vyplývající z realizace jednotlivých úkolů. Tam, kde jednotlivé úkoly předpokládají dopad do systému veřejného zdravotního pojištění, se bude jednat o změnu struktury výdajů a nepředpokládá se nárůst celkových výdajů ze systému veřejného zdravotního pojištění.

Pro zachycení finančních toků na centrální úrovni, které směřují k romské integraci, je nezbytné zmínit povahu intervencí, které možno zjednodušeně rozdělit na:

- a) opatření obecné povahy, která jsou relevantní pro Romy (tzv. mainstreamové opatření);
- b) opatření, která jsou zacílená na Romy.

Zpráva o situaci romské menšiny sleduje každoročně finanční prostředky, které jsou zacíleny na romskou integraci převážně formou *dotací*. Přehled těchto finančních částek je uveden v tabulce níže. Tyto prostředky se pohybují řádově v částce kolem 60-80 mil. Kč ročně, realizace Strategie předpokládá jejich zachování a u některých dotačních titulů mírné posílení (viz opatření v kapitole Emancipace - podpora rovnosti, začleňování a participace, Vzdělávání).

Tabulka 17: Srovnání finančních prostředků (v Kč) vynaložených ze státního rozpočtu na podporu romské integrace v letech 2014 – 2019.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
MŠMT	18.714.800	18.394.787	21.195.596	17.278.180	19.061.401	18.381.521
MK	18.915.510	20.536.512	20.540.766	22.369.919	32.522.485	40.949.101
Úřad vlády ČR	28.178.835	27.159.341	27.424.114	30.790.620	29.448.437	29.374.858
Celkem	65.809.145	66.951.840	69.310.476	70.438.719	81.032.323	88.705.480

Zdroj: ÚV ČR. Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2019.

Finanční prostředky, které jsou vynakládány na podporu začleňování romské menšiny jako součást obecných politik podpory zaměstnanosti a boje proti nezaměstnanosti, podpory bydlení či prevence kriminality (tzv. mainstreamové opatření) jsou řádově mnohem vyšší. Jejich vyčíslení je však obtížné; není možné určit, kolik prostředků bylo použito právě pro příslušníky romské menšiny. Pro realizaci jednotlivých kroků Strategie platí, že budou kryty v rámci výdajů schváleného rozpočtu všech dotčených kapitol v jednotlivých letech. Realizace jednotlivých úkolů bude záviset na aktuálních možnostech státního rozpočtu České republiky a na rozhodnutí správců kapitol, jaké priority výdajů si stanoví v rámci svého resortu. Strategie předpokládá, že jednotliví správci rozpočtů promítnou požadavky na realizaci vyplývajících úkolů do návrhů svých rozpočtových kapitol. Úřad vlády se aktivně zapojí do vyjednávání finančního krytí jednotlivých opatření s MF.

Strategie zároveň předpokládá, že podíl prostředků, které jednotliví poskytovatelé vyčlení na realizaci politik vyplývajících z této strategie zůstane zachován.

Romské začleňování je financováno také z fondů EU. V programovém období 2014–2020 se jednalo zejména o Operační program Zaměstnanost, Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání a Integrovaný regionální operační program. Při odhadu finančních prostředků čerpaných na romskou integraci z fondů EU však narážíme na již zmíněný problém absence etnických dat. Finanční prostředky v operačních programech uplatňují tzv. „explicitní“ nikoliv „exkluzivní“ přístup, kdy ve vyhlášených

výzvách není program primárně určen pouze pro jednu cílovou skupinu, ale zpravidla je výzva určena širšímu okruhu osob, které vykazují některé shodné znaky.¹⁹²

Fondy EU, budou zásadním zdrojem financování opatření směřujících k rovnosti a začlenění rovněž v programovém období 2021-2027. Víceletý finanční rámec EU na období 2021 – 2030 podporuje začleňování Romů a boj proti diskriminaci, a to zejména prostřednictvím Evropského sociálního fondu plus (ESF+), Evropského fondu pro regionální rozvoj (EFRR) a Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EZFRV).

Hlavním finančním nástrojem k posílení sociálního rozměru a inkluze v rámci EU bude Evropský sociální fond plus (ESF+), Nástupce Evropského sociálního fondu (ESF) má podpořit zotavení ekonomiky po krizi způsobené pandemií COVID-19 a umožnit mimo jiné přechod k zelené ekonomice. Prioritními oblastmi čerpání jsou vzdělávání, odborná příprava a celoživotní učení, rovný přístup ke kvalitnímu zaměstnání, sociální inkluze, zdraví a boj proti chudobě.¹⁹³

Evropská komise vyzvala ve svém sdělení členské státy s významným podílem romské populace, aby plně využily navrhovaného specifického cíle ESF+ týkajícího se podpory sociálního a ekonomického začleňování marginalizovaných komunit, jako jsou Romové. Při programování tohoto cíle musí členské státy mj. splnit všechny požadavky stanovené v příloze IV návrhu Komise týkajícího se nařízení o společných ustanoveních pro období 2021–2027 v souvislosti s tematickou základní podmínkou *Vnitrostátní strategický rámec politiky inkluze Romů*. Nově přitom bude požadováno splnění základních podmínek v průběhu celého období 2021–2027.

Článek 4 návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady o Evropském sociálním fondu plus (ESF+) určuje jako specifický cíl iv j) "bojovat proti diskriminaci marginalizovaných komunit, jako jsou Romové, a podporovat jejich sociálně-ekonomickou integraci."¹⁹⁴ V příštím programovém období je možné v rámci stávajících operačních programů toto čerpání podporovat a současně ve shodě s úkolovou částí Strategie realizovat vznik nástrojů ke sledování počtu účastníků projektů z řad Romů. Uplatněním specifického cíle iv j) se základní podmínka *Vnitrostátní strategický rámec politiky inkluze Romů* stane povinně aplikovatelnou pro programy, které si tento specifický cíl zvolí. Plnění této základní podmínky pak bude předpokladem pro čerpání prostředků z uvedeného specifického cíle a bude možné sledovat přímý dopad čerpání finančních prostředků na integraci Romů ve vybraných oblastech.

Podpora romského začleňování bude v rámci programového období 2021–2027 směřovat zejména ze tří připravovaných operačních programů: Operační program Zaměstnanost plus, Operační program Jan Amos Komenský (oba financované z ESF+) a Integrovaný regionální operační program (financovaný z EFRR). V Operačním programu Jan Amos Komenský budou opatření v oblasti přístupu Romů ke kvalitnímu a inkluzivnímu vzdělávání podporována v rámci specifického cíle 2.3 „Podporovat rovný přístup ke kvalitnímu a inkluzivnímu vzdělávání a odborné přípravě a jejich úspěšnému ukončení, a to zejména pro znevýhodněné skupiny, od předškolního vzdělávání a péče, přes všeobecné vzdělávání a odborné vzdělávání a přípravu až po terciární úroveň, jakož i vzdělávání a studium dospělých včetně usnadnění vzdělávací mobility pro všechny“. V Operačním programu Zaměstnanost plus se v rámci územní dimenze počítá s tím, že v odůvodněných případech budou intervence zaměřeny specificky na sociálně vyloučené lokality (především s vysokým podílem romské populace) a osoby v nich žijící.¹⁹⁵ Konkrétní opatření, jejichž financování se předpokládá z fondů EU, jsou uvedena v Příloze č. 1: Úkolová část Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021 - 2030 (Strategický cíl G: Kapacity). Podpora romského začleňování je dále financována také z FM EHP/Norska, konkrétně z programu „Lidská práva, začleňování Romů a domácí a genderově podmíněné násilí“.

¹⁹² V rámci Operačního programu zaměstnanost se jednalo např. o výzvu č.03_15_042 Koordinovaný přístup k sociálně vyloučeným lokalitám (KPSVL) 2. výzva.

¹⁹³ <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=62>.

¹⁹⁴ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0350_CS.html.

¹⁹⁵ Návrhy operačních programů viz Návrhy programových dokumentů OP 2021 – 2027, <https://www.dotaceeu.cz/cs/evropske-fondy-v-cr/kohezni-politika-po-roce-2020/s/aktualni-navrhy-programovych-dokumentu-op-2021-2>.

10.5 Systém monitorování a evaluace realizace Strategie

Systém monitorování a evaluace navazuje na nastavený mechanismus monitoringu a evaluace Strategie romské integrace do roku 2020.¹⁹⁶ Novým prvkem v rámci tohoto mechanismu je zřízení Výboru pro naplňování strategie romské integrace.

Základní monitorovací a evaluační cyklus bude jednoroční a vždy bude završen tím, že vláda projedná **Informaci o naplňování Strategie romské integrace 2021–2030** (dále jen „Informace o naplňování Strategie“), která bude přílohou Zprávy o stavu romské menšiny za příslušný rok. Kancelář RVZRM shromáždí vždy počátkem kalendářního roku podklady od všech resortů, krajů a dalších aktérů, včetně neziskových organizací a zástupců Romů o naplňování opatření Strategie v uplynulém roce. Následně budou podklady projednány ve Výboru pro naplňování Strategie romské integrace. Ve spolupráci s Výborem pro naplňování Strategie romské integrace zpracuje Kancelář RVZRM Informaci o naplňování Strategie, která bude poté projednána RVZRM. Dalším krokem bude postoupení Informace o naplňování Strategie do standardního meziresortního připomínkového řízení a předložení vládě.

K posílení systému monitorování a evaluace byl zřízen **Výbor pro naplňování strategie romské integrace**, jehož hlavním účelem je sledování a vyhodnocování naplňování cílů a opatření vyplývajících ze Strategie, které byly uloženy Úřadu vlády ČR a dalším gestorům opatření. Výbor pro naplňování Strategie romské integrace se skládá ze zástupců státní správy (gestorů jednotlivých opatření), včetně zástupců řídicích orgánů relevantních operačních programů, zástupců samosprávy, RVZRM a v neposlední řadě zástupců odborné občanské společnosti. V případě shledání zásadních problémů s implementací daných opatření, indikátorů a monitoringu bude navržena jejich aktualizace.

10.6 Systém řízení rizik a předpoklady realizace Strategie

Vzhledem k tomu, že Strategie zasahuje do širokého spektra sociálního života a vyžaduje pro svoji realizaci souhru mnoha vládních a nestátních aktérů, jsou i předpoklady její realizace velmi komplexní. Předpoklady realizace Strategie, respektive jejich naplnění či nenaplnění na straně jedné odpovídají rizikům realizace Strategie na straně druhé. Přitom ne vždy lze ve smyslu řízení rizik navrhnout vhodné opatření na úrovni Strategie samotné. Níže jsou přehledně shrnuty klíčové předpoklady a rizika realizace Strategie.

Tabulka 18: Předpoklady realizace Strategie a řízení rizik

	Předpoklady	Rizika	Řízení rizik/opatření
1.	Na vládní úrovni je silná politická vůle prosazovat strategii	Absence politické vůle prosazovat strategii na centrální úrovni	Dílčí opatření: Dobrá komunikační strategie při prosazování Strategie, systematické poukazování na výrazná politická rizika spjata s nečinností
2.	Na regionální a místní úrovni, zejména v oblastech s koncentrací sociálně vyloučených lokalit, existuje politická vůle situaci řešit	Absence politické vůle na regionální a místní úrovni prosazovat romskou integraci; preference pro „místní řešení“ problémů vytěsňováním sociálně	Kombinace podpory z centra, posílení struktur implementace Strategie

¹⁹⁶ Celkové vyhodnocení a externí evaluace Strategie romské integrace do roku 2020 proběhne v roce 2021, případné podněty vzešlé ze závěrečné evaluace budou využity v roce 2023.

		slabých do jiných míst a regionů	
3.	Dostatečné a účinné zahrnutí Romů do mainstreamových politik, včetně opatření financovaných z fondů EU	Nedostatečné zahrnutí Romů do mainstreamových politik z důvodu upřednostnění jiných skupin, problémů s monitoringem, obav z dopadů inkluze apod.	Spolupráce Odboru lidských práv a ochrany menšin prostřednictvím Kanceláře RVZRM na vytváření a implementaci programů formou spolupráce s institucemi zajišťujícími uplatňování horizontálního principu nediskriminace.
4.	Dostatečná alokace finančních prostředků	Nedostatečná, neexplicitní alokace finančních prostředků	Dílní opatření: Dobrá komunikační strategie při prosazování opatření, systematické poukazování na výrazná politická rizika spjatá s nedostatečnou alokací finančních prostředků, ovlivnění využití fondů EU (viz výše).
5.	Dostatečně silné implementační struktury	Oslabování implementačních struktur v důsledku rozpočtových omezení, reorganizace apod.	Usilovat o maximální ukotvení a stabilitu struktur, včetně legislativních opatření
6.	Dostatečně silný a koordinovaný mechanismus pro implementaci Strategie	Duplicita a překryv mezi projekty a dále mezi projekty a dalšími aktivitami, které budou realizovány definovanými aktéry na krajské a místní úrovni.	Usilovat o efektivní řízení zdrojů a realizace opatření v úzké spolupráci s aktéry na místní úrovni, zejména pak s koordinátory pro romské záležitosti a lokálními konzultanty Odboru sociálního začleňování MMR (Agentura) a nastavení takových pravidel pro schvalování projektů, která účinně zamezí duplicitám a překryvům ve financování začleňování na místní úrovni. Pro zajištění synergie jednotlivých aktérů, efektivní vynakládání finančních prostředků a především pozitivní dopady na sociálně vyloučené, je nezbytně nutné propojovat opatření s existujícími nástroji sociální politiky, jako např. sociální práce ve veřejné správě.

11 Postup tvorby Strategie

11.1 Autoři Strategie a zúčastněné strany

Strategie byla připravena Oddělením kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny Odboru lidských práv a ochrany menšin Úřad vlády ČR. Do přípravy Strategie byl zahrnut široký okruh zainteresovaných stran, byla připravována transparentně a objektivně ve spolupráci s výbory a pracovními skupinami Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, s experty a dalšími zainteresovanými subjekty. Na vzniku Strategie také participovali zástupci romské občanské společnosti, romské a proromské nestátní neziskové organizace, krajsí koordinátoři pro romské záležitosti a další.

11.2 Popis postupu tvorby Strategie

Strategie respektuje základní principy tvorby strategických dokumentů podle aktualizované *Metodiky přípravy veřejných strategií* (2018: 15-19) schválené vládou ČR 28. ledna 2018.¹⁹⁷ V průběhu roku 2018 vypracovala Kancelář RVZRM dokument *Mechanismus a proces přípravy Strategie romské integrace 2021–2030*. Postupně došlo k identifikaci hlavních tematických oblastí Strategie v návaznosti na Strategii romské integrace do roku 2020, stěžejní národní dokumenty, dokumenty EU, mezinárodních organizací a na základě konzultací s relevantními aktéry romské integrace, zejména členy RVZRM. Do Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 byla zahrnuta témata:

- emancipace - podpora rovnosti, začleňování a participace
- anticiganismus
- vzdělání
- bydlení
- zaměstnanost
- zdraví

Tvorba jednotlivých tematických částí probíhala ve spolupráci s pracovními skupinami, výbory a zástupci RVZRM, dále byly konzultovány s experty a odborníky na danou oblast z ústředních institucí (KVOP, Agentura pro sociální začleňování, MV, MPSV, MMR apod.) i se zástupci nestátních neziskových organizací. Právě nestátní neziskové organizace byly zásadně zapojeny do přípravy jednotlivých logických rámců, čímž byl celý proces tvorby Strategie maximálně participativní.

Návrh Strategie byl projednán standardním procesem v připomínkovém řízení, které bylo ukončeno 05. ledna 2021. Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů 2021–2030 byla schválena vládou DD.MM. 2021.

¹⁹⁷ Na jednotlivé principy tvorby strategických dokumentů je odkazováno v závorce v textu níže, kde číslo odpovídá řazení principu dle *Metodiky přípravy veřejných strategií* (2015: 15-16).

12 Seznam použité literatury a zdroje

Agentura pro sociální začleňování, 2019. O nás. [cit. 2019-10-14] Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/o-nas/>.

Alliance against Antigypsyism, 2016. Antigypsyism - A Reference Paper [online]. [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <http://antigypsyism.eu/wp-content/uploads/2016/10/Antigypsyism-reference-paper-Layouted-version.pdf>.

Ara Art, 2019. Hlasování v rámci oslav Mezinárodního dne Romů 2019.

Badáňová, Adéla, 2010. Obraz Romů v romském čtrnáctideníku Romano Hangos. Mediální studia 2010(1), str. 47-63.

Baršová, Andrea, 2002. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. Romové ve městě. Praha: Socioklub, str. 5-29.

Bártlová, Sylva a kol., 2018. Zdravotní gramotnost u vybraných skupin obyvatelstva Jihočeského kraje. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-2201-1.

Bartoš, Vojtěch, Bauer, Michal, Chytilová, Julie a Filip Matějka. Attention Discrimination. Theory and Field Experiments. Prague: Charles University, Center for Economic Research and Graduate Education, Academy of Sciences of the Czech Republic, Economics Institute 2013, ISSN 1211-3298. [cit. 2019-10-09]. Dostupné z: <http://www.cerge-ei.cz/pdf/wp/Wp499.pdf>.

Bartoš, Vojtěch, Bauer, Michal, Chytilová, Julie a Matějka Filip, 2013. Attention Discrimination: Theory and Field Experiments. CERGE-EI Working Papers wp499, str. 1-45. Prague: The Center for Economic Research and Graduate Education – Economics Institute. Dostupné z: <http://www.cerge-ei.cz/pdf/wp/Wp499.pdf>.

Bocan, Miroslav a kol., 2018. Výzkum předčasných odchodů ze vzdělávání a problematiky postupů žáků ze ZŠ na SŠ v Ústeckém kraji. Praha: Úřad vlády České republiky.

Bojadjieva, Aleksandra, 2015. Roma Inclusion Index 2015. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation. Dostupné z: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/user/docs/Roma%20Inclusion%20Index%202015.pdf>.

Bojadjieva, Aleksandra, 2015. Roma Inclusion Index 2015. Budapešť: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

Brázdová, Zuzana a kol., 1998. Jednotkové porce potravinových skupin jako nástroj hodnocení výživové spotřeby romských dětí. Hygiena, Praha: ČLS JEP, roč. 43, č. 4, str. 195-206. ISSN 1210-7840.

Center for Reproductive Rights and Center for Human and Civil Rights, 2003. Body and Soul. Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia. ISBN 1-890671-28-2. Dostupné z: http://reproductiverights.org/sites/crr.civicaactions.net/files/documents/bo_slov_part1.pdf.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 2019. Concluding observations on the combined twelfth and thirteenth reports of Czechia (CERD/C/CZE/12-13). Dostupné z: https://www.opu.cz/wp-content/uploads/2019/09/CERD_C_CZE_CO_12-13_36934_E.pdf.

Crews, Gordon A., 2009. Education and Crime. In: Miller, Mitchel J., ed. 21st Century Criminology: A Reference Handbook. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, str. 59-66.

CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i. 2017. Naše společnost. In Hoření, Karina a kol. 2018. Co si myslíš o... Předsudky v české společnosti a jak s nimi účinně pracovat ve škole. ÚSTR, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., ISBN 978-80-87912-86-7 (ÚSTR), ISBN 978-80-7330-321-1 (SOÚ AV ČR).

CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 2019a. Naše společnost. Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2019 [online]. [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4905/f9/ov190415.pdf.

CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 2019b. Naše společnost. Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben 2019 [online]. [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4924/f9/ov190517.pdf.

ČERNÍKOVÁ, T., DÁREK, D., KLÍMA, T. 2019. Souhrnná zpráva o realizaci protidrogové politiky v krajích v roce 2017 [Summary report on the implementation of drug policy in the regions in 2017] KISŠOVÁ, L. (Ed.). Praha: Úřad vlády České republiky.

Česká školní inspekce, 2015. Moderní metody výuky a ICT pohledem mezinárodních i národních datových zdrojů Sekundární analýza TIMSS 2015 [online]. Praha: Česká školní inspekce. [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/getattachment/70da2be7-fb71-42ed-bc1c-49cc12071e05/TIMSS_2015.pdf.

Česká školní inspekce, 2018. Dopady povinného předškolního vzdělávání na organizační a personální zajištění a výchovně-vzdělávací činnost mateřských škol za období 1. pololetí školního roku 2017/2018 [online]. Praha: Česká školní inspekce. [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/getattachment/494adcd7-2e4b-40a7-b564-383d964ce14d/TZ-Dopady-povinneho-predskolniho-vzdelavani.pdf>.

Česká školní inspekce, 2018. Vliv složení třídy, metod uplatňovaných učitelem a využívání technologií na výsledky českých žáků. Sekundární analýza PISA. Praha: Česká školní inspekce. [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Sekundarni-analyza-Vliv-slozeni-tridy,-metod-uplat/PISA_2015.pdf.

Česká školní inspekce, 2019a. Kritéria hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání. Praha: Česká školní inspekce. [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Krit%3%a9ria/Kriteria-hodnoceni_2019-2020-popis-kriteria.pdf.

Česká školní inspekce, 2019b. Aktuální poznatky České školní inspekce ke vzdělávání dětí ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí [prezentace]. Praha, IKV, odborný panel: Sociální znevýhodnění a diagnostika, 12. 6. 2019. Praha: Česká školní inspekce.

Český statistický úřad, 1991. Pramenné dílo 1991 - obyvatelstvo v datech. Tab. 6. Obyvatelstvo podle národnosti, podle mateřského jazyka a podle pohlaví a Tab. 7. Obyvatelstvo podle národnosti a pohlaví, pětiletých věkových skupin a státní příslušnosti [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb/obyvatelstv>.

Český statistický úřad, 2003. SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ K 1.3. 2001- obyvatelstvo Česká republika [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/11308/23212108/e-4104-02.pdf/ab2727ec-7d8d-4b13-8b8a-8f0429183032?version=1.0>.

Český statistický úřad, 2011. Tab. 614a Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví [online]. [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=OBCR614A&z=T&f=TABULKA&katalog=30715&u=v1050__VUZEMI__97__19&v=v1051__null__null__null#w=.

Český statistický úřad, 2013. Demografická příručka, e-4032-13 [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-10-18] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-priirucka-2012-xwafiyp4ne#>

Český statistický úřad, 2014. Národnostní struktura obyvatel [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>.

Český statistický úřad, 2014. Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536250/17023214.pdf/7545a15a-8565-458b-b4e3-e8bf43255b12?version=1.1>.

Český statistický úřad, 2018a. Počty zvolených zastupitelstev a jejich členů, počty voličů a účast na volbách (zastupitelstva obcí a měst) [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2020-05-25]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/volby-do-zastupitelstev-obci-i-dil>.

Český statistický úřad, 2018b. Školy a školská zařízení – školní rok 2017/2018 [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/skoly-a-skolska-zarizeni-skolni-rok-201718>.

Český statistický úřad, 2018c. Příjmy a životní podmínky domácností - 2018. Stručný komentář [online]. [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-kf03f95ff5>.

Český statistický úřad, 2019a. Školy a školská zařízení – školní rok 2018/2019 [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/skoly-a-skolska-zarizeni-skolni-rok-20182019>.

Český statistický úřad, 2019b. Zaměstnanost, nezaměstnanost [online]. [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/zamestnanost_nezamestnanost_prace.

Danosová, Marinella, Machálková, Lenka, Mazalová, Lenka, Bubeníková, Štěpánka a Pastucha, Dalibor, 2015. Vnímání zdraví u Romského etnika. Olomouc: Medicína pro praxi, 12 (5), 256-259.

Davidová, Eva a kol., 2010. Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice. Praha: Triton.

Doporučení Rady ze dne 9. prosince 2013 o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech (2013/C 378/01). [cit. 22. 3. 2020]. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=cs](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=cs).

Edwards, F., Hedwig, L., Esposito, M., 2019. Risk of being killed by police use of force in the United States by age, race–ethnicity, and sex. *Proc. Natl Acad. Sci. USA* **116**, 16793-16798. Dostupné z: <https://www.pnas.org/content/116/34/16793>.

European Commission against Racism and Intolerance, 2011. On Combating Anti-gypsyism and Discrimination against Roma. ECRI General Policy Recommendation No. 13. Strasbourg: Council of Europe [online]. [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>.

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2012. NEETS Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. Luxembourg, Publication Office. [cit. 2019-07-04]. Dostupné z: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf.

European Network against Racism, 2019. Racist crime & institutional racism IN europe ENAR Shadow Report 2014-2018. Dostupné z: https://www.enar-eu.org/IMG/pdf/shadowreport2018_final.pdf.

European Roma Rights Center, 2016. Coercive and Cruel: Sterilization and its consequences for Romani Women in the Czech Republic 1966 – 2016. Budapest. Dostupné z: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/coercive-and-cruel-28-november-2016.pdf.

European Union Agency for Fundamental Rights, 2016. Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Roma – Selected findings. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurostat, 2016. Population by educational attainment level, sex and age (%) - main indicators. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

Eurostat, 2019. Early leavers from education and training by sex and labour status. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_14&lang=en.

Evropská komise, 2015. Special Eurobarometer 437: Discrimination in the EU in 2015: country factsheets [online]. [cit. 2019-06-25].

Evropská komise, 2018. Sdělení komise Evropskému parlamentu a Radě. Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020. Brusel: Evropská komise.

Evropská komise, 2018. Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020. Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě, COM(2018) 785 final, 4. 12. 2018, Brusel.

Evropská komise, 2019a. Zpráva o České republice 2019 [online]. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-czech-republic_en.pdf.

Evropská komise, 2019b. Zvláštní Eurobarometr 493: Diskriminace v Evropské unii - Česko. [online]. [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveyky/2251>.

Evropská komise, 2021. Doporučení Rady z 12. března 2021 o rovnosti, začlenění a účasti Romů 2021/C 93/01 [online]. [cit. 2021-07-04]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32021H0319%2801%29>.

Evropský parlament, 2013. Usnesení Evropského parlamentu ze dne 11. září 2013 o evropských jazycích, jimž hrozí zánik, a o jazykové rozmanitosti v Evropské unii (2013/2007(INI)). Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IP0350&from=EN>.

Evropský parlament, 2017. Aspekty týkající se základních práv v integraci Romů v EU: boj proti nesnášenlivosti vůči Romům. Usnesení Evropského parlamentu ze dne 25. října o aspektech týkajících se základních práv v integraci Romů v EU: boj proti anticiganismu (2017/2038(INI)), (2018/C 346/23).

Evropský parlament, 2017. Aspekty týkající se základních práv v integraci Romů v EU: boj proti nesnášenlivosti vůči Romům. Usnesení Evropského parlamentu ze dne 25. října o aspektech týkajících se základních práv v integraci Romů v EU: boj proti anticiganismu (2017/2038(INI)), (2018/C 346/23).

Evropský parlament, 2018a. Usnesení Evropského parlamentu ze dne 7. února 2018 o ochraně a nepřípustnosti diskriminace menšin v členských státech EU (2017/2937(RSP)). Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0032_CS.html.

Evropský parlament, 2018b. Usnesení Evropského parlamentu ze dne 13. listopadu 2018 o minimálních standardech pro menšiny v EU (2018/2036(INI)). Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0447_CS.pdf.

Federal Chancellery Republic of Austria, 2019. Conference on anti-Gypsyism. How to address anti-Gypsyism in post-2020 EU Roma Framework. Expert recommendations. Vienna: Federal Chancellery Republic of Austria.

FOCUS Marketing & Social Research, 2016. Mediální gramotnost ohrožených skupin: senioři, etnické a národnostní menšiny a vybrané aspekty mediální gramotnosti. Závěrečná zpráva ze sociologického průzkumu pro Radu pro rozhlasové a televizní vysílání říjen 2016 [online]. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání. [cit. 2019-08-28]. Dostupné z: https://www.rrtv.cz/cz/files/monitoring/2016-medialni_gramotnost_FINAL.pdf.

Foldynová, Ivana, Juráš, Jan a kol., 2016: Výzkum vnitrostátní migrace sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených obyvatel ČR. Ostrava: PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, s. r. o.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2018. A persisting concern. Anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/roma-inclusion>.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2018a. A persisting concern. Anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/roma-inclusion>.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2018b. Druhé šetření o menšinách a diskriminaci v Evropské unii. Romové – vybrané výsledky. [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-12-06]. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_cs.pdf.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2018b. Transition from education to employment of young Roma in nine EU Member States [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/roma-education-to-employment>.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2018b. Transition from education to employment of young.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Roma women in nine EU Member States [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/eumidis-ii-roma-women>.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2016. Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma – Selected findings [online].

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma – Roma women in nine EU Member States [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-11-13]. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-minorities-survey-roma-women_en.pdf.

Gabal Analysis & Consulting, 2015. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. Praha: GAC. https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf.

GAC spol. s r. o., 2015b. Mapa sociálně vyloučených lokalit v ČR. Praha: GAC spol. s r. o. [cit. 2019-10-15] Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/index.html>.

GAC spol. s r. o., 2006. Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Praha: GAC spol. s r. o.

GAC spol. s r. o., 2015a. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. Praha: GAC spol. s r. o.

GAC spol. s.r.o., 2007. Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže. Praha: GAC spol. s.r.o.

GAC spol. s.r.o., 2015. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. Praha: GAC spol. s.r.o.

Grygar, Jakub a Tereza Stöckelová, 2006. Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č.p. 1336 v říjnu 2006. Zpráva z šetření. Brno: Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií.

Henderson, Paul, Thomas, P., Seebom P., Munn-Giddings P., Yasmeen S., 2007. Community Development and Community Care: reflections on practice and policy. *The Journal of Community Work and Development*, Issue 9, pp. 35-47.

Hnilicová, Helena, 2015. Implementation of the National Roma Integration Strategy and Other National Commitments in the Field of Health, Czech Republic: A multi-stakeholder perspective report on 2005-2014 developments. Brusel: IOM MHD RO Brussels.

Hůle, Daniel a kol., 2015. Zavedení povinného posledního roku předškolního vzdělávání před zahájením školní docházky. Studie proveditelnosti. Plzeň: Společnost Tady a teď, o.p.s., Demografické informační centrum, o.s.

Hušek, Petr a Kateřina Tvrdá, 2016. The Collective Singularity of Anti-racist Actors. A Case Study of the Roma Minority in the Czech Republic. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. XXXIX, No 1, str. 49-67.

Chomynová, Pavla, Kozák, Jan, & Mravčík, Viktor, 2020. Substance use in Roma population in contact with social workers in the Czech Republic: A cross-sectional questionnaire survey, *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, DOI: 10.1080/15332640.2020.1717399.

In Iustitia, o.p.s., 2019a. Násilí z nenávisti [online]. Praha: In IUSTITIA, o.p.s. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://www.in-ius.cz/nasili-z-nenavisti/>.

In Iustitia, o.p.s., 2019b. Zpráva o předsudečném násilí v České republice v roce 2017 [online]. Praha: In IUSTITIA, o.p.s. [cit. 2019-07-11]. Dostupné z: <https://www.in-ius.cz/dwn/zpravy-o-nzn/zpn2017final-cze-web.pdf>.

Janák, Jan, 1969. Rakouský protitulácký zákon z roku 1873 jako pokus o řešení společenských důsledků průmyslové revoluce. 18(16) *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada historická* 86.

Jurová, Anna, 2008. Rómska menšina na Slovensku v dokumentoch (1945 –1975), *Závěrečná správa z grantovej úlohy Rómska menšina na Slovensku v dokumentoch /1945-1975/, č.2/6194/2*. Spoločenskovedný ústav SAV Košice.

Kafková, Jiřina, Sokačová, Linda a Edit Szénássy, 2012. Analýza migračních trendů na Šluknovsku (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov). Praha: Agentura pro sociální začleňování.

Kajanová, Alena & Hajduchová, Hana, 2014. Romská minorita a návykové látky v České republice a na Slovensku. *Adiktologie*, 14 (2), 168-172. http://199757.w57.wedos.ws/wp-content/uploads/2018/09/2014_02_Kajanova_Romska-minorita.pdf.

Kaleja, Martin, 2011. Romové a škola versus rodiče a žáci. Ostrava: Pedagogická fakulta, Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978-80-7368-943-8.

Kaleja, Martin, 2014. Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků základních škol z pohledu speciální pedagogiky. Ostrava: Pedagogická fakulta, Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978-80-7464-544-0.

Kaleja, Martin, 2015. (Ne)připravený pedagog a žák z prostředí sociální exkluze. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Centrum empirických výzkumů. ISBN 978-80-7510-191-4. Dostupné z: <https://www.slu.cz/fvp/cz/file/cul/4db83279-c43e-48d2-b2aa-4441326da77d>.

Kalibová, Klára, 2011. Násilí z nenávisti a média. In Kalibová, Klára ed. 2011. Násilí z nenávisti, rasismus a média. Jak nepsat černobíle o barevném světě [online]. Praha: In IUSTITIA, o.p.s., [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://www.in-ius.cz/dwn/nzn-rasis-media/in-iustitia-publikace-media.pdf>.

Kalová a kol., 2012. Druhá směna: Jak využívat historii Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ. Praha: Romea, o.s.

Kancelář veřejného ochránce práv, 2005. Final Statement of the Public Defender of Rights in the Matter of Sterilisations Performed in Contravention of the Law and Proposed Remedial Measures. Brno. [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ENGLISH/Sterilisation.pdf.

Kancelář veřejného ochránce práv, 2018. Doporučení veřejné ochránkyně práv ke společnému vzdělávání romských a neromských dětí. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv.

Kancelář veřejného ochránce práv, 2019. Doporučení veřejné ochránkyně práv k povinnému předškolnímu vzdělávání. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv.

Kancelář veřejného ochránce práv, 2019. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Diskriminace. Brno. [cit. 2019-11-13]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Sbornik_Diskriminace.pdf.

Kašparová, Irena, Ripka, Štěpán a Kateřina Janků, ed., 2008. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality [online]. Praha: Úřad vlády, Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity. [cit. 2019-10-18]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/vydavatelstvi/vydane-publikace/Monitoring-romskych-lokalit_Morava.pdf.

Klíčová, Kateřina, 2006. Sčítání lidu: romští Češi, nebo čeští Romové. In Marada, Radim (ed.). Etnická různost a občanská jednota. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-111-6.

Klíčová, Kateřina, 2006. Sčítání lidu: romští Češi, nebo čeští Romové. In Marada, Radim (ed.). Etnická různost a občanská jednota. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-111-6.

Kolaříková, Marta, 2015. Dítě předškolního věku v prostředí sociální exkluze. Opava: Slezská univerzita v Opavě. ISBN 978-80-7510-161-7. Dostupné z: https://www.slu.cz/fvp/cz/centrum-empirickyh-vyzkumu/nase-publikace/kolarikova-predskolak_final.pdf/.

Kreativní Česko, 2016. Mapování kulturních a kreativních průmyslů v ČR [online]. Kreativní Česko. [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://www.kreativnicesko.cz/clanky/tv-a-rozhlas>.

Kubaník, Pavel, 2010. Situace romštiny v České republice. The situation of Romani in the Czech Republic. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.

Kubaník, Pavel, Červenka, Jan, Sadílková, Helena, 2010. Romština v České republice – předávání jazyka a jazyková směna. In: Romano džaniben 2/2010, str. 11–40.

Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_cs.pdf.

Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_cs.pdf.

Luxembourg: Publications Office of the European Union. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/roma-education-to-employment>.

Marková, Blanka, 2018. Studie proveditelnosti TUKE TV.

Michálek, Jan a kol., 2018. Postoje pedagogických pracovníků k vybraným aspektům společného vzdělávání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5343-9.

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. Koncepce sociálního bydlení 2015–2025. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky, 2018. Metodika přípravy veřejných strategií. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/70d00bf5-cec5-4ddd-9309-a3f54c216ea8/Metodika-pripravy-verejnych-strategii-plna-verze_1.pdf.aspx?ext=.pdf.

Ministerstvo pro místní rozvoj, 2019a. Politika územního rozvoje České republiky [online]. Praha, Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj. [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/647ac23c-05f7-469f-a200-af8d3be4e4ae/PUR-CR_ve_zneni_Aktualizaci_c_1_2_3_uplne_zneni.pdf.aspx?ext=.pdf.

Ministerstvo pro místní rozvoj, 2019b. Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2016. Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2016/2017. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2017a. Hodnocení naplňování Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2017b. Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2017/2018. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2017c. Analýza prvního roku implementace společného vzdělávání I. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2018a. Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání [online]. [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: <https://opvvv.msmt.cz/download/file3375.pdf>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2018b. Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2019-2020. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2018c. Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2018/2019. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2019a. Statistická ročenka školství - výkonové ukazatele. C1.17.1 Základní vzdělávání – žáci/dívky, kteří ukončili povinnou školní docházku v ZŠ ve školním roce 2017/18 – podle ročníků a území. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2019b. Analýza implementace inkluzivního vzdělávání [prezentace]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo vnitra České republiky, 2016. Zpráva o extremismu na území České republiky v roce 2015 [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor bezpečnostní politiky. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/extremismus-vyrocní-zpravy-o-extremismu-a-strategie-boje-proti-extremismu.aspx>.

Ministerstvo vnitra České republiky, 2017. Zpráva o extremismu na území České republiky v roce 2016 [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor bezpečnostní politiky. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/extremismus-vyrocní-zpravy-o-extremismu-a-strategie-boje-proti-extremismu.aspx>.

Ministerstvo vnitra České republiky, 2018. Zpráva o extremismu na území České republiky v roce 2017 [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor bezpečnostní politiky. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/extremismus-vyrocní-zpravy-o-extremismu-a-strategie-boje-proti-extremismu.aspx>.

Ministerstvo vnitra České republiky, 2019. Zpráva o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018 [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor bezpečnostní politiky. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/extremismus-vyrocní-zpravy-o-extremismu-a-strategie-boje-proti-extremismu.aspx>.

Monitorovací zpráva občanské společnosti o implementaci národní strategie romské integrace v České republice. Brusel: Evropská komise, 2018. [cit. 2020-03-24]. Dostupné z <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-czech-republic-2017-eprint-fin-cz-2.pdf>.

Moree, Dana, 2019. Cesty romských žáků ke vzdělávání: Dopady inkluzivní reformy. Praha: Nadace OSF. ISBN: 978-80-87725-52-8.

Morvayová, Petra, 2008. Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu. AntropoWebzin. 2008(1), 27-55.

Baltag, Tereza, Mosaad Pěničková, Daniela, Janovská, Kateřina, Hruběš, Jan. 2017. Manuál o zdraví a zdravotní péči v sociálně vyloučených lokalitách.

Mravčík, Viktor, Chomynová, Pavla, Grohmannová, Kateřina, Janíková, Barbara, Černíková, Tereza, Rous, Zdeněk, Tion Leštinová, Zuzana, Kiššová, Lucia, Nechanská, Blanka, Cibulka, Jan, Fidesová, Hana, & Vopravil, Jiří, 2019. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2018, Praha, Úřad vlády České republiky. <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-o-stavu-ve-vecich-drog-v-ceske-republice-v-roce-2018/>.

Mravčík, Viktor, Chomynová, Pavla, Grohmannová, Kateřina, Janíková, Barbara, Černíková, Tereza, Rous, Zdeněk, Tion Leštinová, Zuzana, Kiššová, Lucia, Nechanská, Blanka, Vlach, Tomáš, Fidesová, Hana, & Vopravil, Jiří, 2018. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2017, Praha, Úřad vlády České republiky. <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-o-stavu-ve-vecich-drog-v-ceske-republice-v-roce-2017/>.

Mravčík, Viktor, Chomynová, Pavla, Grohmannová, Kateřina, Janíková, Barbara, Tion Leštinová, Zuzana, Rous, Zdeněk, Kiššová, Lucia, Kozák, Jan, Nechanská, Blanka, Vlach, Tomáš, Černíková, Tereza, Fidesová, Hana, & Vopravil, Jiří, 2017. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016, Praha, Úřad vlády České republiky. <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-o-stavu-ve-vecich-drog-v-ceske-republice-v-roce-2016/>.

Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2017. Výroční zpráva Národního ústavu pro vzdělávání, školského poradenského zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků 2017 [online]. Praha: NÚV. [cit. 2019-07-04]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/nuv/VZ/V2017.pdf>.

Navrátil, Pavel, Šimíková, Ivana, 2002. Hodnocení projektů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské populace. VÚPSV Praha.

Nečas, Ctibor, 2002. Romové v České republice včera a dnes. Páté vydání, Univerzita Palackého, Olomouc.

Nejvyšší kontrolní úřad, 2019. Výroční zpráva 2019 [online]. [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://www.nku.cz/assets/publikace-a-dokumenty/vyrocní-zprava/vyrocní-zprava-nku-2018.pdf>.

Nehudková, Eva, 2018. Diskriminace v přístupu k tržnímu bydlení z důvodu etnického původu. Právní rozhledy 10/2018, str. 354-368.

Nesvadbová Libuše, Šandera Jiří a Haberlová Věra, 2009. Romská populace a zdraví Česká republika – Národní zpráva 2009 [online]. Madrid: FSG. [cit. 2019-10-21]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Sastipen.pdf>.

Okresní soud v Ostravě, 2017. Rozsudek ve věci Z.Ž. a J.V. vs. Základní škola v Ostrava – Muglinov, Pěší 1/66. j.č.: 26 C 42/2016 [online]. Ostrava: Okresní soud v Ostravě. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/5202-2014-BN-rozsudek_OS_Ostrava.pdf.

Otevřená společnost, 2018. Vládnutí a rámec veřejných politik integrace Romů. In Koalice českých nevládních organizací, 2019. Monitorovací zpráva občanské společnosti o implementaci národní strategie romské integrace v České republice. Se zaměřením na strukturální a horizontální podmínky úspěšné implementace strategie [online]. Brusel: Evropská komise, Generální ředitelství pro spravedlnost a spotřebitele. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <http://www.slovo21.cz/images/dokumenty/publikace/rcm-civil-society-monitoring-report-1-czech-republic-2017-eprint-cz.pdf>.

Otevřená společnost, o.p.s., 2017. Mapa exekucí [online]. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., Ekumenická akademie z.s. [cit. 2019-10-23]. Dostupné z <http://mapaexekuci.cz/mapa/index.html>.

Platforma pro sociální bydlení, LUMOS, 2019. Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018 [online]. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zpr%C3%A1va-o-vylou%C4%8Den%C3%AD-z-bydlen%C3%AD-za-rok-2018.pdf>.

Polansky, Paul, 2014. Tábor smrti Lety: Vyšetřování začíná 1992-1995. Praha: Antifašistická akce, Československá anarchistická federace a Institut kritických studií. ISBN 978-80-260-7200-3.

Rabušic, Ladislav, a Manea B-E. Chromková, 2018. Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017 [online]. Pramenná publikace European Values Study. [cit. 2019-06-25]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1002/3113/769-1/#preview>.

Rabušic, Ladislav, a Manea B-E. Chromková, 2018. Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017 [online]. Pramenná publikace European Values Study. [cit. 2019-06-25]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1002/3113/769-1/#preview>.

Rada EU, 2016. Accelerating the Process of Roma Integration - Council Conclusions (8 December 2016) 15406/16 [online]. Brusel: General Secretariat of the Council. [cit. 2019-06-13]. Dostupné online: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15406-2016-INIT/en/pdf>.

Rada Evropy, 2018. EVROPSKÁ CHARTA REGIONÁLNÍCH A MENŠINOVÝCH JAZYKŮ: zpráva výboru odborníků předkládaná výboru ministrů Rady Evropy podle článku 16 charty čtvrtá zpráva ČESKÁ REPUBLIKA. MIN-LANG (2018) 25 [online]. [cit. 2019-08-05].

Rada Evropy, 2019. Recommendation CM/RecChL(2019)3 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by the Czech Republic [online]. [cit. 2019-08-05].

Rada Evropy. Evropský soud pro lidská práva. Velký senát, 2007. D.H. a ostatní vs. Česká republika. Stížnost č. 57325/00. Štrasburk: Evropský soud pro lidská práva.

Rambousková, Jolana a kol. Stravovací zvyklosti romských těhotných žen. *Hygiena* 48, 2003 (4): 187-193.

Romea, 2018. Výsledky komunálních a senátních voleb: Zvoleno 13 romských zastupitelů. Petr Jano a Per Kováč neuspěli v boji o Senát [online]. [cit. 2019-07-13]. Dostupné z <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/volby-skoncily-prubezne-vysledky-v-obcich-kde-kandidovalo-vice-romu>.

Romea, 2019. Anticiganismus. In Koalice českých nevládní organizací, 2019. Monitorovací zpráva občanské společnosti o implementaci národní strategie romské integrace v České republice. Se zaměřením na strukturální a horizontální podmínky úspěšné implementace strategie [online]. Brusel: Evropská komise, Generální ředitelství pro spravedlnost a spotřebitele. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <http://www.slovo21.cz/images/dokumenty/publikace/rcm-civil-society-monitoring-report-1-czech-republic-2017-eprint-cz.pdf>.

Růžička, Michal, 2011. Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. roč. 42, č. 2, str. 273-295.

Sedláková, Renáta, 2003. Sdělení o romském etniku v televizním zpravodajství. *Sociální studia* 10, str. 93-113.

Schweppe, Jennifer., Amanda Haynes a Mark A. Walters, 2018. *Lifecycle of a Hate Crime – Comparative Report*. Dublin: ICCL.

Slačálek, Ondřej, 2018. Upírané dějiny Romů. Rozhovor s Kateřinou Čapkovou, Helenou Sadílkovou a Pavlem Balounem. In: *Novinky.cz* [online]. 11.4.2018 [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/upirane-dejiny-romu-rozhovor-s-katerinou-capkovou-helenou-sadilkovou-a-pavlem-balounem-10948>.

Slovo 21, 2018. Dopady hlavního proudu vzdělávání na Romy. In Koalice českých nevládní organizací, 2019. Monitorovací zpráva občanské společnosti o implementaci národní strategie romské integrace v České republice. Se zaměřením na strukturální a horizontální podmínky úspěšné implementace strategie [online]. Brusel: Evropská komise, Generální ředitelství pro spravedlnost a spotřebitele. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <http://www.slovo21.cz/images/dokumenty/publikace/rcm-civil-society-monitoring-report-1-czech-republic-2017-eprint-cz.pdf>.

Spurný, Matěj, 2017. Pokus o převýchovu: Romové v objetí stalinské péče o člověka v 50. letech. In: 11(3) *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/publikace/pamet-a-dejiny-32017/>.

Státní fond rozvoje bydlení, 2019. <http://www.sfrb.cz/vystavba-pro-obce-dotace/>.

Světová banka, 2008. Česká republika. Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů. Washington, D.C.: World Bank. ISBN 978-80-87041-52-9.

Svoboda, Zdeněk a Petra Morvayová, 2010. *Schola excludus*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7414-221-5.

Ševčíková, Veronika, 2012. Romové – kultura – současnost (kontext Česká republika). In Martin Kaleja a kol., 2012. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978–80-7464-175-6.

Šotola, Jaroslav, 2016. „Integrovaní Romové“: kritická reflexe pojmu. In *Bulletin muzea romské kultury* 25/2016, str. 32-49.

Tesař, Jan, 2016: *Česká cikánská rapsodie I.-III*. Praha: Triáda. ISBN 978-80-87256-84-8.

Toušek, Ladislav 2009. Raxen National Focal Point Thematic Study. Housing Conditions of Roma and Travellers in the Czech Republic [online]. B.m.: People in Need; European Union Agency for Fundamental Rights. [cit. 2019-10-18]. Dostupné z: https://www.academia.edu/1790258/Thematic_Study_Housing_Conditions_of_Roma_and_Travellers.

Toušek, Ladislav, Brož, Miroslav a Petra Kintlová, 2007. Kdo drží Černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem [online]. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi. [cit. 2019-10-18]. Dostupné z: <http://tadyated.org/wp-content/uploads/2015/01/cp.pdf>.

Toušek, Ladislav a kol., 2018. Labyrintem zločinu a chudoby. Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučené lokalitě. Brno: Nakladatelství Doplněk.

Toušek, Ladislav a kol., 2019. Analýza možností a širších souvislostí prevence kriminality v SVL. Koncepční příloha Metodiky prevence kriminality v sociálně vyloučených lokalitách. Plzeň: Západočeská univerzita, Fakulta filozofická, Katedra antropologie.

Uherek, Zdeněk, 2012. Romové mají stejnou pluralitu identit jako kdokoli jiný. U velké části z nich však sledujeme tendenci k jejich redukci [online]. [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/publicistika/analyzy/romove-maji-stejnou-pluralitu-identit-jako-kdokoli-jiny-u-velke-casti-z-nich-vsak-sledujeme-tendenci-k-jejich-redukci>.

Úřad práce, 2019. Uchazeči o zaměstnání a volná pracovní místa k 30. září 2019 [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/mesicni>.

Úřad pro demokratické instituce (ODIHR), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), Kontaktní místo pro záležitosti Romů a Sintů (CPRSI), 2016. Souhrnná zpráva z konference. Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen. Spravedlnost a odškodnění obětí v České republice. Varšava. [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <https://www.osce.org/cs/odihr/288621?download=true>.

Úřad vlády České republiky, 2006. Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2025. Praha: Úřad vlády České republiky.

Úřad vlády České republiky, 2015. Strategie romské integrace do roku 2020. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny.

Úřad vlády České republiky, 2017. Strategický rámec Česká republika 2030 [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/strategie/>.

Úřad vlády České republiky, 2018. Doporučení Národní romské platformy III pro implementaci Strategie romské integrace do roku 2020. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Doporuceni-Narodni-romske-platformy-III-pro-implementaci-Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>.

Úřad vlády České republiky, 2018. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny.

Úřad vlády České republiky, 2019a. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2018. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. [cit. 2020-04-12].

Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/Zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-v-Ceske-republice-za-rok-2018.pdf>.

Úřad vlády České republiky, 2019b. Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2018. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny.pdf>.

Úřad vlády České republiky, 2020. Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019. Praha: Úřad vlády České republiky, Odbor lidských práv a ochrany menšin, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/aktuality/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2019.pdf>

Ústavní soud České republiky, 2015. Nález Ústavního soudu ve věci stížnosti J.S. proti rozsudku Nejvyššího soudu a Vrchního soudu v Praze [online]. III. ÚS 1136/13, Brno: Ústavní soud. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezey/III._US_1136_13_an.pdf.

Ústavní soud České republiky, 2019. Nález Ústavního soudu o ústavní stížnosti stěžovatele R. B proti usnesení Okresního soudu v Kladně III. ÚS 3439/17 [online]. Brno: Ústavní soud [cit. 2019-07-04]. Dostupné z: <https://www.usoud.cz/aktualne/zvlastni-povaha-a-promennost-tzv-trestnych-cinu-z-nenavisti-uklada-soudum-povinnost-poso/>.

Vacek, Jaroslav a kol., 2010. Užívání těkavých látek dětmi z etnických minorit: výsledky pilotní studie. Adiktologie (10)4, 00-00.

Van Dijk, Teun, A., 1987. Communicating Racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk. Newbury Park: SAGE Publications.

Van Dijk, Teun, A., 2000. New(s) racism. A discourse analytical approach. In Cottle, Simon (ed.). Ethnic Minorities and the Media. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Veřejná ochránkyně práv, 2019. Stanovisko (diskriminace) [online]. Sp. zn. 94/2018/DIS [cit. 2019-10-18]. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/6926>

Ytterdahl, T & Fugelli, P., 2000. Health and quality of life among long-term unemployed]. Tidsskrift for den Norske lægeforening : tidsskrift for praktisk medicin, ny række. 120. 1308-11. Dostupné z: <https://europepmc.org/article/med/10868092>.

Relevantní zákony a legislativní akty EU

Listina základních práv Evropské unie. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>.

SMĚRNICE RADY 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. In: Úřední věstník Evropské unie, L 180/22, 19.7.2000, str. 23-27. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0043&from=CS>.

Smlouva o Evropské unii. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0008.02/DOC_1&format=PDF.

Smlouva o fungování Evropské unie. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

https://www.vlada.cz:8443/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/Preklad_CJ_MINLANG_2018_25-4th-Eval-Rpt-Czech-Rep_FINAL.pdf.